

Ρούτβιτσα Αντριάσεβιτς - Ραμόνα Λεντς

Τράφικινγκ

Ρούτβιτσα Αντριάσεβιτς

**Τράφικινγκ- συζήτηση γύρω από μια έννοια.
Η περίπτωση των ανατολικοευρωπαίων
γυναικών στην Ιταλία**

Ραμόνα Λεντς

**Εμπόριο γυναικών στην Κυπριακή
Δημοκρατία**

Τράφικινγκ²: συζήτηση γύρω από μια έννοια*. Η περίπτωση των ανατολικοευρωπαίων γυναικών στην Ιταλία³

(Μετάφραση Μαρία Ι. Παπαδήμα⁴)

1. Εισαγωγή

«Ας τις ονομάσουμε Όλγα και Νατάσα. Η ιστορία τους μοιάζει με τις ιστορίες πολλών άλλων κοριτσιών από την Ανατολική Ευρώπη που έχουν φτάσει στην Ιταλία τυφλωμένα από την υπόσχεση ότι θα βρουν εργασία, για να εξαναγκαστούν στη συνέχεια να γίνουν πόρνες από έναν μαστρόπο, έναν αδίστακτο άνθρωπο. Με το που βγήκαν από το λεωφορείο που τις μετέφερε παράνομα από τη Μολδαβία στην Ιταλία, τις ανέλαβε ο Ρίμι, ένας Αλβανός»⁵.

Το προηγούμενο απόσπασμα, που δημοσιεύτηκε σε ιταλική ημερήσια εφημερίδα, είναι παρόμοιο με πολλές άλλες αναφορές που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια στις ειδήσεις και σε διάφορες άλλες εφημερίδες σχετικά με τη διακίνηση γυναικών από την «ανατολική» προς τη «δυτική» Ευρώπη⁶ για να απασχοληθούν στη βιομηχανία του σεξ. Πολλοί μελετητές του «τράφικινγκ» έχουν αναλύσει πώς αυτό αναπαρίσταται στα ΜΜΕ και έχουν επισημάνει ότι –όπως ακριβώς στο απόσπασμα– ο όρος τράφικινγκ παρουσιάζεται συνήθως στο πλαίσιο του δυαδικού σχήματος «θύμα-εγκληματίας», απεικονίζοντας τις γυναίκες ως αθώα, νέα και απληροφόρητα θύματα, ενώ τους διακινητές ως άντρες-εγκληματίες που εξαπατούν τις γυναίκες και τις εξαναγκάζουν να μεταναστεύσουν παράνομα και να εκπορνευθούν (Berman 2003, Doezenia 1999, Sharma 2003, Stenvoll 2002, Sutdhibhasilp 2002). Με αφετηρία το δυαδικό σχήμα «θύμα-εγκληματίας» το κείμενο αυτό εξετάζει κριτικά τις τρέχουσες αναπαραστάσεις και την κατανόηση αφ' ενός του «τράφικινγκ» ως οργανωμένου εγκλήματος και αφ' ετέρου των γυναικών ως θυμάτων εξαναγκασμού και εξαπάτησης. Ως εκ τούτου, η προβληματική μου δεν εστιάζεται στη βία κατά των γυναικών, κατανόηση που προτιμούν πολλές φεμινίστριες, τόσο μελετήτριες όσο και ακτιβίστριες. Αντί γι' αυτό, εξετάζω το «τράφικινγκ» στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και προτείνω τη μετατόπιση των όρων της σχετικής ανάλυσης από τη βία και το οργανωμένο έγκλημα στη μετανάστευση και την εργασία.⁷

Ο όρος τράφικινγκ, ο οποίος προσδιορίζεται στο Πρωτόκολλο για το Τράφικινγκ των Ηνωμένων Εθνών ως καταναγκαστική και παραπλανητική μεταφορά προσώπων υπό συνθήκες εκμετάλλευσης που προσομοιάζουν στη δουλεία,⁸ χρησιμοποιείται συχνά με τρόπους που εξομοιώνουν μια μεγάλη γκάμα διεργασιών. Αυτές έχουν να κάνουν κατ' αρχάς με τη «στρατολόγηση» γυναικών και τη μεταφορά τους από τη χώρα αναχώρησης στη χώρα προορισμού, καθώς και με τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας μετά από την άφιξη στον προορισμό τους. Αρκετοί μελετητές έχουν υποστηρίξει (Anderson & O'Connell Davidson 2003, Wijers & Lap-Chew 1997) πως ενώ μια γυναίκα, μεταφερόμενη σε ξένη χώρα, μπορεί πράγματι να βρεθεί υπό συνθήκες εργασίας που θυμίζουν δουλεία (βία ή/και απειλή βίας, κατάσχεση νομικών εγγράφων, απαγόρευση ελεύθερης κυκλοφορίας), μπορεί επίσης να εμπλακεί στο τράφικινγκ χωρίς να την έχουν εξαναγκάσει και μπορεί να βρεθεί ή να μη βρεθεί σε συνθήκες καταναγκαστικής εργασίας. Η ανάλυσή μου διακρίνει αυτές τις διεργασίες, εστιάζοντας σε εκείνη τη φάση του τράφικινγκ που αφορά την εύρεση γυναικών και τη μετακίνησή τους προς τη χώρα προορισμού. Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση συναντά μια σχετικά πρόσφατη σειρά κειμένων για το τράφικινγκ, τα οποία θέτουν υπό αμφισβήτηση τη θεωρούμενη αυτονόητη συσχέτιση μεταξύ τράφικινγκ και οργανωμένου εγκλήματος και προτείνει να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους τα συννοητικά και μεταναστευτικά δικαιικά καθεστώτα καθιστούν νομικά, οικονομικά και σωματικά πιο ευάλωτες τις διακινούμενες γυναίκες (Berman 2003, Sharma 2003, Sutdhibhasilp 2002). Η Ιταλία αποτελεί ένα μοναδικό πεδίο έρευνας για το ζήτημα του τράφικινγκ, καθώς συνδυάζει τρία βασικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, είναι μια χώρα με «νέα» μετανάστευση, δηλαδή μόλις τα τελευταία χρόνια μεταράπηκε από χώρα αποδημίας σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Δεύτερον, η Ιταλία

* Ρούτβιτσα Αντριάσεβιτς «Τράφικινγκ: συζήτηση γύρω από μια έννοια. Η περίπτωση των ανατολικοευρωπαίων γυναικών στην Ιταλία», *Θέσεις*, Τεύχος 98, περίοδος: Ιανουάριος - Μάρτιος 2007
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=967&Itemid=29

θεωρείται από πολλούς τόπος με διαπερατά σύνορα, που επιτρέπει μια σχετικά εύκολη ροή παράνομης μετανάστευσης προς την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Τέλος, η Ιταλία και το Βέλγιο αποτελούν τα μοναδικά κράτη της ΕΕ που περιλαμβάνουν στους μεταναστευτικούς νόμους τους ένα ειδικό άρθρο το οποίο επιτρέπει την κοινωνική προστασία και νομιμοποίηση των θυμάτων του τράφικινγκ.⁹

Το κείμενό μου βασίζεται στις αφηγήσεις μεταναστριών από ανατολικο-ευρωπαϊκές χώρες που διακινήθηκαν προς την Ιταλία, και με τον τρόπο αυτό αποκαλύπτει μερικές από τις περίπλοκες διεργασίες που αποτελούν όρους για να υπάρξει τράφικινγκ. Η μελέτη μου βασίζεται σε έρευνα πεδίου που διεξήγαγα στην Μπολόνια¹⁰ μεταξύ Οκτωβρίου 1999 και Φεβρουαρίου 2000 με μια ομάδα είκοσι πέντε μεταναστριών που έφτασαν στην Ιταλία μέσω δικτύων τράφικινγκ και εργάστηκαν ως πόρνες στο δρόμο υπό συνθήκες περιορισμού¹¹ διαφορετικών βαθμών και υπό συνθήκες οικονομικής εκμετάλλευσης από ένα ή περισσότερα τρίτα πρόσωπα. Οι συμμετέχουσες ήταν ηλικίας δεκαοχτώ έως είκοσι πέντε ετών και προέρχονταν από διάφορες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες ήταν εκτός της διαδικασίας διεύρυνσης της ΕΕ¹². Από αυτή τη μεγαλύτερη ομάδα των είκοσι πέντε επέλεξα δεκαπέντε γυναίκες, με τις οποίες πραγματοποίησα μη δομημένες, σε βάθος, μη προκαθορισμένου τέλους συνεντεύξεις.¹³ Κατά το χρόνο διεξαγωγής των συνεντεύξεων καμία από τις συμμετέχουσες δεν εργαζόταν πλέον ως πόρνη στο δρόμο. Όλες τις απασχολούσαν ερωτήματα σχετικά με τις νέες συνθήκες ζωής τους, όπως το δίλημμα επαναπατριsmός ή παραμονή στην Ιταλία.

Στο κείμενό μου εξετάζω τις αφηγήσεις αυτών των γυναικών στο φόντο των «λόγων» (discourses)¹⁴ και των αναπαραστάσεων που βρίσκουμε στα ΜΜΕ για το τράφικινγκ των γυναικών¹⁵, καθώς και σε επιλεγμένες θρησκευτικές (π.χ. Caritas) και φεμινιστικές πηγές. Τα αποσπάσματα εφημερίδων που χρησιμοποιώ αφορούν την έρευνά μου όχι μόνον εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο απεικονίζουν το τράφικινγκ, αλλά ειδικότερα επειδή αναφέρονται στις ίδιες ακριβώς γυναίκες από τις οποίες πήρα συνέντευξη. Η καθολική οργάνωση Caritas έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη προγραμμάτων ενάντια στο τράφικινγκ στην Ιταλία και διευθύνει αρκετά καταφύγια, όπου μεγάλος αριθμός γυναικών έχει βρει βοήθεια. Όσον αφορά τις Emanuela Moroli και Roberta Sibona, συγγραφείς του βιβλίου *Schiave d'occidente: sulle rotte dei mercanti di donne*, είναι ηγετικές φυσιογνωμίες της φεμινιστικής οργάνωσης *Differenza Donna*, που εδρεύει στη Ρώμη. Αξίζει να αναφερθεί ότι το υλικό που έχουν παραγάγει οι προαναφερθείσες θρησκευτικές και φεμινιστικές πηγές έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την κοινή γνώμη και τη χάραξη πολιτικής στην Ιταλία, ενώ έχει κυκλοφορήσει ευρέως σε εθνική κλίμακα. Το καλύτερο παράδειγμα του αντίκτυπου που είχε το βιβλίο *Schiave d'occidente* στους αναγνώστες του αποτελεί το γεγονός ότι κάποιοι πελάτες προσέγγισαν τις γυναίκες που είχαν δώσει συνέντευξη στις συγγραφείς, επειδή διάβασαν το εν λόγω βιβλίο και τις ταύτισαν με τα πορτρέτα των γυναικών που αναφέρονται σ' αυτό.

Η ανάλυσή μου φωτίζει διαφορετικές και συχνά παραμελημένες όψεις του τράφικινγκ, εξετάζοντας τις διαδικασίες αναπαράστασης και τον τρόπο με τον οποίο παράγονται και βρίσκουν τη θέση τους τα νοήματα στον δημόσιο «λόγο». Θέτω υπό συζήτηση την επίσημη αναπαράσταση του τράφικινγκ και χαρτογραφώ μερικά από τα κεντρικά στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια. Τα στοιχεία αυτά, που εμφανίζονται επανειλημμένως σε διάφορες πηγές και συγκλίνουν με το πολιτικό πρόγραμμα της ΕΕ, ενισχύουν την προσέγγιση αφ' ενός του τράφικινγκ με όρους οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας και αφ' ετέρου των γυναικών με όρους εξαπάτησης θυμάτων που έχουν εξαναγκαστεί να μεταναστεύουν παράνομα και να εκπορνευτούν. Θα εξετάσω προσεκτικά τις αφηγήσεις των γυναικών για το πέρασμα των συνόρων και την είσοδό τους σε κυκλώματα τράφικινγκ, αφηγήσεις που θέτουν υπό αμφισβήτηση την ευρέως αποδεκτή έννοια της θυματοποίησης. Έτσι, ξεκινώ με την εξέταση ερωτημάτων που έχουν σχέση με τη μετακίνηση των γυναικών, καθώς και με τη «στρατολόγησή» τους. Με αυτό τον τρόπο η έρευνά μου φέρνει στο προσκήνιο τους τρόπους με τους οποίους τα σύνορα παράγουν τις συνθήκες ύπαρξης και εξάπλωσης του τράφικινγκ. Όπως άλλωστε θα υποστηρίξω, ο αντίκτυπος που έχουν στη ζωή των μεταναστών οι ρυθμίσεις για τη βίζα και τα σύνορα αποτελεί ένα κρίσιμο στοιχείο που οφείλουμε να εξετάζουμε στην ανάλυση των αφηγήσεων για τη μετανάστευση, τις οποίες μας δίνουν οι

γυναίκες που έχουν διακινηθεί. Τέλος, πραγματεύομαι την ποινικοποίηση της ακανόνιστης μετανάστευσης, λαμβάνοντας υπόψη τις αφηγήσεις των γυναικών για τις δικές τους εμπειρίες από τις διαδικασίες μετανάστευσης στο πλαίσιο του ιταλικού νομικού μηχανισμού. Υποστηρίζω πως η προνομιακή αντιμετώπιση της αφήγησης της θυματοποίησης όσον αφορά το τράφικινγκ αποκλείει τη δυνατότητα να εντοπιστούν τα κίνητρα που οδήγησαν τις γυναίκες με τις οποίες μίλησα στο μεταναστευτικό τους πρόγραμμα, περιορίζοντας σοβαρά την κατανόηση του τράφικινγκ ως μεταναστευτικού συστήματος.

2. Καθιστώντας έμφυλα¹⁶ τα σύνορα της διευρυμένης Ευρώπης

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας διάφορες εφημερίδες σε όλη τη δυτική Ευρώπη παρουσιάζουν όλο και συχνότερα τη μετανάστευση με όρους έκτακτης ανάγκης και εισβολής, προωθώντας με αυτό τον τρόπο την ιδέα ότι πρόκειται για κρίση που πρέπει να περιοριστεί (Dal Lago 1999). Όπως ακριβώς και για τις άλλες μορφές ακανόνιστης μετανάστευσης, τα ΜΜΕ τείνουν να δίνουν και όσον αφορά το τράφικινγκ έμφαση στον μαζικό του χαρακτήρα. Μια τέτοια αναπαράσταση βρίσκουμε στο απόσπασμα εφημερίδας για την Όλγα και τη Νατάσα, που παρέθεσα στην εισαγωγή. Εκτός απ' το γεγονός ότι η ιστορία των δύο γυναικών παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα εξαπάτησης με σκοπό να οδηγηθούν στην παράνομη μετανάστευση και την πορνεία, το χρονικό τους παρατίθεται δίπλα σε πλήθος άλλες παρόμοιες ιστορίες. Με τον τρόπο αυτό υπονοείται η ύπαρξη μιας τεράστιας σε έκταση αλυσίδας τράφικινγκ από την ανατολική προς τη δυτική Ευρώπη. Το μοτίβο της συλλογικής εξαπάτησης και διασποράς μπορεί επίσης να εντοπιστεί σε ποικίλες άλλες πηγές, παραδείγματος χάριν σε ένα εκπαιδευτικό φυλλάδιο για μαθητές γυμνασίου που εκδίδεται από κοινού από τους δήμους της πόλης Μπρέσια στη βόρεια Ιταλία και από την τοπική ομάδα Caritas: «Πολλές νέες γυναίκες που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης και που επιθυμούν την ελευθερία, γοητεύονται από ψεύτικες υποσχέσεις κοινωνικού και οικονομικού κέρδους, και δέχονται την προσφορά να έρθουν να εργαστούν στη Δύση [...]. Οι αριθμοί μιλάνε για εκατοντάδες χιλιάδες, ίσως ακόμα και ένα εκατομμύριο νέες γυναίκες που έχουν διασπαρεί στους δρόμους όλης της Ευρώπης» (City of Brescia, Centro Caritas Darfo And Coordinamento Imp-Sex Brescia 2000: 4).

Αυτές οι αναφορές στη μαζικότητα του τράφικινγκ και η έμφαση στην παραπλανητική και καταναγκαστική φύση της συμφωνίας μεταξύ μεταναστριών και τρίτων προσώπων δεν εντοπίζονται αποκλειστικά στον Τύπο και σε θρησκευτικές πηγές. Το μοτίβο «των κυμάτων» διακινούμενων γυναικών καθώς και το μοτίβο των διακινούμενων γυναικών ως θυμάτων υιοθετείται και από αρκετές θεωρητικούς του φεμινισμού. Ενώ οι Khalid Koser και Helma Lutz (1998: 3) τονίζουν την έλλειψη αξιόπιστων στοιχείων όσον αφορά τις μετανάστριες που διακινούνται παράνομα με σκοπό την πορνεία, άλλοι μελετητές (Caldwell, Galster, Kanics & Steinzor 1999, Lazaridis 2001:70) στηρίζονται σε αμφισβητήσιμα στατιστικά δεδομένα, προερχόμενα από κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς, όπου οι αριθμοί έχουν μεταξύ τους μια απόκλιση εκατοντάδων χιλιάδων¹⁷. Η ασάφεια και το διαφορούμενο αυτών των στοιχείων τροφοδοτεί περιγραφές του τράφικινγκ από την ανατολική Ευρώπη, οι οποίες γίνονται με όρους «εκρηκτικής αύξησης» (Molina & Janssen 1998: 16) που έχει πάρει πλέον «διαστάσεις επιδημίας» (H.E στο Pickup, 1998: 44). Τέτοιες κινδυνολογικές απεικονίσεις του φαινομένου όχι μόνο διογκώνουν τις στατιστικές δημιουργώντας μια εικόνα εισβολής, αλλά, όπως θα υποστηρίξω στη συνέχεια, αναπτύσσουν μια ιδιαίτερα έμφυλη εικόνα τους, που αποσιωπά τη σχέση μεταξύ της ακανόνιστης μετανάστευσης και της νομικής-υλικής δημιουργίας συνόρων σε σχέση με το τράφικινγκ.

Οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών της ΕΕ συσχετίζουν κι αυτές το τράφικινγκ με την «παράνομη» μετανάστευση από τρίτες χώρες, καθώς και με το οργανωμένο έγκλημα, εξ ου και αντιμετωπίζουν τη φερόμενη μαζικότητα του τράφικινγκ με ολοένα σκληρότερους μεταναστευτικούς νόμους (Wijers & Doorninck 2002). Από αυτή την άποψη η εφαρμογή του σχεδίου προστασίας συνόρων έχει αναδειχθεί σε μέτρο κομβικής σημασίας: «Η καλύτερη διαχείριση του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ θα βοηθήσει στον αγώνα ενάντια στην τρομοκρατία, την παράνομη μετανάστευση και το τράφικινγκ προσώπων» (Presidency Conclusions Leaken European Council, No. 42). Ο εκτεινόμενος συνοριακός έλεγχος, ιδιαίτερα των εξωτερικών

συνόρων της ΕΕ, παρουσιάζεται ως αποζημίωση για την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων μεταξύ κρατών-μελών του Σένγκεν καθώς και για το σχηματισμό περιοχής ελεύθερης κυκλοφορίας για τους πολίτες της ΕΕ (Turnbull 1999)¹⁸. Η κατάργηση (lifting) των εσωτερικών συνόρων της ΕΕ σήμανε την ταυτόχρονη μετατόπιση του ελέγχου προς τα εξωτερικά σύνορά της και τη δημιουργία αυτού που αποκαλείται «Ευρώπη-φρούριο». Οι πολιτικές και οι πρακτικές της ΕΕ στα μεταναστευτικά θέματα έχουν δημιουργήσει, σύμφωνα με τον Etienne Balibar, ένα «διπλό καθεστώς κυκλοφορίας ανθρώπων» (Balibar στο Simoncini 2000: 32). Αυτού του είδους οι πολιτικές διευκολύνουν και ενθαρρύνουν την εργασιακή κινητικότητα των πολιτών της ΕΕ περιορίζοντας την ίδια στιγμή την κινητικότητα των πολιτών «τρίτων χωρών». Η διαδικασία διεύρυνσης της ΕΕ, ειδικά όσον αφορά τον συνοριακό έλεγχο και τους περιορισμούς στην παροχή βίζας, έχει μετατρέψει αυτό το διπλό καθεστώς σε πολλαπλά καθεστώτα διαφοροποιημένων βαθμών κινητικότητας μεταξύ των κρατών της ΕΕ, των υποψήφιων για ένταξη κρατών και των μη υποψήφιων κρατών. Τα υποψήφια να ενταχθούν στην ΕΕ κράτη είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν συνοριακούς κανονισμούς και διαδικασίες έκδοσης βίζας τύπου Σένγκεν στις σχέσεις τους με μη υποψήφια κράτη. Ως εκ τούτου, η Τσεχία περιέλαβε την Ουκρανία, τη Ρωσία και τη Λευκορωσία στις προτάσεις της για νέες πολιτικές βίζας (Bort 2000: 6). Άλλα μέτρα, όπως ο κανόνας «ασφαλών τρίτων χωρών», έχουν περιορίσει περαιτέρω την κινητικότητα των μεταναστών (Dietrich 2000: 123). Παραδείγματος χάριν, κάποιες «ασφαλείς τρίτες χώρες», όπως η Πολωνία, εισήγαγαν κανονισμούς παροχής ασύλου ακολουθώντας τη γραμμή της ΕΕ, οι οποίοι δίνουν τη δυνατότητα στις πολωνικές αρχές να απελαύνουν απ' το πολωνικό έδαφος τους μη καταγεγραμμένους μετανάστες, προωθώντας τους σε στρατόπεδα κράτησης στην Ουκρανία και τη Λευκορωσία (FFM 1998: 6).¹⁹ Αυτές οι διαδικασίες μετατόπισαν την ευθύνη για την προστασία των συνόρων και την παρεμπόδιση της παράνομης μετανάστευσης από την ΕΕ στα υποψήφια κράτη, μετατρέποντάς τα σε ένα είδος «ανασχετικής ζώνης» ή σε νέους «φύλακες» των πυλών της ΕΕ (Andreas 2000).

Παρά το γεγονός ότι κάποιοι μελετητές υποβαθμίζουν τη σημασία των συνόρων, υποστηρίζοντας ότι αυτά δεν αποτελούν αδιαπέραστα εμπόδια ούτε μπορούν ποτέ να ελέγχονται πλήρως (Bigo 2003, Andreas & Snyder 2000), υπάρχουν άλλοι που μιλούν για «πόλεμο» όταν αναφέρονται στη σύγκρουση η οποία πραγματοποιείται στα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης και στο κόστος σε ανθρώπινες ζωές²⁰ που αυτή συνεπάγεται (Mezzadra και Rigo 2003). Παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις, οι μελετητές συμφωνούν στην εκτίμηση ότι η ιδέα των πλήρως αστυνομευμένων συνόρων, στη μορφή που παρουσιάζεται από τα κυρίαρχα κράτη, αποτελεί «μύθο» (Anderson 2000: 25) και «ψευδαίσθηση ελέγχου» (Bigo 2003). Παρ' όλ' αυτά, τα σύνορα και ο συνοριακός έλεγχος φαίνεται ότι επιτελούν μια σημαντική ψυχολογική λειτουργία στις δυτικές ευρωπαϊκές κοινωνίες, παρέχοντας αίσθημα ασφάλειας και ενισχύοντας την αίσθηση του ανήκειν στην πολιτική κοινότητα (Bigo 2003, Snyder 2000). Επιπλέον, τα σύνορα δεν είναι απλώς στατικές διαχωριστικές γραμμές: οι συνέπειές τους δεν περιορίζονται στη διαμόρφωση ενός εξωτερικού χώρου καθιερώνοντας νέους διαχωρισμούς. Διαμορφώνουν και το εσωτερικό της ΕΕ, υπό τη μορφή θεσμικών πρακτικών και «λόγων» που κατονομάζουν κάποια έθνη και κάποιους ανθρώπους ως «ανήκοντες» και κάποιους άλλους ως «μη ανήκοντες». Επομένως ο συμβολικός ρόλος των συνόρων συνδέεται στενά με τον νομικό-υλικό σχηματισμό τους και τη λειτουργία τους, όπως παραδείγματος χάριν η λειτουργία του συνόρου ως «φίλτρου» που διαχωρίζει τα «ανεπιθύμητα» από τα «επιθυμητά» μεταναστευτικά κύματα (Andreas 2000: 4). Μέσα στην οικονομία του λόγου για την παράνομη μετανάστευση τα σύνορα αποτελούν τον τόπο του εγκλήματος. Είναι ένας τόπος όπου ο νόμος παραβιάζεται και όπου η καθεστηκυία τάξη καταπατάται από εκείνους που προσπαθούν να περάσουν τα σύνορα χωρίς έγγραφα και χωρίς να ελεγχθούν. Στον Τύπο το πέρασμα των συνόρων αποδίδεται μέσω εικόνων που είναι εξαιρετικά έμφυλες. Η επικρατούσα απουσία γυναικών από τις φωτογραφικές αναπαραστάσεις της διέλευσης συνόρων συνοδεύεται από μια αφήγηση, σύμφωνα με την οποία οι μετανάστριες παρουσιάζονται όχι ως πρωταγωνίστριες αλλά μάλλον ως χαρακτήρες με ελάχιστη ή καμία δυνατότητα δράσης. Ενώ οι μετανάστες απεικονίζονται ως κεντρικά πρόσωπα και ενεργοί χαρακτήρες στο πέρασμα των συνόρων, οι μετανάστριες τείνουν να χάνονται απ' την εικόνα και να ξαναγίνονται ορατές ως πρόσφυγες πολέμου ή/και ως θύματα του τράφικινγκ (Andrijasevic 2003).

Φεμινίστριες που μελετούν τη μετανάστευση σε σχέση με το κοινωνικό φύλο έχουν πολύ σωστά αμφισβητήσει την επικρατούσα θεωρία για τη μετανάστευση που βασίζεται στην ιδέα της μεταναστεύουσας οικογένειας, στην οποία ο άνδρας φέρεται ως ενεργός δράστης, παρακινούμενος από οικονομικά κίνητρα, και η γυναίκα ως εξαρτημένη από τον άνδρα, είτε οικονομικά είτε σε σχέση με την οργάνωση του μεταναστευτικού προγράμματος. Έτσι, αντιπαρατιθέμενες στο προαναφερθέν φαντασιακό σχήμα, δίνουν έμφαση στο ρόλο των γυναικών ως ενεργών δραστών στη διεθνή μετανάστευση (Anthias & Lazaridis 2000, Kofman 1999, Morokvasic 1991). Παρά ταύτα, όταν πρόκειται για το τράφικινγκ, αρκετές φεμινίστριες υποβαθμίζουν την πολυπλοκότητα και την πραγματική εικόνα της κατάστασης με το να συνδέουν χωρίς δεύτερη σκέψη το τράφικινγκ με την παράνομη μετανάστευση, διαιωνίζοντας ως εκ τούτου την αφήγηση της θυματοποίησης. Παραδείγματος χάριν, η Άννι Φιζάκλια (Annie Phizacklea) γράφει ότι οι «διακινούμενες γυναίκες συχνά ωθούνται στην παράνομη μετανάστευση έχοντας πέσει θύματα εξαπάτησης και εξαναγκασμού» (1998: 31), (Phizacklea 1996, Kofman et al. 2000). Εξάλλου, η Μαρίνα Όρσινι-Τζόουνς (Marina Orsini-Jones) και η Φραντσέσκα Γκάτουλο (Francesca Gattullo), οι οποίες έχουν μελετήσει ειδικά το ζήτημα της μετανάστευσης και του παράνομου τράφικινγκ προς την Ιταλία και την Μπολόνια, λένε ότι οι μετανάστριες αποτελούν τμήμα «του πολύ λυπηρού» δουλεμπορίου που «ανθίζει σε ολόκληρη την Ευρώπη» (Orsini-Jones & Gattullo 2000: 128). Ο τρόπος με τον οποίο οι εν λόγω φεμινίστριες παρουσιάζουν τις γυναίκες που συμμετέχουν στα δίκτυα τράφικινγκ είναι μακριά από το να τις βλέπουν ως ενεργούς δράστες ή ακόμα και από το να εξετάζουν το βαθμό δυνατότητας για δράση. Με τη διατήρηση ορισμένων πλευρών του κυρίαρχου «λόγου» για το τράφικινγκ και με την απεικόνιση, χωρίς δεύτερη σκέψη, του τράφικινγκ είτε ως παράνομης μετανάστευσης είτε ως οργανωμένου εγκλήματος, οι φεμινίστριες αυτές δεν βλέπουν την πολλαπλότητα κινήτρων και τρόπων εισόδου των γυναικών στα δίκτυα τράφικινγκ. Εντούτοις, όταν θέτουμε συγκεκριμένα ερωτήματα σχετικά με την εμπειρία της μετανάστευσης, μια διαφορετική εικόνα αναδύεται. Πώς και μαζί με ποιους διέσχισαν οι γυναίκες τα σύνορα και έφθασαν στον προορισμό τους; Διέθεταν διαβατήρια και βίζα ή ταξίδευαν χωρίς καθόλου έγγραφα; Αν είχαν βίζα, πώς την απέκτησαν και για πόσο καιρό ίσχυε; Με το να μη θέτουν τέτοιου είδους ερωτήματα, οι φεμινίστριες που γράφουν για τη μετανάστευση δεν καταφέρνουν να διερευνήσουν τους τρόπους με τους οποίους τα συνοριακά νομικά καθεστώτα καθώς και τα καθεστώτα βίζας της ΕΕ έχουν επιπτώσεις στη ζωή των γυναικών.

3. Παρανομία και νομιμότητα, σύνορα και τράφικινγκ

Στις αφηγήσεις των συμμετεχουσών στην έρευνά μου η κατοχή ή μη βίζας συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες διέσχισαν τα σύνορα και με το χρόνο που τους χρειάστηκε για να περάσουν. Η διαφορά ανάμεσα στη διέλευση συνόρων με τα κατάλληλα έγγραφα ή χωρίς αυτά είναι κυρίως εμφανής στις αφηγήσεις εκείνων των γυναικών που έφθασαν στην Ιταλία δύο φορές μέσω των δικτύων τράφικινγκ: την πρώτη φορά περπατώντας και χωρίς βίζα ενώ τη δεύτερη φορά με λεωφορείο, έχοντας τουριστική βίζα αγορασμένη από κάποιο ταξιδιωτικό πρακτορείο. Στις περιπτώσεις που οι συμμετέχουσες στην έρευνά μου είχαν διασχίσει τα σύνορα χωρίς έγγραφα, περπατώντας ή ταξιδεύοντας με φορτηγό ή πλοiάριο, το ταξίδι αυτό καθ' εαυτό αποτέλεσε κεντρικό κομμάτι της μεταναστευτικής αφήγησής τους, με λεπτομερείς περιγραφές σχετικών προσώπων και πραγμάτων. Στην αφήγησή της η Οκσάνα αναφέρθηκε στον αριθμό των ανθρώπων που ταξίδευαν μαζί της, στα ονόματά τους, στις καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν καθώς διέσχισαν τα σλοβανοϊταλικά σύνορα, στη βλάστηση, ακόμα και στην κατάσταση του εδάφους όπου περπάτησαν. Όταν οι ίδιες γυναίκες επέστρεψαν στην Ιταλία για δεύτερη φορά, έχοντας πλέον έγκυρη βίζα, ταξίδεψαν με αεροπλάνο ή λεωφορείο και διέσχισαν τα διεθνή σύνορα γρήγορα και ομαλά. Οι περιγραφές αυτών των «νόμιμων» ταξιδιών, σε πλήρη αντίθεση με τις προηγούμενες περιγραφές, περιείχαν ελάχιστες λεπτομέρειες για το ταξίδι αυτό καθ' εαυτό. Η διαφορά μεταξύ των περιγραφών των ταξιδιού χωρίς έγγραφα και αυτού με έγγραφα μπορεί να αποδοθεί στο βαθμό κινδύνου ή ρίσκου που οι γυναίκες αυτές αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια της πρώτης τους εμπειρίας. Ο φόβος της σύλληψης από τη συνοριακή αστυνομία, ο φόβος σεξουαλικής κακοποίησης από αυτούς που τις διακίνησαν, ο φόβος μιας πιθανής ασθένειας κατά τη διάρκεια του παρατεταμένου ταξιδιού, το γεγονός ότι είχαν ελάχιστο ή καθόλου έλεγχο των συνθηκών του

ταξιδιού καθώς και το ότι εξαιτίας όλων αυτών εξαρτώνταν από τους διακινητές – όλ' αυτά οδήγησαν σε μια ιδιαίτερα τραυματική εμπειρία, της οποίας οι λεπτομέρειες χαράχθηκαν στη μνήμη τους.²¹

Σε αντίθεση με την ιδέα ότι οι γυναίκες πάντα εξαναγκάζονται ή υποχρεούνται από διακινητές να μεταναστεύσουν παράνομα, μερικές συμμετέχουσες μου μίλησαν για το πώς το ταξίδι τους προς την Ιταλία δεν θα μπορούσε να καταστεί δυνατό παρά μόνο με τη βοήθεια αυτών των ανθρώπων. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα βρίσκουμε στα λόγια της Λουντμίλα, η οποία απευθύνθηκε σε ένα πρακτορείο για να αγοράσει βίζα και να οργανώσει το ταξίδι της στην Ιταλία. Όμως, λόγω της αστάθειας που υπήρχε στην περιοχή εξαιτίας του βομβαρδισμού της Σερβίας από το ΝΑΤΟ, το молδαβικό πρακτορείο δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει αυτή την εργασία ρουτίνας.²² Αφού περίμενε επί μήνες να βελτιωθεί η κατάσταση, η Λουντμίλα αποφάσισε τελικά να έρθει σε επαφή με έναν διακινητή που της είπε πως θα τη φέρει στην Ιταλία σε τέσσερις ημέρες υπό την προϋπόθεση ότι εκεί θα εργαστεί ως πόρνη. Για μερικές από τις γυναίκες με τις οποίες μίλησα το ταξίδι για Ιταλία διήρκεσε περισσότερο επειδή η συνοριακή αστυνομία σταμάτησε την ομάδα με την οποία ταξίδευαν. Για την Κατερίνα, το αποτυχημένο πέρασμα οδήγησε στην απέλασή της από την Αυστρία. Για τη Λαρίσα, που επίσης συνελήφθη από τη συνοριακή αστυνομία, η σύλληψη σήμανε την απαγόρευση εισόδου στην Ουγγαρία. Μερικές εβδομάδες αργότερα, κάθε μία από τις εν λόγω γυναίκες ξεκίνησε μια καινούργια προσπάθεια για διέλευση των συνόρων, ακολουθώντας αυτή τη φορά μια διαφορετική πορεία. Η Λαρίσα έφθασε στην Ιταλία από την Αλβανία με πλοiάριο, ενώ η Κατερίνα διέσχισε τα σλοβενιϊταλικά σύνορα με τα πόδια. Η Κατερίνα σχολιάζει το δεύτερο ταξίδι της: «Φοβόμουν ότι θα με πιάσουν και θα με στείλουν πίσω στην πατρίδα μου. Κι αν η συνοριακή αστυνομία με έπιανε, θα αναγκαζόμουν να ξανακάνω το ίδιο ταξίδι απ' την αρχή». Πολλές αφηγήσεις περιλαμβάνουν σχόλια που φανερώνουν ότι οι γυναίκες καταλάβαιναν καλά την ανάγκη να διασχίσουν τα σύνορα κρυφά. Η Κατερίνα συνεχίζει: «Μερικά κορίτσια ταξιδεύουν κρυμμένα στο πίσω μέρος ενός φορτηγού. Παίρνουν υπνωτικά χάπια ώστε να μπορούν να είναι ακίνητες και να μην τρώνε καθόλου. Παίρνουν υπνωτικά χάπια και κοιμούνται καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού».

Ωστόσο, αυτό που κανόνισαν οι γυναίκες με κάποια τρίτα πρόσωπα ώστε να φθάσουν στην Ιταλία τις εξέθεσε σε κίνδυνο σεξουαλικής/σωματικής κακοποίησης από αυτούς τους τρίτους ή σε κίνδυνο κράτησης και ανάκρισης από τη συνοριακή αστυνομία, εάν συλλαμβάνονταν κατά τη διάρκεια της διέλευσης των συνόρων. Το ότι είχαν ελάχιστο ή καθόλου έλεγχο των συνθηκών του ταξιδιού σήμαινε πως τα συμφέροντα των τρίτων αυτών προσώπων καθόρισαν την πορεία που θα ακολουθούσαν οι γυναίκες, καθώς και τη διάρκεια του ταξιδιού (Koslowski 2001). Ο πολλαπλασιασμός των συνοριακών ελέγχων και η εισαγωγή νέων ρυθμίσεων για την κατοχή βίζας αύξησε επίσης τις δαπάνες του ταξιδιού.²³ Για τις γυναίκες, π.χ., που ταξίδευαν από τη Μολδαβία ή την Ουκρανία χωρίς έγκυρα ταξιδιωτικά έγγραφα, αυτό σήμαινε νέες δαπάνες για κάθε διέλευση των συνόρων που είχε οργανωθεί από τρίτα πρόσωπα από τη χώρα προέλευσης μέχρι την Ιταλία διαμέσου των Βαλκανίων.²⁴ Κάποιες φορές, η αποπληρωμή των εξόδων ενός προηγούμενου τμήματος του ταξιδιού και η οργάνωση του επόμενου τμήματος σήμαινε ότι εμπλέκονταν περισσότεροι του ενός πράκτορες στο θέμα της πληρωμής. Με άλλα λόγια, κάθε τμήμα του ταξιδιού αποκτούσε μια χρηματική αξία που οι γυναίκες με τις οποίες μίλησα, μην έχοντας τα οικονομικά μέσα για να πληρώσουν, έπρεπε να ξεπληρώσουν με σεξουαλική εργασία σε διάφορους σταθμούς κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Επομένως, η έρευνά μου δείχνει ότι οι αυστηρότεροι μεταναστευτικοί έλεγχοι που υιοθετήθηκαν για να μειώσουν το τράφικινγκ αυξάνουν τελικά το κόστος της όλης «επιχείρησης» (Salt & Stein 1997), εκτινάσσουν την αξία των μεταναστών ως «εμπορευμάτων εργασίας» (Kyle & Dale 2001) και τελικά εξυπηρετούν τα οικονομικά συμφέροντα τρίτων προσώπων. Κατ' επέκταση, αυξάνεται ο βαθμός ελέγχου που αυτά τα τρίτα πρόσωπα μπορούν ν' ασκήσουν στους μετανάστες, τόσο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού όσο και κατά την άφιξη στη χώρα προορισμού (Anderson & O'Connell Davidson 2003).²⁵ Παραδόξως, λοιπόν, ο αυξημένος έλεγχος της μεταναστευτικής κινητικότητας πιθανότατα δεν συγκρατεί το διεθνές έγκλημα, αλλά μάλλον αυξάνει τη συμμετοχή σε αυτό, εξαιτίας του υψηλότερου κέρδους από δραστηριότητες τράφικινγκ (Finckenauer 2001, Koslowski 2001: 351).²⁶

Όλες οι γυναίκες δεν έφτασαν στην Ιταλία χωρίς έγγραφα. Οι διακινητές είχαν προμηθεύσει κάποιες με τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα. Όταν η Σνεζάνα συνειδητοποίησε ότι θα αναγκαζόταν να διασχίσει τα σύνορα με τα πόδια, καθώς τα τρίτα πρόσωπα δεν ήταν πρόθυμα να ξοδέψουν χρήματα για να της αγοράσουν βίζα, αρνήθηκε να φύγει μέχρις ότου διαπραγματεύτηκε με επιτυχία την απόκτηση βίζας και το ταξίδι με λεωφορείο για Ιταλία. Μια άλλη συμμετέχουσα στην έρευνα, η Τατιάνα, πέταξε από Μόσχα για Ρώμη έχοντας μια δεκαπενθήμερη τουριστική βίζα την οποία είχαν αγοράσει για λογαριασμό της δύο Ρωσίδες που εργάζονταν ως πόρνες στην Ιταλία. Η Οκσάνα και η Ιωάννα (η Όλγα και η Νατάσα από το απόσπασμα της εφημερίδας που παρατέθηκε στην εισαγωγή) έφθασαν στην Ιταλία σε δύο μέρες ταξιδεύοντας με λεωφορείο. Αντίθετα με τους ισχυρισμούς της εφημερίδας, δεν έφτασαν χωρίς έγγραφα. Είχαν αγοράσει βίζα για μικρό διάστημα από ένα πρακτορείο, με λεφτά δανεισμένα από τρίτους. Τα χρήματα αυτά κάλυψαν το κόστος της βίζας, το ταξίδι από την Ουκρανία στην Πολωνία, τη διαμονή για ένα βράδυ σε ξενοδοχείο της Βαρσοβίας και ένα εισιτήριο λεωφορείου για την Μπολόνια. Ακόμη κι αν είναι αρκετά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ταξιδέψει κανείς χωρίς έγγραφα με μια κανονική διεθνή γραμμή λεωφορείων στην Ευρώπη, ο τρόπος με τον οποίο περιγράφηκε η περίπτωση των δύο γυναικών στα ΜΜΕ τις έκανε να φαίνονται «παράνομες». Αυτή η σύγχυση του τράφικινγκ με τη μετανάστευση χωρίς έγγραφα τροφοδοτεί και ενισχύει την αναπαράσταση του τράφικινγκ ως μορφής παράνομης μετανάστευσης. Στηρίζεται σε μια υπεραπλουστευμένη διάκριση μεταξύ «παράνομης» και «νόμιμης» μετανάστευσης. Όπως δείχνει η δική μου έρευνα, ορισμένες συμμετέχουσες εισήλθαν στην Ιταλία με έγκυρη βίζα αλλά αργότερα έγιναν «μετανάστριες χωρίς έγγραφα», όταν παρέμειναν στη χώρα πέρα απ' το χρονικό όριο που όριζε η βίζα τους.

Ως εκ τούτου λοιπόν, το τράφικινγκ μπορεί να έχει νόμιμες πλευρές, όπως λόγου χάριν βίζες που αποκτώνται νόμιμα, ενώ νόμιμες μεταναστευτικές διαδικασίες μπορεί να έχουν και κάποιες παράνομες πλευρές, όπως η απαίτηση των πρακτορείων να τους καταβληθούν υψηλές αμοιβές ή ακόμη το αίτημα προξενικών αρχών για παράνομες πληρωμές. Τα συμπεράσματα της έρευνάς μου συμπίπτουν με τη δουλειά άλλων ερευνητών που υποστηρίζουν ότι ένας ευδιάκριτος διαχωρισμός νόμιμης και «παράνομης» μετανάστευσης σε σχέση με το τράφικινγκ δεν είναι εφαρμόσιμος (Anderson & O'Connell Davidson 2003, Maluccelli 2001, McDonald et al. 2000, Sharma 2003). Μια τέτοια οπτική υπογραμμίζει ότι το μοντέλο του τράφικινγκ ως μορφής παράνομης μετανάστευσης, σε αντιδιαστολή με τους νόμιμα εγκεκριμένους τρόπους μετανάστευσης, είναι εξαιρετικά προβληματικό. Η επιπόλαια ένταξη του τράφικινγκ στην κατηγορία της «παράνομης» μετανάστευσης επισκιάζει το γεγονός ότι οι όλο και αυστηρότεροι μεταναστευτικοί νόμοι έχουν μειώσει τις δυνατότητες νόμιμης μετανάστευσης και ότι στις μέρες μας η παρανομία έχει καταλήξει να είναι ένα δομικό στοιχείο των μεταναστευτικών κυμάτων (Mezzadra 2001: 78).

4. Εξαπάτηση και μεταναστευτικά προγράμματα²⁷

Εκτός από την αναφορά στην απαγωγή, το απόσπασμα της εφημερίδας που εξετάστηκε μας δίνει ελάχιστες πληροφορίες σχετικά με τους πολλούς διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους γυναίκες και διακινητές έρχονται σε επαφή μεταξύ τους. Κάποια άλλα παραδείγματα δείχνουν ότι οι γυναίκες ανταποκρίνονται σε αγγελίες πρακτορείων που βρίσκουν σε εφημερίδες για εργασία στο εξωτερικό. Εντούτοις, αν κανείς εξετάσει τη ζωή των γυναικών με τις οποίες μίλησα, αποκαλύπεται μια πιο σύνθετη πραγματικότητα όσον αφορά τα συστήματα τράφικινγκ. Στις αφηγήσεις των γυναικών τα τρίτα άτομα που συμμετείχαν στην οργάνωση του ταξιδιού προς την Ιταλία ήταν πολλά και είχαν διαφορετικές μεταξύ τους αρμοδιότητες. Οι γυναίκες δεν αναφέρονται στην αρχική επαφή με ανθρώπους ή με πρακτορεία εργασίας ως μια εμπειρία κακοποίησης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι αφελείς όσον αφορά τα οικονομικά συμφέροντα αυτών των τρίτων ανθρώπων. Από την άλλη, οι γυναίκες με τις οποίες μίλησα δεν φαίνεται να υποτιμούν τη σημασία της συμμετοχής των τρίτων προσώπων και συχνά στις συνεντεύξεις αναφέρονται σε αυτούς με τον τρόπο που βλέπουμε στην αφήγηση της Οκσάνα: «Βοηθούν τα κορίτσια να βρουν δουλειά σε μια ξένη χώρα». Κάποια τμήματα του δικτύου, μέσω του οποίου προσφέρεται στις γυναίκες απασχόληση και μεταφορά στην Ιταλία και για το οποίο οι ίδιες εργάζονται στη συνέχεια, φαίνεται πράγματι να είναι μέρος ενός ευρύτερου εγκληματικού δικτύου. Κάποια άλλα δίκτυα τράφικινγκ, αντίθετα, καλύπτουν μια ευρεία γκάμα ανθρώπων, όπως οδηγοί ταξί, νοικοκυρές, ιδιοκτήτες

εστιατορίων που συμπληρώνουν το εισόδημά τους «μεταφέροντας τις κατάλληλες πληροφορίες». Εάν από τη μια πλευρά το τράφικινγκ είναι μια «βιομηχανία πολλών εκατομμυρίων δολαρίων» (Ram 2000: 1), από την άλλη αποτελεί επίσης αναπόσπαστο τμήμα των τοπικών, άτυπων οικονομιών ορισμένων ανατολικοευρωπαϊκών χωρών. Σε αυτές τις χώρες, που βρίσκονται σε κατάσταση οικονομικής αναδόμησης με υψηλά ποσοστά ανεργίας και με πολλές ημινόμιμες μορφές εργασίας, το τράφικινγκ αποτελεί ένα είδος «εναλλακτικού [...] κυκλώματος για να βγάζει κανείς τα προς το ζην [και] κάποιο κέρδος» (Sassen 2000: 523). Η μελέτη του εύρους των επιχειρήσεων και των δραστών που παρεμβαίνουν στα διαφορετικά στάδια της διαδικασίας τράφικινγκ, έτσι όπως προκύπτει από τις αφηγήσεις των γυναικών με τις οποίες μίλησα, δείχνει πως αρκετοί συμμετέχοντες στα δίκτυα τράφικινγκ δεν ενδιαφέρονται καθόλου για την εκμετάλλευση της εργασίας των γυναικών αφού αφιχθούν στον τόπο προορισμού. Αντίθετα, έχουν οικονομικό όφελος από την εύρεση και μεταφορά μεταναστών. Τα στοιχεία της έρευνάς μου θέτουν άρα υπό αμφισβήτηση τη μονοσήμαντη κατανόηση του τράφικινγκ ως οργανωμένης και εμπρόθετης επιχείρησης τρίτων προσώπων για να βρεθούν και να μεταφερθούν γυναίκες με αποκλειστικό στόχο το κέρδος από την εκμετάλλευση της εργασίας των μεταναστριών ως πορνών.

Επιπλέον, τα αποσπάσματα των εφημερίδων που εξετάστηκαν σπάνια δίνουν πληροφορίες σχετικά με το αντικείμενο της εργασίας που προσφέρεται στις γυναίκες, διαιωνίζοντας έτσι την ιδέα ότι κάποια τρίτα πρόσωπα αναπόφευκτα εξαπατούν τις μετανάστριες, ωθώντας τις στην πορνεία. Αρκετές μελέτες δείχνουν ότι ένα σημαντικό ποσοστό γυναικών από την ανατολική Ευρώπη που έχουν έρθει στην ΕΕ, τον Καναδά ή την Τουρκία μέσω δικτύων τράφικινγκ συμφώνησαν να κάνουν σεξουαλική εργασία αλλά ήταν απληροφόρητες για τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης που τις περίμεναν στη χώρα προορισμού (Gulcur & Ilkcaracan 2002, Maluccelli 2001, McDonald et al. 2000, Orfano 2002, Wijers & Lap-Chew 1997). Τα στοιχεία της έρευνάς μου οδηγούν σε παρόμοια συμπεράσματα. Αυτό, όμως, που επίσης προκύπτει από τα στοιχεία μου είναι πως όταν η έμφαση δίνεται στην εξαπάτηση (ή έλλειψη εξαπάτησης) όσον αφορά τη σεξουαλική εργασία, η ανάλυση της διαδικασίας τράφικινγκ παραμένει εγκλωβισμένη σε ένα πλαίσιο ηθικολογίας γύρω από την πορνεία. Η έμφαση στο ζήτημα της εξαπάτησης όσον αφορά την πορνεία μας δίνει ελάχιστες πληροφορίες για τις εργασιακές συνθήκες τις οποίες οι μετανάστριες έχουν (ή δεν έχουν) διαπραγματευτεί με τρίτα πρόσωπα και άρα εμποδίζει την ίδια την κατανόηση των μεταναστευτικών προγραμμάτων των γυναικών.

Τα μεταναστευτικά προγράμματα, είτε συμπεριλαμβάνουν συμφωνία για σεξουαλική εργασία είτε όχι, αποτελούν κεντρικό στοιχείο στις αφηγήσεις για το τράφικινγκ των συμμετεχουσών στην έρευνά μου. Παραδείγματος χάριν, για την Άννα, η οποία «απλώς» ήθελε «να φτάσει στην Ιταλία» χωρίς να την απασχολούν οι λεπτομέρειες της εργασίας που θα έκανε ως πόρνη, η είσοδός της στο σύστημα του τράφικινγκ και η συγκατάθεσή της να εργαστεί στην πορνεία ήταν απλώς το μέσο για έναν σκοπό. Η Ιωάννα ήρθε στην Ιταλία εξαιτίας της έλλειψης ευκαιριών στην πατρίδα της: «Είμαι είκοσι τριών ετών και τώρα είμαι σε θέση να φροντίζω τις ανάγκες μου μόνη μου. Ήρθα στην Ιταλία επειδή δεν υπήρχε δουλειά για μένα στην πατρίδα μου. Αρχικά είχα πει όχι, αλλά εφόσον δεν υπήρχε τίποτα, το να πάω στην Ιταλία ήταν μια τελευταία ευκαιρία για να βρω δουλειά». Η Ιωάννα έφυγε από την Ουκρανία με σκοπό να βελτιώσει την κατάστασή της αλλά και την κατάσταση της οικογενείας της. Η Κατερίνα, από την άλλη, έφυγε από τη Ρουμανία προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάθλιψη που ένιωθε εξαιτίας ταπεινώσεων στο σχολείο και παλαιότερων επεισοδίων βίας στο σπίτι: «Ήθελα να ξαναρχίσω τη ζωή μου σε έναν τόπο όπου κανείς δεν θα ήξερε εμένα ή οτιδήποτε για μένα. Ήθελα να δημιουργήσω μια νέα εικόνα του εαυτού μου». Γι' αυτές τις γυναίκες, η μετανάστευση στην Ιταλία ήταν μέρος ενός σχεδίου που στόχευε στην αντιμετώπιση της φτώχειας, της ανεργίας, του χαμένου αυτοσεβασμού, της ενδοοικογενειακής βίας, της εκπαίδευσης που είχε διακοπεί, καθώς και της γενικότερης αίσθησης στασιμότητας στη ζωή. Έτσι, για τις γυναίκες με τις οποίες μίλησα η είσοδος στην Ιταλία μέσω των δικτύων τράφικινγκ ήταν ένας τρόπος ταξιδιού και μετανάστευσης.

Είναι φανερό ότι οι γυναίκες στις οποίες είχαν υποσχεθεί να τις απασχολήσουν ως σερβιτόρες ή ως οικιακές βοηθούς και οι οποίες εν συνεχεία εντάχθηκαν στη σεξουαλική βιομηχανία δεν ήταν ενημερωμένες για τους όρους απασχόλησής τους στη σεξουαλική εργασία. Από την άλλη, ούτε

εκείνες οι γυναίκες που είχαν κάνει συμφωνία για σεξουαλική εργασία ήξεραν λεπτομέρειες για τη συμφωνία αυτή. Η αφήγηση της Κατερίνα αποτελεί ένα καλό παράδειγμα. Η Κατερίνα είχε αποδεχτεί την πρόταση του συντρόφου της να μεταναστεύσει από τη Ρουμανία στην Ιταλία και να εργαστεί εκεί ως πόρνη. Παρ' όλ' αυτά, δεν γνώριζε τις συνθήκες κάτω απ' τις οποίες θα εργαζόταν. Οι ιδιαιτερότητες της δουλειάς –οι πολλές ώρες, ο μεγάλος αριθμός πελατών, ο συνεχής έλεγχος από ένα τρίτο πρόσωπο ή από διάφορους συνεργάτες– δεν ήταν γνωστές στην Κατερίνα. Μια άλλη γυναίκα με την οποία μίλησα είχε περισσότερες πληροφορίες γι' αυτά που αναμενόταν να κάνει. Η Οκσάνα, που ετοιμαζόταν να επιστρέψει στην Ιταλία για δεύτερη φορά, ρώτησε τη φίλη της την Ιωάννα εάν θα ήθελε να την ακολουθήσει και της περιέγραψε την προηγούμενη εμπειρία της ως πόρνης στο δρόμο (βλ. το απόσπασμα εφημερίδας στην εισαγωγή που αναφέρει την ιστορία της Όλγας και της Νατάσας, δηλαδή ακριβώς των ίδιων γυναικών, δίνοντας έμφαση στην εξαπάτηση που οδήγησε στην πορνεία). Η Ιωάννα δηλώνει ότι έφθασε στην Ιταλία προετοιμασμένη: «Ήρθα στην Ιταλία και ήξερα τα πάντα – τι να λέω στους πελάτες, τι να κάνω, πού να πηγαίνω, ήξερα τα πάντα ». Παρ' όλ' αυτά, η εξέταση της προφορικής συμφωνίας που έκανε η Ιωάννα με ένα τρίτο πρόσωπο καθιστά σαφές ότι δεν γνώριζε ότι όφειλε να παραδίδει το μεγαλύτερο μέρος των αποδοχών της ούτε ότι θα δούλευε ως πόρνη υπό συνθήκες περιορισμού, κάτι που θα καθιστούσε δύσκολη την ανάκληση της συμφωνίας.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να επαναλάβω ότι την εποχή που έκανα τις συνεντεύξεις όλες οι γυναίκες με τις οποίες μίλησα είχαν ήδη αποχωρήσει από την πορνεία. Λαμβάνοντας άρα υπόψη το γεγονός ότι τα στοιχεία μου περιορίζονται σε αυτή τη συγκεκριμένη κατηγορία μεταναστριών, είναι αδύνατον να ξέρω εάν η κατανόηση της πορνείας –στο συνδυασμό της με το τράφικινγκ– ως ένα είδος μεταναστευτικού προγράμματος μπορεί να γενικευτεί στον ευρύτερο πληθυσμό των γυναικών που συμμετέχουν σε δίκτυα τράφικινγκ ή εάν αφορά μια συγκεκριμένη ομάδα υποκειμένων που έχουν ήδη αφήσει την πορνεία και κατασκευάζουν μια αφήγηση της εμπειρίας τους με όρους μεταναστευτικού προγράμματος. Παρ' όλους τους ερμηνευτικούς περιορισμούς, η έρευνα της εισόδου στα δίκτυα τράφικινγκ και στην πορνεία, που γίνεται από την οπτική της ίδιας της ζωής των γυναικών, παράγει νέες ιδέες σχετικά με την πολυπλοκότητα του τράφικινγκ. Τα στοιχεία της έρευνάς μου επιβεβαιώνουν εκείνα τα ευρήματα που δείχνουν ότι ο όρος «θύμα» είναι ανεπαρκής για την απεικόνιση των συνθηκών που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στα δίκτυα τράφικινγκ (Maluccelli 2001, Corso & Trifiro 2003). Αυτή η σειρά ερευνών έχει καταδείξει ότι οι γυναίκες σπάνια πέφτουν θύματα απαγωγής ή εξαναγκάζονται στη μετανάστευση. Αντίθετα, βασίζονται στα δίκτυα τράφικινγκ προκειμένου να πραγματοποιήσουν προγράμματα μετανάστευσης, είτε αυτά στοχεύουν στη σεξουαλική εργασία είτε σε άλλου τύπου εργασία.

Ενώ στις αφηγήσεις των γυναικών αναφέρθηκε πράγματι ένας ορισμένος βαθμός εξαπάτησης κατά την είσοδο στα δίκτυα τράφικινγκ, όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας στη χώρα προορισμού, η περιορισμένη έμφαση, τυπική της φεμινιστικής συζήτησης περί του τράφικινγκ, στο κατά πόσο οι γυναίκες συναινούν ή όχι στην πορνεία εμποδίζει την κατανόηση των εργασιακών σχέσεων εκμετάλλευσης στην πορνεία δρόμου. Η Μπρίτζετ Άντερσον (Bridget Anderson) και η Τζούλια Ο-Κόνελ Ντέβινσον (Julia O'Connell Davidson) (Anderson & Davidson 2003) υποστηρίζουν ότι η έννοια της εξαπάτησης, έτσι όπως τίθεται στον ορισμό του τράφικινγκ, αφήνει ανοικτά ερωτήματα σε σχέση με το βαθμό εξαπάτησης που απαιτείται για να μιλήσουμε για «θύμα του τράφικινγκ», όσον αφορά το περιεχόμενο της εργασίας, το ύψος των αμοιβών, τις εργασιακές πρακτικές, το ρυθμό ή την ένταση της εργασίας, το χρόνο διάρκειας της σύμβασης. Εάν, όπως ορίζει το πρωτόκολλο των ΗΕ, μια περίπτωση τράφικινγκ λαμβάνει χώρα όταν ένα πρόσωπο, διά της εξαπάτησης, επιλέγεται και μεταφέρεται από ένα τρίτο πρόσωπο σε εργασιακές συνθήκες εκμετάλλευσης με σκοπό το όφελος αυτού του τρίτου προσώπου από την εργασία, τότε η ασάφεια εντοπίζεται στην ίδια την έννοια της εξαπάτησης. Η ασάφεια της έννοιας της εξαπάτησης σε συνδυασμό με τις έννοιες της βίας, του εξαναγκασμού και της εκμετάλλευσης, ως βασικών συστατικών του τράφικινγκ, επιβάλλουν έναν υπεραπλουστευτικό και τελικά λανθασμένο διαχωρισμό μεταξύ των εθελούσιων και ακούσιων διαδικασιών μετανάστευσης. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό δεδομένου ότι η βία, ο εξαναγκασμός, η εξαπάτηση και η εκμετάλλευση υπάρχουν επίσης σε εκούσια και νομίμως ρυθμισμένα συστήματα μετανάστευσης και

απασχόλησης. Επιπλέον, εφόσον ο ορισμός του τράφικινγκ προϋποθέτει μια σχέση μεταξύ της εξαπάτησης και της μεταγενέστερης εκμετάλλευσης των μεταναστριών, το αποτέλεσμα είναι να μπλέκονται και να αντιμετωπίζονται ως ένα πράγμα μια μεγάλη γκάμα διαφορετικών συμφερόντων που έχουν τρίτα πρόσωπα. Με αυτό τον τρόπο ποινικοποιείται ένα ευρύ φάσμα δραστών που έχουν κάποια συμμετοχή σε διαφορετικά στάδια της διαδικασίας τράφικινγκ.

5. Ορίζοντας τον τόπο του εγκλήματος

Πολυάριθμες αναπαραστάσεις των διακινητών μπορεί κανείς να βρει και στα ΜΜΕ, καθώς και σε θρησκευτικά και φεμινιστικά έντυπα. Π.χ., οι συντάκτες του εκπαιδευτικού φυλλαδίου Caritas τους παρουσιάζουν ως εξής: «Το λαθρεμπόριο ανθρώπων και η διακίνηση όπλων, ναρκωτικών και φθηνού εργατικού δυναμικού συνδέονται στενά με το τράφικινγκ ξένων κοριτσιών. Η ύπαρξη ενός εξαιρετικού, πολύ σφιχτού πλέγματος επικοινωνίας επιτρέπει στο εγκληματικό αυτό δίκτυο να είναι απλωμένο σε όλες τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Οι “τερματικοί” του σταθμοί είναι ο χώρος της μόδας, τα γραφεία απασχόλησης καθώς και τα γραφεία ταξιδιών» (2000: 6). Η χρήση της εικόνας ενός τόσο απλωμένου εγκληματικού δικτύου αναπαριστά το τράφικινγκ ως κάτι το οποίο είναι πανταχού παρόν και από τους «τερματικούς σταθμούς» του οποίου καμία γυναίκα δεν μπορεί να ξεφύγει. Ένα άλλο παράδειγμα βρίσκουμε στο *Schiave d'occidente*, που προαναφέρθηκε, όπου οι διακινητές παρουσιάζονται ως άγριοι εγκληματίες που επιβεβαιώνουν τον ανδρισμό τους μέσω της σωματικής κακοποίησης: «Δεν χρειαζόταν κανένας σοβαρός λόγος για να ξεσπάσει η οργή του Τζέντι. Αρκούσε μια απλή πρόφαση, την οποία μπορούσε να εφεύρει ανά πάσα στιγμή. Κάθε φορά που επέστρεφα από τη δουλειά στο δρόμο, με υποδεχόταν με έναν καλό ξυλοδαρμό [...]. Φυσικά, με βίαζε επίσης, έτσι ώστε να επιβεβαιώνει το δικαίωμα ιδιοκτησίας του» (1999: 39). Σε ολόκληρο το βιβλίο οι συγγραφείς παρεμβαίνουν στο κείμενο, συνδυάζοντας τις δικές τους απόψεις για το τράφικινγκ με τα ακριβή αποσπάσματα του λόγου των γυναικών. Αυτή η στάση είναι πολύ εμφανής στην τελευταία πρόταση του προηγούμενου αποσπάσματος. Εκεί βλέπουμε ότι η άποψη της έφηβης μπλέκεται με τις απόψεις των συγγραφέων για την πορνεία, αναπαριστώντας την ανδρική σεξουαλικότητα ως κάτι που στηρίζεται στην κυριαρχία πάνω στις γυναίκες. Αυτός ο τύπος συγγραφικού χειρισμού των απόψεων που εκφράζουν οι ομιλούσες παράγει μια αφήγηση η οποία παρουσιάζει τις «άλλες» γυναίκες ως θύματα βίαιων ανδρών που συνήθως προέρχονται από τις δικές τους πατριαρχικές κοινωνίες.

Η Τζο Νοεζίμα (Jo Doezeema), βασισμένη στη δουλειά της Γουέντυ Μπράουν (Wendy Brown), εξετάζει τον «δυτικό φεμινισμό και την πόρνη του τρίτου κόσμου» και επισημαίνει ότι «η επιθυμία για την προστασία τραυματισμένων ταυτοτήτων οδηγεί στην ενδυνάμωση και στη συνέργια με πειθαρχικά καθεστώτα εξουσίας» (2001: 33). Οι δυτικές φεμινιστικές στρατηγικές, όπως εκείνες στο *Schiave d'occidente*, που προσπαθούν να δείξουν τη φρικτή «πραγματικότητα» του τράφικινγκ εστιάζοντας αποκλειστικά στην ανδρική βία και την εκμετάλλευση των γυναικών, ενισχύουν την αναπαράσταση των ξένων γυναικών ως ανίσχυρων θυμάτων και των ξένων ανδρών ως βίαιων. Επιπλέον, οι συγγραφείς δεν εξετάζουν το ρόλο του ιταλικού κράτους ή των μεταναστευτικών ρυθμίσεων ως κεντρικών παραγόντων οι οποίοι διατηρούν τον κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό των μεταναστών και τους καθιστούν ευάλωτους στη βία. Αντιθέτως, στρέφονται προς τις αρχές για να καταπολεμηθεί και να κατασταλεί το τράφικινγκ. Παρόμοια, οι συγγραφείς του Φακέλου για τη μετανάστευση (1999), που δημοσιεύτηκε από το Caritas, θεωρούν δεδομένη την παράνομη και εγκληματική φύση του τράφικινγκ και προτείνουν μέτρα καταπολέμησής του μέσω της δημιουργίας «ειδικής αστυνομίας συνόρων [...] και μέσω της οικονομικής και τεχνικής υποστήριξης των φτωχότερων χωρών προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερος συνοριακός έλεγχος» (1999: 31).

Το ζήτημα της βίας είναι δημοφιλές και στον Τύπο. Οι εφημερίδες συχνά τονίζουν ότι οι μετανάστριες που στρέφονται δικαστικά εναντίον των διακινητών πέφτουν θύματα εκφοβισμού με απειλές για άσκηση βίας: οι διακινητές απειλούν τις οικογένειες των μεταναστριών στην πατρίδα τους ή αυτές τις ίδιες. Αυτές οι γυναίκες άρα αντιμετωπίζουν τεράστιους κινδύνους είτε επιστρέψουν στην πατρίδα τους είτε καταγγείλουν τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν εναντίον τους. Το άρθρο 18 του νόμου 40/1998, μέρος της ιταλικής μεταναστευτικής νομοθεσίας, είναι μοναδικό

κατά το ότι επιτρέπει σε πρόσωπα τα οποία διακινήθηκαν προς την Ιταλία και των οποίων η ζωή θα μπορούσε να κινδυνεύσει αν επέστρεφαν στη χώρα προέλευσης να παραμείνουν στην Ιταλία και να αποκτήσουν μόνιμη κατοικία και άδεια εργασίας, υπό τον όρο να συμφωνήσουν να αφήσουν την πορνεία και να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα κοινωνικής προστασίας. Παρ' όλο που αναγνωρίζω τη σημασία νομικών ρυθμίσεων για την προστασία των θυμάτων, είμαι επιφυλακτική όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους το άρθρο 18 θεσμοποιεί τη ρητορεία της θυματοποίησης και της δίδει κύρος. Όσες γυναίκες κάνουν αίτηση στο πλαίσιο αυτού του νόμου πρέπει να αφήσουν την πορνεία και να στερηθούν ως εκ τούτου τη δυνατότητα να είναι αυτή μέρος του μεταναστευτικού τους προγράμματος. Επιπλέον, το άρθρο καθιερώνει μια κανονιστική αφήγηση θυματοποίησης βασισμένη σε πολύ ιδιαίτερες μορφές και μοτίβα βίας. Π.χ., στις περιπτώσεις στις οποίες από τα λεγόμενα της γυναίκας δεν είναι σαφές αν υπάρχει απειλή για βία σε περίπτωση που επιστρέψει στην πατρίδα της ή κίνδυνος αντιποίνων από την πλευρά των διακινητών, οι υπάλληλοι των υπηρεσιών μετανάστευσης δεν δέχονται το αίτημά της για παραμονή στην Ιταλία. Στην περίπτωση της Ναταλίας, λόγου χάρη, το αίτημά της για άδεια παραμονής βάσει του άρθρου 18 απορρίφθηκε από τις αρχές με την εξής αιτιολογία: «Αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει κανένας συγκεκριμένος κίνδυνος όσον αφορά την ασφάλεια της αιτούσας, τον οποίο θα προκαλούσε η προσπάθειά της να δραπετεύσει από οργανώσεις που εκμεταλλεύονται την πορνεία». Κατ' αυτό τον τρόπο, η τρέχουσα νομική εννοιολόγηση του τράφικινγκ όχι μόνο αποκλείει τη δυνατότητα δράσης των γυναικών καθιερώνοντας μια κανονιστική αφήγηση που στηρίζεται στις ιδέες της αναγκαστικής μετανάστευσης, του εξαναγκασμού σε πορνεία και την οικονομική εκμετάλλευση, αλλά και τιμωρεί τις γυναίκες που ξεφεύγουν από τον καθιερωμένο αυτόν κανόνα. Χωρίς τη δυνατότητα πρόσβασης στο άρθρο 18, οι γυναίκες αυτές αδυνατούν να νομιμοποιήσουν το καθεστώς τους και έτσι μπορεί να απελαθούν.

Μια από τις γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνά μου είχε πει στη Repubblica²⁸ ότι δεν μπορεί να επιστρέψει στην πατρίδα της εξαιτίας μιας επικίνδυνης κατάστασης που την ανέμενε εκεί. Στη συνέντευξή μας η ίδια γυναίκα παρουσιάζει μια διαφορετική εκδοχή της ίδιας ιστορίας. Εξηγεί ότι η αναφορά στην απειλή βίας ήταν μια στρατηγική που θα της επέτρεπε να υποβάλει αίτηση για ειδική άδεια διαμονής. Η αίτηση αυτή αφορά εκείνους που έχουν διακινηθεί ενάντια στη θέλησή τους και διατρέχουν τον κίνδυνο να υποστούν βία εάν επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Η στρατηγική αυτή προτάθηκε στην Οκσάνα από τον υπεύθυνο για τους ξένους αστυνομικό, ο οποίος ήταν αρμόδιος για την περίπτωση της. Εδώ δεν υπάρχει αρκετός χώρος για να παρουσιάσω τις διφορούμενες πλευρές της στάσης αυτού του αστυνομικού. Όμως, θα ήθελα να τονίσω ότι η παρουσίαση του εαυτού ως θύμα είναι όντως αναπόφευκτη εάν μια μετανάστρια χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα θέλει να χρησιμοποιήσει το νομικό σύστημα μετανάστευσης προς όφελός της και να αποκτήσει το δικαίωμα παραμονής στην Ιταλία. Δεν υποστηρίζω ότι βίαια επεισόδια δεν συμβαίνουν. Όμως, ενδιαφέρομαι εδώ για τη ρητορική χρήση της βίας που δημιουργεί το χώρο για έναν «λόγο» ικανό να υποδεχθεί διάφορες αφηγήσεις βίας. Αν και έχω εστιάσει στις εμπειρίες μετανάστευσης των γυναικών ως τρόπο αντιπαράθεσης στους κυρίαρχους «λόγους» και τις αναπαραστάσεις του τράφικινγκ, δεν υποστηρίζω ότι οι αφηγήσεις τους δεν διαποτίζονται από καθιερωμένους «λόγους», ούτε ότι είναι απαραίτητως σε σχέση αντιπαράθεσης με αυτούς. Εντούτοις, την ίδια στιγμή, το ζήτημα της βίας υποδεικνύει την πολυπλοκότητα της παραγωγής αφηγήσεων θυματοποίησης: η πλοκή τους προσφέρεται για χειρισμό καθώς είναι ήδη διαθέσιμη στο πλαίσιο του επικρατούντος «λόγου» για το τράφικινγκ. Ταυτόχρονα, όμως, η οικειοποίηση αυτού του «λόγου» τροφοδοτεί και στηρίζει περαιτέρω την κυρίαρχη κατανόηση του τράφικινγκ με όρους εγκλήματος και βίας.

6. Συμπεράσματα

Η έμφαση στο πόσο υποφέρουν οι γυναίκες που εμπλέκονται σε αυτό το οποίο ονομάζεται «τράφικινγκ» μπορεί να γίνει κατανοητή αν λάβουμε υπόψη κάποια υπάρχοντα εμπειρικά δεδομένα σχετικά με τη βία και τις κακουχίες που αντιμετωπίζουν στην προσπάθειά τους να έχουν πρόσβαση στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας. Αυτή καθ' εαυτή η έμφαση είναι ηθικά και ανθρωπιστικά αξιέπαινη. Η δική μου δουλειά δεν έχει ως στόχο να αρνηθεί ή να υποβαθμίσει τον πόνο και τα βάσανα που περιλαμβάνονται στην εμπειρία των γυναικών οι οποίες εμπλέκονται στο τράφικινγκ.

Στόχος μου είναι, μάλλον, να διευρύνω και να βαθύνω το πλαίσιο αναφοράς μέσα στο οποίο αυτές οι κακουχίες μπορούν να γίνουν κατανοητές και να αναλυθούν. Υποστηρίζω ότι η μονομερής έμφαση στην πορνεία αυτή καθ' εαυτή –με τη σχετική έμφαση στο τυπικό ρεπερτόριο της καταπίεσης των γυναικών, συμπεριλαμβανομένου του ρόλου της ανδρικής βίας– παρουσιάζει σοβαρούς πολιτικούς και θεωρητικούς περιορισμούς. Αντί να τίθεται προνομιακά το ζήτημα της βίας ή/και της εκμετάλλευσης η οποία ασκείται από τρίτα πρόσωπα στο χώρο της σεξουαλικής εργασίας, η εργασία αυτή προτείνει την εξέταση του τράφικινγκ από την οπτική της μετανάστευσης. Η οπτική της μετανάστευσης δείχνει πως, λόγω της έμφασης στις έννοιες «θύμα» και «οργανωμένο έγκλημα», οι τρέχουσες εννοιολογήσεις του τράφικινγκ εγκαθιστούν ένα αμοιβαία συγκροτησιακό πλέγμα που συγκαλύπτει την περιπλοκότητα της διαδικασίας του τράφικινγκ.

Η οπτική της μετανάστευσης επεκτείνει τη συζήτηση περί οργανωμένου εγκλήματος και θυματοποίησης έτσι ώστε στην ανάλυση να συμπεριλαμβάνεται ο ρόλος που παίζουν οι μεταναστευτικές πολιτικές της ΕΕ (δηλαδή οι ισχύουσες ρυθμίσεις για τη βίζα και τους συνοριακούς ελέγχους) στη δημιουργία και διατήρηση των όρων ύπαρξης του τράφικινγκ. Η εργασία μου δείχνει πως όταν οι νόμιμες οδοί μετανάστευσης καθίστανται απρόσιτες, οι μετανάστριες στρέφονται σε μη κανονικές. Οι αυστηρότεροι συνοριακοί έλεγχοι και οι πιο περιοριστικές μεταναστευτικές ρυθμίσεις που στοχεύουν στην παρεμπόδιση του τράφικινγκ δεν προστατεύουν τις γυναίκες από την κακοποίηση αλλά, αντίθετα, τις κάνουν πιο ευάλωτες στη βία και την εκμετάλλευση κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και αφήνουν παραδόξως μεγάλο περιθώριο για κερδοσκοπία και κακοποίηση. Τα ευρήματά μου δείχνουν πως ο υπάρχων μηχανισμός της ΕΕ για την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης δημιουργεί μη ρυθμισμένη μετανάστευση, η οποία οδηγεί τις γυναίκες στα δίκτυα τράφικινγκ και συνεπώς στην πορνεία. Αυτές οι σκέψεις υπογραμμίζουν την ανάγκη να αναλύσουμε τους τρόπους με τους οποίους το κράτος κάνει τους μετανάστες πιο ευάλωτους και πιο εξαρτημένους από τρίτα πρόσωπα, μέσω ενός συνδυασμού περιοριστικών κανονισμών διαμονής και εργασίας, οι οποίοι με τη σειρά τους ενισχύουν τις συνθήκες υποδούλωσης, επιτρέποντας έτσι στα τρίτα πρόσωπα να διατηρούν την κυριαρχία τους.

Όπως ανέφερα στο τρίτο μέρος του παρόντος, αρκετές φεμινίστριες που έχουν ερευνήσει το τράφικινγκ από την οπτική της μετανάστευσης ή/και της παγκοσμιοποίησης αποτυγχάνουν να εξετάσουν κριτικά τη σύγκλιση του τράφικινγκ, της παράνομης μετανάστευσης και του εγκλήματος, την οποία εγκαθιδρύουν ορισμένες εκστρατείες κατά του τράφικινγκ και οι κυβερνήσεις. Μια πολιτικά και θεωρητικά ενημερωμένη φεμινιστική εργασία θα έπρεπε, κατά τη γνώμη μου, να φέρνει στο προσκήνιο το υλικό πεδίο των μεταναστευτικών ρυθμίσεων της ΕΕ και να εξετάζει τις επιπτώσεις που έχουν στο τράφικινγκ γυναικών οι αυστηρές συνοριακές ρυθμίσεις του Σένγκεν καθώς και οι πολιτικές για τη βίζα, κυρίως από τη στιγμή που η επιβολή των εξωτερικών ευρωπαϊκών συνόρων και η σκλήρυνση των κανονισμών μετανάστευσης δημιουργούν τις συνθήκες για τον πολλαπλασιασμό του τράφικινγκ. Μια τέτοια θεώρηση θα επέτρεπε στους μελετητές να μετατοπίσουν την ευθύνη για τη συνεχιζόμενη ύπαρξη του τράφικινγκ προς τα κράτη-μέλη της ΕΕ και να απομακρυνθούν από την αντίληψη που θεωρεί τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης τους βασικούς παραγωγούς εγκλήματος και τράφικινγκ.

Η μετατόπιση των όρων ανάλυσης του τράφικινγκ από τη βία και το οργανωμένο έγκλημα προς τη μετανάστευση δημιουργεί ένα ακόμα κρίσιμο θεωρητικό άνοιγμα. Το άνοιγμα αυτό επιτρέπει να αναδυθούν ιστορίες μετανάστευσης γυναικών. Όταν το τράφικινγκ ορίζεται ως ακούσια μετανάστευση και οργανωμένο έγκλημα, αυτό συνεπάγεται ότι οι διακινούμενες γυναίκες γίνονται αντιληπτές ως θύματα μιας μη συναινετικής διαδικασίας μετανάστευσης και αυτοί που τις διακινούν ως εγκληματίες που στρατολογούν και μεταφέρουν τα θύματα για να βγάλουν χρήματα από την εργασία τους στην πορνεία. Αυτός ο ορισμός του τράφικινγκ βασίζεται σε μια αρκετά ασαφή ιδέα εξαπάτησης που υπονοεί ότι το θύμα, πριν από τη μετανάστευση, έχει παραπλανηθεί όσον αφορά τη φύση και τους όρους της συμφωνίας απασχόλησης. Η δική μου ανάλυση των αφηγήσεων εκείνων των γυναικών με τις οποίες μίλησα αποδεικνύει ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της εισόδου των γυναικών στα δίκτυα τράφικινγκ και της αναζήτησης τρόπων πραγματοποίησης των μεταναστευτικών προγραμμάτων τους. Υποστηρίζω ότι τα μεταναστευτικά

προγράμματα των γυναικών γίνονται καλύτερα κατανοητά ως επιθυμίες και αιτήματα για κινητικότητα. Το γεγονός ότι τα μεταναστευτικά προγράμματα των γυναικών διαμορφώνονται τόσο από οικονομικούς όσο και από μη οικονομικούς παράγοντες υποδεικνύει ότι το τράφικινγκ αποτελεί ένα μέσο επίτευξης καλύτερων οικονομικών συνθηκών και νέων ευκαιριών ζωής. Οι αφηγήσεις των γυναικών με τις οποίες μίλησα για τον τρόπο με τον οποίο εισήλθαν στο τράφικινγκ και για τη φάση του ταξιδιού καθιστούν σαφές ότι είναι απολύτως αναγκαίο να προσέξουμε τις αποχρώσεις με τις οποίες το τράφικινγκ βιώνεται και γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, από τη μια πλευρά, και αναπαρίσταται και θεσμοθετείται, από την άλλη.

Τα δεδομένα της έρευνάς μου ωθούν τις φεμινίστριες που ασχολούνται με τα μεταναστευτικά ζητήματα να ξανασυζητήσουν τις έννοιες του εξαναγκασμού, της εξαπάτησης και της θυματοποίησης και να ερευνήσουν την πολυπλοκότητα των επιθυμιών και των σχεδίων που οι μετανάστριες αρθρώνουν μέσω του τράφικινγκ, ζητώντας κοινωνική και υλική κινητικότητα. Το να αποδίδουμε την πολυπλοκότητα των επιθυμιών και των σχεδίων των γυναικών αυτών στην κατηγορία του «θύματος» σημαίνει ότι συγκαλύπτουμε την αντίστασή τους στις δομικές ανισότητες και την προσπάθεια που κάνουν για να αλλάξουν τη ζωή τους. Τέλος, οι ζωές των μεταναστριών δείχνουν ότι η έννοια τράφικινγκ είναι ανεπαρκής και παραπλανητική για την κατανόηση της πολυπλοκότητας των σημερινών πολιτικών υποκειμενικοτήτων και των κοινωνικοπολιτικών μετασχηματισμών. Μας δείχνουν ακόμα ότι πρέπει να επινοήσουμε νέα σχήματα πέρα από το «οργανωμένο έγκλημα» και «τα θύματα», εφόσον θέλουμε να μιλήσουμε για τις αλλαγές στη σύγχρονη Ευρώπη.

Βιβλιογραφία

Anderson Bridget, O'Connell Davidson Julia (2003), *Needs and Desires: Is there a Demand for "Trafficked" Persons?*, Geneva: IOM.

Anderson Malcolm (2000), «The Transformation of Border Controls: A European Precedent?», σε Peter Andreas and Timothy Snyder (eds.): 15-30.

Andreas Peter (2000), «Introduction: The Wall after the Wall», σε Peter Andreas and Timothy Snyder (eds.): 1-14.

Andreas Peter, Snyder Timothy (eds) (2000), *The Wall Around the West. State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*, New York: Rowman & Littlefield.

Andrijasevic Rutvica (2004), *Trafficking in Women and the Politics of Mobility in Europe*, Doctoral Thesis defended at Utrecht University, The Netherlands.

Andrijasevic Rutvica (2003), «The Difference Borders Make: (Il)legality, Migration and Trafficking in Italy among eastern European Women in Prostitution», σε Sara Ahmed, Claudia Castaneda, Anne-Marie Fortier, Mimi Sheller (eds.), *Uprootings /Regroundings: Questions of Home and Migration*, Oxford: Berg. Anthias Floya, Lazaridis Gabriella (2000), «Introduction: Women on the Move in Southern Europe», σε Floya Anthias, Gabriella Lazaridis (eds.), *Gender and Migration in Southern Europe*, Oxford: Berg.

Apap Joanna, Medved Felicita (2002), «Protection Schemes for Victims of Trafficking in Selected EU Member States, Candidates and Third Countries», presented at the Seminar on Exchange of Information and Best Practices Regarding Protection Schemes for Victims of Trafficking in Selected EU Member States, Candidates and Third Countries, Madrid 19-20 December 2002.

Berman Jacqueline (2003), «(Un)Popular Strangers and Crisis (Un)Bounded: Discourses of Sex-Trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the Modern State», *European Journal of International Relations*, 9,1: 37-86.

Biemann Ursula (2000), «Performing the Border. Gender, Transnational Bodies and Technology», *been there and back to nowhere: Gender in Transnational Spaces*, Berlin: b_books.

Bigo Didier (2003), «Criminalization of "migrants": the side effect of the will to control the frontiers and the sovereign illusion», Paper Presented at Irregular Migration and Human Rights Conference at University of Leicester, 28-29 June 2003.

Bort Eberhard (2000), *Illegal Migration and Cross-Border Crime: Challenges at the Eastern Frontier of the European Union*, EUI Working Paper RSC 2000/9.

Caldwell Gillian, Galster Steve, Kanics Jyothi, Steinzor Nadia (1999), "Capitalizing on Global Economies: The Role of Russian Mafia in Trafficking in Women for Forced Prostitution", Phil Williams (ed.), *Illegal Immigration and Commercial Sex*, London and Portland: Frank Cass.

Carchedi Francesco (2000), "La prostituzione straniera in Italia: analisi dei risultati della indagine sulle protagoniste e i modelli relazionali", Francesco Carchedi, Anna Piccolini, Giovanna Mottura, Giovanna Campani (eds.), *I colori della notte. Migrazioni, sfruttamento sessuale, esperienze di intervento sociale*, Milano: FancoAngeli.

Caritas (1999), *Immigrazione. Dossier statistico 1999*, Roma.

City of Brescia, Centro Caritas Darfo And Coordinamento Imp-Sex Brescia (2000), *Stop! Fermiamo il traffico*, Brescia.

Corso Carla, Trifiro Ada (2003), ... e siamo partite! *Migrazione, tratta a prostituzione straniera in Italia*, Firenze: Giunti.

Dal Lago Alessandro (1999), *Non-persone. L'esclusione dei migranti in una società globale*, Milano: Feltrinelli.

Dietrich Helmut (2000), «Regime di controllo delle frontiere e nuove migrazioni nell'Europa di Schengen. Il caso tedesco», Sandro Mezzadra, Alessandro Petrillo (eds.), *I confini della globalizzazione*, Roma: manifestolibri.

Doezema Jo (2001), "Ouch! Western Feminists' "Wounded Attachments" to the "Third World Prostitute"', *Feminist Review*, 67: 16-38.

Doezema Jo (1999), "Loose Women or Lost Women. The Re-emergence of the Myth of "White Slavery" in Contemporary Discourses of "Trafficking in Women"', <http://www.walnet.org/csis/papers/doezema-loose.html>

Forschungsgesellschaft Flucht und Migration (FFM) (1998), "Living Near the Border: The Involvement of Border Population into what Can Be Called the German Border-Regime at the German Polish Border", *MoneyNations@access Magazine*: 6-11.

Finckenauer James (2001), "Russian Transnational Organized Crime and Human Trafficking", *σ David Kyle, Rey Koslowski*: 166-186.

Giammarinaro Maria Grazia (2000), "La rappresentazione simbolica della tratta come riduzione in schiavitù", *σ Francesco Carchedi et al.* : 90-99.

Global Survival Network (1997), *Crime and Servitude. An Expose of the Traffic in Women for Prostitution from the Newly Independent States*, Washington D.C.

Gulcur Leyla, Ilkcaracan Pinar (2002), "The "Natasha Experience": Migrant Sex Workers from Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey", *Women's Studies International Forum*, 25, 4: 411-421.

Kelly Liz (2002), "The Wrong Debate: Reflections on Why Force is Not the Key Issue with Respect to Trafficking in Women for Sexual Exploitation", *feminist review*, 73: 139-144.

Kofman Eleonore (1999), "Female "Birds of Passage" a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union", *International Migration Review*, 33, 2: 269-299.

Kofman Eleonore, Phizaklea Annie, Raghuram Parvati, Sales Rosemarie (2000), *Gender and International Migration in Europe*, London and New York: Routledge.

Koser Khalid and Lutz Helma (1998), *The New Migration in Europe: Social Constructions and Social Realities*, London: MacMillan Press.

Koslowski Rey (2001), "Economic Globalization, Human Smuggling, and Global Governance", *σ David Kyle, Rey Koslowski (eds.)*, *Global Human Smuggling. Comparative Perspectives*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press: 337-358.

Kyle David, Dale John (2001), "Smuggling the State Back in: Agents of Human Smuggling Reconsidered", *σ David Kyle, Rey Koslowski*: 29-57.

Lazaridis Gabriella (2001), "Trafficking and Prostitution. The Growing Exploitation of Migrant Women in Greece", *The European Journal of Women's Studies*, 8, 1: 67-102.

Maluccelli Lorenza (2001), "Tra schiavitù e servitù: biografie femminili in cerca di autonomia", Giuliana Candia et al. (eds.), *Da vittime a cittadine. Percorsi di uscita dalla prostituzione e buone pratiche di inserimento sociale e lavorativo*, Ediesse: Roma: 37-82.

McDonald Laura, Moore Brooke, Timoshkina Natalya (2000), *Migrant Sex Workers from Eastern Europe and the Former Soviet Union: The Canadian Case*, Ottawa: Status of Women Canada.

Mezzadra Sandro (2001), *Diritto di fuga. Migrazioni, cittadinanza, globalizzazione*, Verona: Ombre corte.

Mezzadra Sandro, Rigo Enrica (2003), "L'Europa dei migranti", Giuseppe Bronzini, Heidrun Friese, Antonio Negri, Peter Wagner (eds.), *Europa, Costituzione e movimenti sociali*, Roma: manifestolibri: 213-230.

Molina Fanny Polania, Janssen Marie-Luise (1998), *I Never Thought This would Happen to Me: Prostitution and Traffic in Latin American Women in the Netherlands*, Amsterdam: Foundation Esperanza.

Morokvasic Mirjana (1991), "Fortress Europe and Migrant Women", *Feminist Review*. 39: 69-84.

Moroli Emanuela, Sibona Roberta (1999), *Schiave d'occidente. Sulle rotte dei mercanti di donne*, Mursia: Milano.

O'Connell Davidson Julia (1998), *Prostitution, Power and Freedom*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Orfano Isabella (2003), "Country Report Italy", Payoke et al., *Research based on case studies of victims of trafficking in human beings in 3 EU Member States, i.e. Belgium, Italy and The Netherlands*, Commission of the European Communities, DG Justice & Home Affairs, Hippokrates JAI/2001/HIP/023.

Orsini-Jones Marina, Gatullo Francesca (2000), "Migrant Women in Italy: National Trends and Local Perspectives", Floya Anthias, Gabriella Lazaridis (eds.), *Gender and Migration in Southern Europe*, Oxford: Berg: 125-145.

Parrenas Salazar Rachel (2001), *Servants of Globalization. Women, Migration, and Domestic Work*, Stanford: Stanford University Press.

Pickup Francine (1998), "More Word but no Action? Forced Migration and Trafficking in Women", *Gender and Development*, 6, 1: 44-51.

Phizacklea Annie (1998), "Migration and Globalisation", σε Khalid Koser, Helma Lutz (eds.), *The New Migration in Europe: Social Constructions and Social Realities*, London: MacMillan Press: 21-39.

Phizacklea Annie (1996), "Women, Migration and the State", S. Rai, G. Lievesley (eds.), *Women and the State: International Perspectives*, London: Taylor & Francis: 163-73.

European Council, 14 and 15 December 2001, Presidency Conclusions Leaken, Conclusion No. 42.

Ram Melanie (2000), "Putting an End to the Trafficking of Women in the NIS and CEE", IREX Policy Paper, www.irex.org

Salt John, Stein Jeremy (1997), "Migration as a Business: The Case of Trafficking". *International Migration*, 35, 4: 467-491.

Sassen Saskia (1999), *Guests and Aliens*, New York: The New Press.

Sassen Saskia (2000), "Women's Burden: Counter-geographies of Globalization and the Feminization of Survival", *Journal of International Affairs*, 53, 2: 503-524.

Sharma Nandita (2003), "Travel Agency: A Critique of Anti-Trafficking Campaigns", *Refuge*, 21, 3: 53-65.

Simoncini Alessandro (2000), "Migranti, frontiere, spazi di confine. I lavoratori migranti nell'ordine salariale", *altreazioni*, 10 : 29-45.

Snyder Timothy (2000), "Conclusions: The Wall around the West", σε Peter Andreas, Timothy Snyder (eds.): 219-228.

Stenvoll Dag (2002), "From Russia with Love? Newspaper Coverage of Cross-Border Prostitution in Northern Norway 1990-2001", *The European Journal of Women's Studies*, 9, 2: 143-162.

Sutdhibhasilp Noulmook (2002), "Migrant Sex Workers in Canada", σε Susanne Thorbek, Bandana Pattanaik (eds.), *Transnational Prostitution. Changing Global Patterns*, London and New

York: Zed Books.

Turnbull Penelope (1999), "The Fusion of Immigration and Crime in the European Union: Problems of Cooperation and the Fight against the Trafficking in Women", Phil Williams (ed.), *Illegal Immigration and Commercial Sex. The New Slave Trade*, London and Portland (OR): Frank Cass.

United. [Http://www.united.non-profit.nl](http://www.united.non-profit.nl)

Virgilio Maria (2000), "Le "nuove schiavitu" e le prostituzioni", *Diritto Immigrazione e Cittadinanza*: 39-52.

Wijers Marjan, Lap-Chew Lin (1997), *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices in Marriage, Domestic Labour and Prostitution*, Utrecht: STV.

Wijers Marjan, Doorninck van Marieke (2002), "Only Rights can Stop Wrongs: A Critical Assessment of Anti-Trafficking Strategies", <http://www.walnet.org/csis/papers/wijers-rights.html>

1 Rutvica.Andrijasevic@let.uu.nl Αυτό το ηλεκτρονικό μήνυμα προστατεύεται από spam bots, θα πρέπει να έχετε ενεργοποιημένη τη Javascript για να το δείτε

2 Σ.τ.μ.: Ο όρος trafficking είτε διατηρείται στα ελληνικά ως έχει, είτε μεταφράζεται ως «διακίνηση».

3 Μια προηγούμενη μορφή αυτού του κειμένου έχει δημοσιευθεί στο Andrijasevic 2003.

4 Ευχαριστώ τον Αλέξανδρο Ηλία για τη βοήθειά του στη μετάφραση.

5 «Le chiameremo Olga and Natascia. La loro storia è uguale a quella di tante altre ragazze venute dall'Est con il miraggio di un lavoro e poi costrette a prostituirsi da magnaccia senza scrupoli. Moldave, appena scese dal pullman che le porta clandestine in Italia vengono prese in consegna dall'albanese Rimi» (Il Resto del Carlino , 18 Ιουλίου 1999).

6 Όταν χρησιμοποιώ τους όρους «ανατολική» και «δυτική» Ευρώπη αναφέρομαι σε διακριτές γεωπολιτικές περιοχές. Έχω βάλει τους όρους σε εισαγωγικά και χωρίς κεφαλαία, ώστε να μη διαιωνίζεται η εικόνα δύο στατικών μπλοκ. Στη μετά το 1989 εποχή, και ειδικά καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σε διαδικασία διεύρυνσης, αυτή η εννοιολόγηση θα ήταν εσφαλμένη. Στη συνέχεια του κειμένου οι όροι δυτική και ανατολική Ευρώπη θα χρησιμοποιούνται χωρίς εισαγωγικά.

7 Το τράφικινγκ μπορεί να γίνεται με σκοπό την οικιακή εργασία, την πορνεία, τη συμμετοχή στη βιομηχανία ψυχαγωγίας, τη γεωργική εργασία, καθώς και την εργασία σε οικοδομές. Σε αυτό το κείμενο ενδιαφέρομαι αποκλειστικά για το τράφικινγκ που αφορά την πορνεία. Χρησιμοποιώ εισαγωγικά για να αναδείξω την κριτική μου στον όρο τράφικινγκ, την οποία αναπτύσσω στο κείμενο. Στη συνέχεια του κειμένου, το τράφικινγκ με σκοπό την πορνεία θα εμφανίζεται απλά ως τράφικινγκ, χωρίς εισαγωγικά.

8 Αναφέρομαι εδώ στο πρωτόκολλο των Ηνωμένων Εθνών που έχει σκοπό την αποτροπή, καταστολή και τιμωρία του τράφικινγκ προσώπων, το οποίο αποτελεί έναν διεθνή αποδεκτό ορισμό του όρου τράφικινγκ. Το πρωτόκολλο υιοθετήθηκε τον Νοέμβριο του 2000 στη Σύνοδο των Ηνωμένων Εθνών ενάντια στο διεθνικό οργανωμένο έγκλημα. Για μια συζήτηση σχετικά με τον ορισμό του τράφικινγκ στο πλαίσιο της Ιταλίας, βλ. μεταξύ άλλων τα κείμενα των Carchedi (2000) και Virgilio (2000).

9 Για μια συζήτηση των διαφορών μεταξύ του ιταλικού και του βελγικού μοντέλου βλ. για παράδειγμα Apar & Medved 2002 και Giammarinaro 2000.

10 Εδώ και πάνω από μια δεκαετία υπάρχουν στην Μολδονία αρκετά πρωτοποριακά προγράμματα για το τράφικινγκ, όπως το πρόγραμμα «Moonlight» («σεληνόφως») που έχει ως στόχο τη δουλειά στους δρόμους όπου λαμβάνει χώρα η σεξουαλική εργασία. Υπάρχει επίσης το «Progetto Delta» που στοχεύει στην κοινωνική προστασία ή/και στον εθελούσιο επαναπατρισμό των θυμάτων του τράφικινγκ. Τέλος, το πρόγραμμα «Casa delle donne per no subire violenza di Bologna», που αποτελεί μέρος του προηγούμενου προγράμματος, στο πλαίσιο του οποίου έχω διεξαγάγει τη δική μου έρευνα πεδίου καθώς και έναν μεγάλο αριθμό συνεντεύξεων.

11 Δανείζομαι τον όρο «συνθήκες περιορισμού» (conditions of confinement) από την O'Connell Davidson. Με αυτόν τον όρο αναφέρεται στις «συνθήκες που εμποδίζουν την αποχώρηση από την πορνεία μέσω της χρήσης σωματικού περιορισμού, σωματικής βίας ή απειλής σωματικής βίας, ή μέσω της απειλής άλλων μη οικονομικών κυρώσεων, όπως φυλάκιση ή επαναπατρισμός» (1998: 29).

12 Οι χώρες αυτές είναι: Ρουμανία, Ουκρανία, Μολδαβία, Ρωσία, Κροατία, και Σερβία-Μαυροβούνιο. Παρά το γεγονός ότι η Ρουμανία είναι τώρα ανάμεσα στις υποψήφιες χώρες-μέλη της ΕΕ, την περίοδο της δικής μου έρευνας πεδίου θεωρούνταν αρκετά πίσω από τις άλλες υποψήφιες και ως εκ τούτου μέχρι πρόσφατα (Ιανουάριος 2002) οι Ρουμάνοι πολίτες χρειάζονταν βίζα για να εισέλθουν στη ζώνη του Σένγκεν.

13 Η επιλογή των συγκεκριμένων γυναικών έγινε λαμβάνοντας υπόψη μια σειρά παραγόντων: χρόνο, γλώσσα, διαθεσιμότητα των γυναικών και βαθμό εμπιστοσύνης. Υπήρξαν επίσης περιπτώσεις γυναικών που, έχοντας αποχωρήσει από την ελεγχόμενη από τρίτους πορνεία στο δρόμο, αποφάσισαν να επιστρέψουν στις χώρες προέλευσής τους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν υπήρξε πραγματικά καθόλου χρόνος για να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις, καθώς το μεγαλύτερο κομμάτι της μέρας τους είχε πλέον καταληφθεί από αστυνομικές ανακρίσεις, ιατρικούς ελέγχους και τα σχετικά με την έκδοση των απαραίτητων ταξιδιωτικών εγγράφων. Η γλώσσα αποτέλεσε συχνά ένα ακόμη εμπόδιο στην πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, δεδομένου ότι ήταν απαραίτητο να βρω μεταφραστές από τα ρωσικά, τα ρουμανικά ή τα молδαβικά. Η

έλλειψη χρόνου και οι δυσκολίες επικοινωνίας δυσκόλεψαν επίσης τη δημιουργία μιας σχέσης εμπιστοσύνης με τις γυναίκες, απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων σε βάθος.

14 Με τον όρο «λόγος» αποδίδεται ο όρος discourse και τίθεται σε εισαγωγικά για να είναι σαφής η διαφορά από άλλες κοινές χρήσεις του όρου λόγος (Σ.τ.μ.).

15 Τα αποκόμματα από εφημερίδες συλλέχθηκαν μεταξύ 1998-2000 από τη Republicca, μια εθνική ημερήσια εφημερίδα, καθώς και από το Resto del Carlino, μια τοπική ημερήσια εφημερίδα της Μπολόνιας.

16 Με τον όρο «καθιστώντας έμφυλα» αποδίδεται ο όρος gendering. Ο όρος έμφυλος/έμφυλη έχει καθιερωθεί στα ελληνικά ως η καλύτερη απόδοση του gendered (Σ.τ.μ.).

17 Ο Διεθνής Οργανισμός για τη Μετανάστευση (ΔΟΜ) υπολογίζει ότι 700.000 γυναίκες και παιδιά διακινούνται ετησίως σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ σύμφωνα με τις πηγές των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) ο αριθμός κυμαίνεται μεταξύ δύο (IMADR στο McDonald, Moore, Timoshkina 2000: 1) και τεσσάρων εκατομμυρίων ανθρώπων (Ram 2000: 2). Όσον αφορά το τράφικινγκ γυναικών από την ανατολική Ευρώπη στην ΕΕ, ορισμένες πηγές της ΕΕ αναφέρονται σε 500.000 γυναίκες (Ram 2000: 2) ενώ άλλες υπολογίζουν έναν αριθμό μεταξύ 200.000 και 500.000, ο οποίος περιλαμβάνει γυναίκες από την ανατολική Ευρώπη, καθώς και από τη Λατινική Αμερική, την Αφρική και την Ασία (Molina & Janssen 1998: 16).

18 Η Συνθήκη του Σένγκεν κατήργησε τα εσωτερικά σύνορα μεταξύ των κρατών-μελών που υπάγονται σε αυτήν, επιτρέποντας την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, κεφαλαίου, υπηρεσιών και των ίδιων των πολιτών. Ταυτόχρονα, όμως, η Συνθήκη ενίσχυσε τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ και έθεσε ως στόχο την εναρμόνιση των πολιτικών μετανάστευσης και παροχής ασύλου. Σήμερα η περιοχή του Σένγκεν περιλαμβάνει την Αυστρία, το Βέλγιο, τη Δανία, τη Φιλανδία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ελλάδα, την Ισλανδία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, τις Κάτω Χώρες, τη Νορβηγία, την Πορτογαλία, την Ισπανία και τη Σουηδία.

19. Επιπλέον, υπάρχει η απαίτηση τα υποψήφια κράτη να υπογράψουν συμφωνίες επανένταξης, να τροποποιήσουν τον ισχύοντα νόμο για τους αλλοδαπούς και να ενισχύσουν (ή να εισαγάγουν) νόμους ενάντια στη διακίνηση ανθρώπων. Για μια εξαιρετική ανάλυση του μετασχηματισμού του νόμου αλλοδαπών στα υποψήφια κράτη βλ. Rigo 2004.

20 Το ευρωπαϊκό δίκτυο «Ενωμένοι για τη διαπολιτισμική δράση» (United for cultural action), το οποίο εδρεύει στην Ολλανδία και δραστηριοποιείται εναντίον του εθνικισμού, του ρατσισμού και του φασισμού, έχει καταγράψει περισσότερους από 3.750 θανάτους μεταναστών ως αποτέλεσμα της αστυνόμευσης συνόρων, των πολιτικών κράτησης και απέλασης και των κυρώσεων μεταφοράς (UNITED 2003). Τα στοιχεία αυτά αφορούν μόνο εκείνους τους μετανάστες που έχουν καταγραφεί. Ως εκ τούτου, οι «πραγματικοί» αριθμοί είναι άγνωστοι.

21 Μια έρευνα για τον τρόπο εισόδου των Φιλιππινέζων οικιακών βοηθών στην Ιταλία καταλήγει σε παρόμοια συμπεράσματα σχετικά με τη διέλευση συνόρων και τις σχετικές εμπειρίες (cf. Parrenas 2001).

22 Οι γυναίκες με τις οποίες μίλησα αναφέρουν ότι τα πρακτορεία χρεώνουν μεταξύ 360 και 500 αμερικανικών δολαρίων, ανάλογα με τη χώρα αναχώρησης, για μια βίζα και ένα εισιτήριο λεωφορείου για Ιταλία. Να σημειωθεί ότι εκείνες από τις συμμετέχουσες που εργάζονταν ως δασκάλες ή γραμματείς στη Μολδαβία ή στην Ουκρανία κέρδιζαν 20 ως 30 αμερικανικά δολάρια το μήνα.

23 Η Ράκελ Σαλαζάρ Παρένας (Rhacel Salazar Parrenas) δείχνει ότι το ποσό το οποίο χρεώνουν τα πρακτορεία για να βοηθήσουν τους μετανάστες που θέλουν να ταξιδέψουν χωρίς έγγραφα απ' τις Φιλιππίνες μέχρι την Ιταλία διπλασιάστηκε σε 8.000 αμερικανικά δολάρια κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, όταν η Ιταλία μπήκε στη ζώνη Σένγκεν και ενίσχυσε τον έλεγχο στα εξωτερικά σύνορά της (Salazar Parrenas 2001).

24 Στη βιβλιογραφία του τράφικινγκ αυτή η διαδικασία αναφέρεται συνήθως ως το να είναι κανείς «πουλημένος» («being sold») (Global survival network 1997, Kelly 2002: 31-32).

25 Μια συζήτηση σχετικά με τις συνθήκες κράτησης υπό τις οποίες έζησαν οι συμμετέχουσες στην έρευνά μου όσο δούλευαν στην οργανωμένη από τρίτους πορνεία δρόμου είναι εκτός πλαισίου εδώ. Έχω, όμως, ασχοληθεί με το θέμα αυτό στη διδακτορική μου διατριβή, ιδιαίτερα στο κεφάλαιο 3 (Andrijasevic 2004).

26 Υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι οι οργανωμένες εγκληματικές οργανώσεις δεν είχαν εμπλακεί αρχικά στο τράφικινγκ αλλά ότι αυτό πραγματοποιούνταν στο πλαίσιο μεταναστευτικών δικτύων (IOM σε Turnbull 1999: 192).

²⁷ Με τον όρο «μεταναστευτικά προγράμματα» μεταφράζεται το migratory projects, που αναφέρεται κυριολεκτικά στο πρόγραμμα μετανάστευσης το οποίο επιχειρεί να ακολουθήσει η μετανάστρια (Σ.τ.μ.).

²⁸ Η ακριβής ημερομηνία του άρθρου αυτού δεν αναφέρεται για την ασφάλεια της πληροφοριοδότης.

Ραμόνα Λεντς

Εμπόριο γυναικών στην Κυπριακή Δημοκρατία*

Το κείμενο που δημοσιεύουμε αποτελεί απόσπασμα –συγκεκριμένα τα δύο τελευταία κεφάλαια– από το ομότιτλο βιβλίο της Γερμανίδας ανθρωπολόγου Ραμόνα Λεντς (Ramona Lenz). Το βιβλίο αυτό βασίστηκε στη διπλωματική εργασία της συγγραφέως για την απόκτηση του τίτλου *Magistra Artium* από το Πανεπιστήμιο της Φραγκφούρτης, με τίτλο *Frauenhandel in der Republik Zypern*. Η εργασία αυτή μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Αντρούλλα Παπακυριακού και εκδόθηκε το 2006 στη Λευκωσία από τις εκδόσεις *Intercollege*. Για την παρούσα δημοσίευση έγιναν ορισμένες συντμήσεις και τροποποιήθηκε σε αρκετά σημεία η μετάφραση.

Άκης Γαβριηλίδης

1. «Τις μεταχειρίζονται σαν ζώα»

1.1 Δύο «καλλιτέχνιδες»

1.1.1 Η Αλεξάνδρα

Η Αλεξάνδρα¹ ήρθε από τη Λευκορωσία στην Κύπρο πριν από δύο χρόνια. Είναι τριάντα ετών και παντρεμένη. Η επτάχρονη θυγατέρα της μένει με τους γονείς της στη Λευκορωσία. Η Αλεξάνδρα είναι χορεύτρια και στη χώρα της μετείχε σε σχήμα παραδοσιακών χορών. Αυτό, όμως, δεν της πρόσφερε πολλά χρήματα και έτσι αποφάσισε να φύγει για το εξωτερικό. Πριν έρθει στην Κύπρο εργάστηκε σε διάφορες άλλες χώρες ως επαγγελματίας χορεύτρια. Στην Κύπρο ήρθε ως μέλος εξαμελούς χορευτικού σχήματος. Οι διαμεσολαβητές έδωσαν μεγάλες υποσχέσεις στις έξι γυναίκες, ξενοδοχεία πέντε αστέρων και φυσικά εργασία ως επαγγελματίες χορεύτριες. Όταν τελικά έφτασαν στην Κύπρο, τις περίμενε στη Λευκωσία το καμπαρέ όπου θα έπρεπε να χορεύουν γυμνές από τη μέση και πάνω, να κάθονται με πελάτες και να τους προτρέπουν να καταναλώνουν ποτά. Για κάθε ποτό οι ίδιες θα λάμβαναν πενήντα σεντς. Επίσης θα τις πλήρωναν τις υποχρεωτικές δέκα λίρες για κάθε βράδυ, που ισχύουν ως κατώτερος μισθός, οι οποίες θα πληρώνονταν εβδομαδιαία. Οι κοπέλες θα έπρεπε επίσης να βγαίνουν έξω με πελάτες. Αυτό πρώτη φορά τους συνέβαινε, έτσι φρόντιζαν να βρουν κάποιον ευγενικό άντρα που θα ερχόταν συχνά και θα έβγαιναν πάντα έξω μαζί του. Έτσι δεν χρειαζόταν να βγαίνουν έξω με τους άλλους. Επίσης η κατάσταση σχετικά με τη διαμονή ήταν άσχημη. Τις δύο πρώτες εβδομάδες διαρκώς έκλαιγαν.

Εκτός από αυτές, στο καμπαρέ ήταν και γυναίκες από τη Ρουμανία, που προσαρμόστηκαν, όμως, στην κατάσταση. Η Αλεξάνδρα πιστεύει ότι αυτό έγινε κυρίως γιατί δεν είναι επαγγελματίες χορεύτριες. Αυτές δεν ήρθαν με τις ίδιες προσδοκίες και εξάλλου δεν δούλεψαν, όπως αυτή, σε άλλες χώρες απολαμβάνοντας σεβασμό αλλά και μια σχετική άνεση. Η Αλεξάνδρα και οι άλλες πέντε γυναίκες πάντως αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τη δουλειά τους. Ο εργοδότης τους αρνήθηκε να τους πληρώσει το μισθό της βδομάδας που προηγήθηκε της παραίτησής τους, μια και θα διέκοπταν το συμβόλαιο εργασίας και αυτός θα έπρεπε να πληρώσει και το εισιτήριο επιστροφής στη χώρα τους. Λίγο πριν από την επιστροφή, όμως, οι γυναίκες κατάφεραν να βρουν άλλη δουλειά. Μίλησαν απευθείας με τον ιδιοκτήτη κάποιου κέντρου, αν και η Αλεξάνδρα πιστεύει ότι αυτός θα πλήρωσε και κάποιο ποσό στο προηγούμενό τους αφεντικό. Στον νέο χώρο εργασίας μπορούσαν να χορεύουν κανονικά και δεν ήταν αναγκασμένες να βγαίνουν με πελάτες. Ο ιδιοκτήτης τις ρωτούσε πάντα όταν ένας πελάτης έδειχνε ενδιαφέρον και αυτές μπορούσαν να αποφασίσουν ελεύθερα. Εξάλλου εδώ πληρώνονταν καλά, δώδεκα λίρες το βράδυ που τις έπαιρναν αμέσως, χωρίς καθυστέρηση.

Η Αλεξάνδρα έφυγε από την Κύπρο αλλά επέστρεψε ενάμιση χρόνο αργότερα και εργάστηκε πάλι εκεί. Λόγω της κόρης της, αλλά και λόγω ηλικίας, έχει σταματήσει πια το χορό. Εργάζεται σε εταιρεία καλλυντικών. Πιστεύει ότι οι Κύπριοι καταστρέφουν τη χώρα τους με όλα αυτά τα νυχτερινά κέντρα. Όσο αφορά τη θέση των γυναικών που εργάζονται σε καμπαρέ, μας λέει: «Τις μεταχειρίζονται σαν ζώα».

1.1.2 Η Κάτια

Η Κάτια είναι 27 ετών και ήρθε στην Κύπρο πριν από δύο χρόνια. Ήδη έναν χρόνο πριν από την επιτόπια έρευνά μου στην Κύπρο είχα συζητήσει μαζί της. Μου τόνισε ότι έχει κάνει σπουδές

* Ραμόνα Λεντς, «Εμπόριο γυναικών στην Κυπριακή Δημοκρατία», Θέσεις, Τεύχος 98, περίοδος: Ιανουάριος - Μάρτιος 2007, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=966&Itemid=29

τραγουδιού, ότι εγκατέλειψε την Ουκρανία με τη συγκατάθεση της μητέρας της, αλλά και ότι αυτό δεν το έκανε κυρίως για οικονομικούς λόγους ή λόγω κάποιων προβλημάτων. «Δεν ήθελα να μείνω στην Ουκρανία. Απλώς δεν ήθελα, όχι επειδή είχα κάποια προβλήματα ή κάποια δύσκολη κατάσταση. Απλώς δεν ήθελα να μείνω». Εργάστηκε για πολλά χρόνια στην Ελλάδα και έτσι μιλά πολύ καλά ελληνικά, καλύτερα και από πολλές Κύπριες, μας λέει. Όταν κάποιος πριν από δύο χρόνια της πρόσφερε εργασία στην Κύπρο, την αποδέχτηκε.

«Μου είπε για τα λεφτά. Δεν ήταν τόσο πολλά όσο στην Ελλάδα αλλά ήταν εντάξει. Δεν είχα πάει ποτέ στην Κύπρο και μου αρέσει να ταξιδεύω αλλά δεν είχα αρκετά χρήματα για το ταξίδι. Έτσι αποφάσισα να έρθω εδώ να εργαστώ, ίσως για να βγάλω κάποια χρήματα, ίσως για να δω τι πρόκειται να κάνω στο μέλλον μου. Γι' αυτό ήρθα».

Αρχικά δεν ένιωθε άνετα στην Κύπρο: «Στην αρχή, δεν μου άρεσε και τόσο επειδή είναι πολύ ήσυχα εδώ. Ήρθα το χειμώνα και έμεινα αρχικά στην Πάφο και εκεί όλα είναι νεκρά εκείνη την εποχή». Δεν είναι όμως αυτός ο λόγος που δεν ένιωθε άνετα, όσο το ότι ο εργοδότης της δεν ήθελε να τηρήσει τις συμφωνίες του συμβολαίου.

«Είχαμε συζητήσει για περίπου οκτακόσιες λίρες το μήνα αλλά με όλα τα άλλα πληρωμένα απ' αυτόν, το μέρος όπου θα μένω και λοιπά, ξέρεις, τα πάντα. Αλλά τελικά, όταν ήρθα εδώ, μου έδωσε μόνο τετρακόσιες λίρες και στο μέρος που έμενα έπρεπε να πληρώνω εγώ το ηλεκτρικό και τα σχετικά».

Έπρεπε να πληρώνει και ογδόντα λίρες φόρους κάθε μήνα, ενώ κάποιος διαμεσολαβητής, τον οποίο πριν ούτε καν γνώριζε, της ζητούσε κάθε μήνα εξήντα λίρες.

«Δούλευα με ένα γραφείο στην Ελλάδα αλλά εκεί τους πληρώνεις και αυτοί σου κλείνουν μια συμφωνία με καλά λεφτά. Εδώ κανείς δεν με ρώτησε αν θέλω να συνεργαστώ με γραφείο. Κανείς δεν μου είπε τι πρέπει να κάνω όταν έλθω εδώ. Μου είπαν ότι θα τραγουδούσα. Ναι, εντάξει – τραγουδούσα, μόνο αυτό. Κανείς δεν μου ζήτησε κάτι άλλο, αλλά δεν ήταν αυτή η συμφωνία που έκανα στην αρχή. Σκέφτηκα, αυτοί δουλεύουν μόνο με πόρνες. Ήταν η πρώτη φορά που είχαν να κάνουν με τραγουδίστρια» ...

Επίσης ο διαμεσολαβητής της έκλεισε δουλειά για τρεις μήνες, ενώ ήξερε ότι σε δύο μήνες το κατάστημα θα έκλεινε. Όταν η Κάτια του ζήτησε να της βρει κάποια άλλη εργασία για τον τελευταίο μήνα, αφού είχε ήδη πληρώσει τους φόρους γι' αυτό και χρειαζόταν τα λεφτά, εισέπραξε την απάντηση: «Go home!» Τελικά βρήκε μόνη της νέα δουλειά.

Στην πρώτη μας συζήτηση η Κάτια μου είχε πει για τη βαριά άρρωστη μητέρα της στην Ουκρανία και ότι σε ηλικία επτά χρονών έχασε τον πατέρα της. Τότε ήθελε να φύγει σύντομα από την Κύπρο. Σύντροφο δεν είχε. Πολλοί άνδρες θα την παντρεύονταν αμέσως, μου έλεγε, αλλά αυτή δεν συμπαθεί το υποτακτικό τους στυλ. Προτιμά να μένει μόνη. Τώρα, έναν χρόνο αργότερα, άλλαξαν τα πράγματα. Η μητέρα της δεν ζει πια και η Κάτια αποφάσισε να μείνει προς το παρόν στην Κύπρο. Εδώ και λίγο καιρό συγκατοικεί με μια Κύπρια φίλη της (η συζήτησή μας λαμβάνει χώρα στο νέο τους διαμέρισμα). Επίσης είναι παντρεμένη με Κύπριο. Καθώς της ανέφερα τις παλιές της ιδέες, απάντησε ότι πήγε στην Ουκρανία μετά το θάνατο της μητέρας της αλλά διαπίστωσε ότι εκεί δεν υπάρχει τίποτα γι' αυτήν. Στην Ελλάδα δεν ήθελε να επιστρέψει. Προτίμησε να μείνει στην Κύπρο. Εδώ νιώθει άνετα.

Μερικές φορές νοσταλγεί την Ουκρανία. Θα ήθελε να επιστρέψει κάποτε. Είναι ιδιοκτήτρια γης εκεί και ονειρεύεται μια ζωή σε ιδιόκτητο σπίτι με ζώα και γεωργία. Θα ήθελε κι ένα παιδί. Πιστεύει ότι είναι καιρός πια να βρει τον κατάλληλο άντρα. Για το γάμο της δεν θέλει να μιλά. Όταν τη ρώτησα αν παντρεύτηκε για να πάρει την υπηκοότητα, μου απαντά: «Ξέρεις, είναι πολύ δύσκολη ερώτηση γιατί δεν είναι νόμιμο, το ξέρεις αυτό. Γι' αυτό προτιμώ να μην το συζητήσω τώρα». Σε σχέση με το πώς έμεινε στην Κύπρο, η Κάτια προσθέτει αργότερα: «Αν δεν ήμουν παντρεμένη, θα έπρεπε να φύγω». Στο δρόμο, όταν με συνοδεύει με το αυτοκίνητό της πίσω στην πόλη, μου αναφέρει ότι και ο σύζυγός της ζει στη Λευκωσία. Είναι ευπαρουσίαστος και πολύ ευγενικός μαζί της. Ο σύζυγός της παρουσιάζεται πάλι όταν ζητώ να μάθω για τις εμπειρίες της με την Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης. Η Κάτια διηγείται ότι αρχικά εκεί της συμπεριφέρθηκαν πολύ ευγενικά. Αυτό όμως άλλαξε όταν παντρεύτηκε.

Μια άλλη εμπειρία της Κάτιας όπου γίνεται θύμα διακρίσεων είναι η προσφορά αίματος στο

κρατικό νοσοκομείο. Κάθε τρεις μήνες πρέπει να εξετάζεται για AIDS και άλλες μεταδοτικές ασθένειες και να πληροφορείται για πιθανούς τρόπους μετάδοσης και τα συμπτώματα.

«Ο νόμος αυτός είναι ηλίθιος. Δεν μου αρέσει. Όταν έρχεσαι εδώ ως τουρίστας, είναι πιο πιθανό να γαμήσεις και να φέρεις ασθένειες. Εγώ ήρθα εδώ για να εργαστώ. Ήρθα για να τραγουδήσω και να βγάλω λεφτά. Δεν ήρθα εδώ για να κάνω τίποτα με οποιονδήποτε, αλλά κάθε τρεις μήνες μας παίρνουν αίμα για να δουν μήπως έχουμε καμία ασθένεια. Για μένα αυτό είναι πολύ ηλίθιο».

Στη συνέχεια διηγείται ότι, μετά τη λήψη αίματος, πρέπει να απαντά ερωτήσεις σχετικά με τα συμπτώματα των αφροδισίων νοσημάτων μαζί με άλλες «καλλιτέχνιδες». Την τελευταία φορά έδωσε σκόπιμα λανθασμένες απαντήσεις. Στην ερώτηση του γιατρού γιατί δεν τα γνωρίζει αφού βρίσκεται εκεί για τέταρτη ή πέμπτη φορά, αυτή απάντησε: «Και γιατί θα πρέπει να τα ξέρω; Δεν ήρθα εδώ για να γαμηθώ. Αν εσείς γαμάτε αυτές τις κοπέλες, πρέπει να ξέρετε τα συμπτώματα των ασθενειών αυτών, αλλά εγώ δεν χρειάζεται να τα ξέρω». Ο γιατρός, αμφιβάλλοντας, τη ρώτησε αν πράγματι δεν κοιμάται με άντρες και δεν διατηρεί σχέσεις και αυτή του απάντησε: «Όχι, δεν έχω τις σχέσεις με άντρες. Δεν έχω τίποτα να κάνω μαζί σας».

Εν τω μεταξύ, η Κάτια έχει αλλάξει πάλι χώρο εργασίας. Τώρα εργάζεται σε κάποιο άλλο νυχτερινό κέντρο στη Λευκωσία. Επίσης έχει αναλάβει –ανεπίσημα– και διαφημίστρια προϊόντων, κάτι που την ευχαριστεί, κυρίως διότι μπορεί να εργάζεται τη μέρα. Μακροπρόθεσμα θα ήθελε να σταματήσει με τη δουλειά στο νυχτερινό κέντρο. Είναι πολύ κουραστικό να δουλεύει πάντα βράδυ.

2.1.3 Επισκόπηση

Στη συνέντευξη, η Κάτια κάνει ξεκάθαρο ότι δεν δέχεται να της αποδίδει το ρόλο του θύματος κανείς, ούτε κι εγώ, που, αν και προσπάθησα να το αποφύγω, τελικά όλο τη ρωτούσα για περιοριστικά μέτρα και καταπιεστικές εμπειρίες. Τονίζει ότι καθορίζει η ίδια τη ζωή της. Ποτέ δεν ανέφερε ότι είναι αναγκασμένη να κάνει κάτι. Στην ομιλία της τονίζει την ελευθερία που έχει. Ακόμη και όταν εξωτερικές καταστάσεις επηρέασαν και περιόρισαν τις αποφάσεις της, ακόμη και όταν υπήρξε θύμα διακρίσεων, η Κάτια ήταν αποφασιστική και εάν χρειαζόταν αντιστάθηκε. Και είναι περήφανη γι' αυτό.

Αυτό ισχύει και για την Αλεξάνδρα, η οποία κατάφερε να απελευθερωθεί μόνη της από την εκμετάλλευση που είχε στον πρώτο χώρο εργασίας στην Κύπρο. Και αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αποκλειστικά θύμα. Διηγείται την ιστορία της ακριβώς όπως η Κάτια, τονίζοντας τις ευκαιρίες που χρησιμοποίησε και τις αποφάσεις που πήρε. Το γεγονός ότι η Κάτια και η Αλεξάνδρα κατάφεραν να αντεπεξέλθουν με επιτυχία στην καταπίεση από τον εργοδότη και τον διαμεσολαβητή μπορεί σίγουρα να θεωρηθεί και ο σημαντικότερος λόγος που εξηγεί την προθυμία τους να συζητήσουν.

Και οι δύο συνεντεύξεις δείχνουν ότι οι κρατικοί περιορισμοί που περιγράψαμε οδηγούν τις «καλλιτέχνιδες» στην εξάρτηση από τους εργοδότες και τους διαμεσολαβητές, οι οποίοι κυρίως αποσκοπούν στην εκμετάλλευση των γυναικών. Πριν σχολιάσω τις δικαιολογίες που προβάλλουν οι κρατικοί εκπρόσωποι, οι οποίοι, όπως και οι διαμεσολαβητές και οι εργοδότες, χρησιμοποιούν ως κριτήριο την «ελευθερία» των γυναικών, θα μεταφέρω τα κριτικά σχόλια ορισμένων προσωπικοτήτων σχετικά με την αντιμετώπιση των «καλλιτέχνιδων» από το κράτος.

1.2 Κριτική στη διπρόσωπη πολιτική του κράτους για την αντιμετώπιση των «καλλιτέχνιδων»

Τη διπρόσωπη πολιτική του κράτους έναντι των «καλλιτέχνιδων» σχολιάζουν αυστηρά στις συνεντεύξεις η επίτροπος Διοίκησης² καθώς και ο Δώρος Κακουλλής, δικηγόρος και πρόεδρος της Amnesty International Cyprus. Ο Δ. Κακουλλής θεωρεί τη διαφθορά που κυριαρχεί στην Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης και στην αστυνομία το κύριο πρόβλημα. Οι υπάλληλοι εξαγοράζονται από ιδιοκτήτες νυχτερινών κέντρων παίρνοντας λεφτά ή δεχόμενοι τις υπηρεσίες των γυναικών. Έτσι, οι περισσότερες υποθέσεις σταματούν στην αστυνομία και δεν φτάνουν μέχρι το δικαστήριο. Όταν οι «καλλιτέχνιδες» παραπονιούνται στην αστυνομία για τη συμπεριφορά του εργοδότη τους, αυτή συχνά φροντίζει να διωχτούν αυτές από τη χώρα. Διάφορα παραδείγματα από την επαγγελματική του εμπειρία δείχνουν ότι πολλές φορές οι γυναίκες απομακρύνονται τόσο γρήγορα που δεν έχουν ευκαιρία ούτε να μιλήσουν με δικηγόρο. «Όσες δεν ξέρουν τίποτα για την

κατάσταση εδώ, δεν καταλαβαίνουν τίποτα. Τις πάνε πίσω πριν καταλάβουν τι συμβαίνει ». Οι γυναίκες που τον συμβουλευτήκαν στο παρελθόν είχαν συνήθως Κύπριους γνωστούς, συχνά πελάτες του καμπαρέ, που τις βοηθούσαν.

Σύμφωνα με τον Δ. Κακουλλή, ορισμένες γυναίκες παντρεύονται Κύπριους για να μπορέσουν να εγκαταλείψουν το καμπαρέ και να μείνουν στην Κύπρο. Έτσι, πολλές Κύπριες απεχθάνονται τις γυναίκες αυτές, χωρίς όμως να νιώθουν το ίδιο και για τους συζύγους τους. Αυτή τη λογική δεν την καταλαβαίνει ο Δ. Κακουλλής. Έχει κατανόηση για τους ανθρώπους που παντρεύονται για να βγουν από τη δύσκολη θέση στην οποία βρίσκονται. Τονίζει όμως ότι γνωρίζει και «καλλιτέχνιδες» που παντρεύτηκαν Κύπριους γιατί ερωτεύτηκαν.

Και στο γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως παρατηρούμε την ίδια κριτική αντιμετώπιση της συμπεριφοράς του κράτους έναντι των ξένων γυναικών. Όσον αφορά τους «εικονικούς γάμους» μεταξύ Κυπρίων και αλλοδαπών γυναικών, στο γραφείο αυτό δεν δείχνουν τόσο μεγάλη κατανόηση όσο ο Κακουλλής. Οι περισσότερες αιτήσεις τις οποίες έχει εξετάσει το τμήμα σχετικά με «καλλιτέχνιδες» κατατέθηκαν από γυναίκες που είναι παντρεμένες με Κυπρίους, όπως μας ανέφερε η διευθύντρια του Τμήματος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Ελίζα Σαββίδου. Μας αναφέρει και αυτή ότι πολλές γυναίκες παντρεύτηκαν Κύπριο στην προσπάθειά τους να φύγουν από το καμπαρέ. Αυτοί οι γάμοι συνήθως δεν πήγαιναν καλά. Εάν έτσι δημιουργηθούν προβλήματα σχετικά με την άδεια διαμονής των γυναικών και αυτές αποταθούν στην επίτροπο Διοικήσεως, πρέπει να εξεταστεί εάν πρόκειται για «εικονικό γάμο» ή αν άδικα τις κατηγορεί η Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης.

Εκτός από παράπονα σχετικά με γάμους μεταξύ αλλοδαπών «καλλιτέχνιδων» και Κυπρίων, το γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως ασχολείται με υποθέσεις «καλλιτέχνιδων» που εργάζονται ως πόρνες. Πολύ λίγες από τις υποθέσεις αυτές φτάνουν μέχρι το δικαστήριο. Η αστυνομία πιστεύει ότι είναι δύσκολο να βρεθούν μάρτυρες. Επιπρόσθετο πρόβλημα είναι και το γεγονός ότι για τις «καλλιτέχνιδες» θα εκδοθεί ένταλμα εξόδου από τη χώρα μόλις εγκαταλείψουν το χώρο εργασίας τους. Έτσι δεν έχουν πολύ χρόνο. Την προβληματίζει πολύ το γεγονός ότι δεν υπάρχει χωριστή υπηρεσία που να ελέγχει τις αποφάσεις της αστυνομίας για έκδοση εντάλματος εξόδου από τη χώρα. Απαντά πολύ προσεκτικά στην ερώτησή μου εάν εδώ παρατηρείται διαφθορά. Άκουσε ότι υπάρχει, βέβαιη όμως δεν μπορεί να είναι.

Συνολικά αυξήθηκε πολύ ο αριθμός υποθέσεων αλλοδαπών γυναικών που πρέπει να εξετάσει το γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως τα τελευταία χρόνια. Αυτό η Ε. Σαββίδου το αποδίδει στο ότι αυξήθηκε η μετανάστευση στην Κύπρο. Επίσης, η Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης, καθώς και η αστυνομία ακολουθούν σκληρή πολιτική προς μείωση της μετανάστευσης. Και για το λόγο αυτό αυξήθηκαν τα παράπονα. Εξάλλου, παρατηρήθηκε αυξημένη ευαισθητοποίηση του κυπριακού κοινού σε θέματα που αφορούν παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι αλλοδαπές γυναίκες μπορούν να εκφράσουν τα παράπονά τους μόνο στο γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως ή στο δικαστήριο. Το δεύτερο όμως είναι σχεδόν απίθανο, αφού οι αλλοδαπές σχεδόν ποτέ δεν έχουν τα απαραίτητα λεφτά για δικαστήριο. Αυτό άλλωστε θα έπαιρνε και πολύ χρόνο. Ο χρόνος είναι κρίσιμο στοιχείο και για τις υποθέσεις που εξετάζονται από την επίτροπο Διοικήσεως, αφού συχνά οι αλλοδαπές υποχρεώνονται να εγκαταλείψουν τη χώρα πριν από την ολοκλήρωση του ελέγχου.

Σύμφωνα με την Ε. Σαββίδου, η πολιτική που ακολουθεί η αστυνομία και η Υπηρεσία Αλλοδαπών και Μετανάστευσης [στο εξής: ΥΑΜ] στην αντιμετώπιση των «καλλιτέχνιδων» βολεύει μόνο τους εργοδότες. Γι' αυτό, το γραφείο της επιτρόπου έχει δρομολογήσει έρευνα, η οποία στα πορίσματά της θα ασκεί κριτική στους κανονισμούς των υπηρεσιών αυτών που ισχύουν για «καλλιτέχνιδες»³. Ο Άριστος Τσιάρτας, από το γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως, μας ανέφερε ορισμένα από τα σημεία της κριτικής. Εκφράζεται πολύ προσεκτικά, αφού η έρευνα ακόμη δεν ολοκληρώθηκε. Αναφέρει, π.χ., ότι η παρακολούθηση των «καλλιτέχνιδων» από τους ιδιοκτήτες καμπαρέ φαίνεται να είναι παραβίαση των δικαιωμάτων τους. «Δεν τις αφήνουν να έχουν κανενός είδους σχέση επειδή αυτοί χάνουν λεφτά. Το ερευνούμε αυτό». Ο συνάδελφός του Τάσος Κωστέας νωρίτερα είχε σχολιάσει αρνητικά τη μεγάλη εξάρτηση των «καλλιτέχνιδων». Λένε στις γυναίκες «θα τα κανονίσουμε όλα εμείς» και τις κρατούν σε πλήρη άγνοια, κάτι που ο Κωστέας το θεωρεί «μηχανισμό εκμετάλλευσης και ελέγχου».

Θα ελέγξουν ακόμη τον κανονισμό που απαγορεύει στις «καλλιτέχνιδες» να αλλάζουν εργοδότη στους πρώτους δύο μήνες. Του διηγούμαι για την Κάτια που πρέπει να απαντά συχνά ερωτήσεις σχετικά με τα συμπτώματα των αφροδίσιων νοσημάτων και αυτός συμφωνεί ότι και αυτό είναι ένας κανονισμός που κάνει διακρίσεις. Στο παράδειγμα της Αλεξάνδρας που νόμιζε ότι θα εργαζόταν στην Κύπρο ως χορεύτρια και ξαφνικά βρέθηκε «καλλιτέχνιδα» σε καμπαρέ, βλέπουμε ότι ο εργασιακός τίτλος καλλιτέχνιδα μπορεί να είναι προβληματικός. Και σε αυτό συμφωνεί ο Τσιάρτας. «Είναι πρόβλημα που τις λέμε καλλιτέχνιδες. Ίσως πρέπει να τις πούμε πόρνες». Ίσως με την αποπεράτωση της μελέτης να γίνει εισήγηση να μπορούν να εκδίδονται δύο διαφορετικά είδη βίζας, για «καλλιτέχνιδες» και για «πόρνες». Ο ίδιος φυσικά δεν πιστεύει ότι αυτή η εισήγηση θα γίνει αποδεκτή. Ο Τσιάρτας επιβεβαίωσε την εντύπωση που είχα ότι οι υπεύθυνοι στην ΥΑΜ και την αστυνομία δεν είναι καλά πληροφορημένοι για τη νομοθεσία.

Στην ερώτησή μου περί διαφθοράς στην ΥΑΜ και την αστυνομία, ο Τσιάρτας διστάζει λίγο και απαντά:

«Ναι, υπάρχει διαφθορά αλλά αυτή έχει διαφορετική έννοια για τον διοικητικό μας πολιτισμό. Πολλοί άνθρωποι που εργάζονται εκεί δεν έχουν πάει στο πανεπιστήμιο. Δεν εκτέθηκαν στην επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς, διαφορετικούς ανθρώπους. Γι' αυτό έχουν πολύ συντηρητική στάση. Το πρώτο πράγμα που τους ενδιαφέρει είναι να προστατευθεί η κυπριακή οικογένεια»..

Όπως, όμως, θα εξηγήσω στο επόμενο κεφάλαιο, ο σκοπός να «προστατευτεί» η κυπριακή οικογένεια από ξένες επιρροές δεν είναι το μοναδικό αξίωμα των Κυπρίων και το φαινόμενο αυτό συνοδεύεται από ανισορροπία στην κατανομή δυνάμεων και αποκλεισμό, τον οποίο γεύονται καθημερινά οι μετανάστριες.

1.3 Εξωραϊσμός και σκανδαλοποίηση

Στη συνέχεια θα σχολιάσω τις στρατηγικές που ακολουθούν οι κυβερνητικοί υπάλληλοι για να νομιμοποιήσουν τους κανονισμούς για την αντιμετώπιση των «καλλιτέχνιδων». Εδώ στηρίζομαι κυρίως στη συνέντευξη με τον Γιώργο Θεοδώρου, διευθυντή της ΥΑΜ, τον Ανδρέα Αριστείδου, διευθυντή της Υπηρεσίας Αλλοδαπών της αστυνομίας, και τον Γιώργο Βασιλείου, πρώην Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας και νυν διαπραγματευτή της Κύπρου για θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης θα χρησιμοποιήσω κείμενα από δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου Μιχάλη Παπαπέτρου στον Τύπο, καθώς και τη συνέντευξη με τη «Σοφία», υπάλληλο στην ΥΑΜ. Ενώ στην κυβέρνηση παρατηρούμε έναν εξωραϊσμό της κατάστασης των «καλλιτέχνιδων», για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις φαίνεται να ισχύει το αντίθετο. Όπως θα δείξω, βασιζόμενη σε συνεντεύξεις μελών της Κίνησης Στήριξης Αλλοδαπών (ΚΙΣΑ), αυτοί επιδιώκουν κυρίως τη δημιουργία σκανδάλου γύρω από την κρατική συμπεριφορά έναντι των «αλλοδαπών» στην Κύπρο. Τελειώνοντας, θα δείξω ότι ούτε η μία αλλά ούτε και η άλλη συμπεριφορά βοηθά τις αλλοδαπές «καλλιτέχνιδες».

1.3.1 Στρατηγικές εξωραϊσμού από κυβερνητικούς υπαλλήλους

Η Σοφία εργάζεται από το 1993 στην ΥΑΜ, όπου για ορισμένα χρόνια ήταν υπεύθυνη για την έκδοση βίζας στις «καλλιτέχνιδες». Μας γνώρισε ο ξάδερφός της, ο οποίος –όπως και ο σύζυγός της– είναι παρών στο σαλόνι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Η Σοφία επαναλαμβάνει κατά τη διάρκεια όλης της συζήτησης ότι η πολιτική της υπηρεσίας έναντι των «καλλιτέχνιδων» είναι ορθή. Η Σοφία όμως δεν γνωρίζει ποιος καθορίζει την πολιτική του γραφείου αυτού ή ποιος είναι ο σκοπός των κανονισμών και αντιδρά έντονα όταν ο ξάδερφός της εκφράζει αμφιβολίες εάν οι κανονισμοί του γραφείου συνάδουν με δημοκρατικές αρχές. Τονίζει ότι η υπηρεσία με την πολύχρονη εμπειρία της γνωρίζει πώς πρέπει να αντιμετωπίζει τις «καλλιτέχνιδες». Προσπαθεί πάντα να υπερασπιστεί τη συμπεριφορά της υπηρεσίας, χωρίς όμως να μπορεί να εξηγήσει το σκοπό συγκεκριμένων κανονισμών.

Και ο Γιώργος Θεοδώρου, διευθυντής της ΥΑΜ, δυσκολεύεται να ερμηνεύσει το νόημα των κανονισμών έκδοσης της βίζας για «καλλιτέχνιδες» και των κανονισμών για τη λειτουργία καμπαρέ. Ενώ το ραντεβού μας κανονίστηκε από την προηγούμενη μέρα, χρειάστηκε να τον περιμένω δύο ώρες. Όπως κατάλαβα από ένα τηλεφώνημα που είχε με τη γραμματέα του, ο Γ. Θεοδώρου ήθελε να απαλλαγεί από μένα ήδη μετά από λίγα λεπτά. Αφού του δίνω να καταλάβει

ότι μιλώ λίγα ελληνικά και ότι έχω ακόμη ορισμένες ερωτήσεις, ξαφνιασμένος μου δίνει νέα ημερομηνία συνάντησης στην οποία θα είχε χρόνο. Στη συνέντευξη ο Γ. Θεοδώρου επανειλημμένως αρνείται ότι οι κρατικοί κανονισμοί έκδοσης βίζας «καλλιτέχνιδων» και ο τρόπος λειτουργίας των καμπαρέ εκλαμβάνουν τις γυναίκες ως πόρνες, ο ίδιος όμως σύντομα δίνει αντιφατικές πληροφορίες. Σχολιάζει μη ικανοποιητικά κανονισμούς που κατά τη γνώμη μου αποδίδουν στις γυναίκες την ιδιότητα της πόρνης, λέγοντας απλώς: «Δεν ξέρω», «Είναι η πολιτική μας» ή «Είναι μια διαδικασία που ακολουθούμε εδώ και πολλά χρόνια».

Στο σχόλιό μου ότι κυριαρχεί φανερά η γνώμη ότι οι «καλλιτέχνιδες» στα καμπαρέ συνήθως είναι πόρνες ο Γ. Θεοδώρου απαντά: «Ποιος το ξέρει αυτό; Εγώ δεν έχω πάει ποτέ σε καμπαρέ. Δεν ξέρω ». Και όταν τον ρωτώ στη συνέχεια γιατί τότε μόνο οι «καλλιτέχνιδες» και οι «μπαργούμαν» είναι αναγκασμένες να εξεταστούν στο κρατικό νοσοκομείο για AIDS και άλλες μεταδοτικές αρρώστιες, απαντά στην αρχή «είναι μια διαδικασία που ακολουθούμε εδώ και πολλά χρόνια» για να προσθέσει: «Ο ποιος έρχεται σε επαφή με τρόφιμα ή με ανθρώπους πρέπει να κάνει την ίδια ιατρική εξέταση. Η μόνη διαφορά είναι ότι οι γυναίκες που θέλουν να εργαστούν πρέπει να το κάνουν στο Κέντρο Θαλασσαιμίας [κρατικό νοσοκομείο, σχόλιο R.L.]».

Το γεγονός όμως ότι οι «καλλιτέχνιδες» στην εξέταση αυτή αντιμετωπίζονται σαν πόρνες φάνηκε και στην περιγραφή της Κάτιας. Και στην συνομιλία που είχα με τη διευθύντρια του αρμόδιου τμήματος στο κρατικό νοσοκομείο, Ευρυδίκη Λαζάρου, φάνηκε ότι η κυβέρνηση υποθέτει ότι οι «καλλιτέχνιδες» συνάπτουν ερωτικές σχέσεις. Η Ε. Λαζάρου πιστεύει ότι σχεδόν όλες οι «καλλιτέχνιδες», πριν έρθουν στην Κύπρο, γνωρίζουν ότι στην πραγματικότητα θα εργασθούν ως πόρνες. Πιστεύει ότι είναι υποχρέωσή της να πληροφορήσει τις γυναίκες, για το καλό τόσο των ιδίων όσο και των πελατών τους. Για το σκοπό αυτό, κάθε Δευτέρα το τμήμα της προσφέρει υπηρεσίες πληροφόρησης για το AIDS στα ρωσικά, ενώ στις «καλλιτέχνιδες» διανέμονται προφυλακτικά και έντυπο υλικό για τα αφροδίσια νοσήματα.

Με την εντεκάχρονη εμπειρία που έχει η Ε. Λαζάρου στο τμήμα αυτό, γνωρίζει ότι η χώρα καταγωγής των γυναικών αλλάζει σύμφωνα με τις επιθυμίες των πελατών: «Ανάλογα με τα γούστα των πελατών, αλλάζουν τις χώρες απ' τις οποίες φέρνουν κοπέλες. Πριν από τρία χρόνια προτιμούσαν Ρουμάνες, τώρα προτιμούν κοπέλες από τη Ρωσία». Όμως, ενώ οι γυναίκες από τη Ρουμανία ήταν ήσυχες και υπάκουες, οι γυναίκες από τη Ρωσία, οι οποίες είναι και καλύτερα πληροφορημένες για την απασχόλησή τους στην Κύπρο, θεωρούνται «δύσκολες»:

«Είναι δύσκολες κοπέλες, πολύ δύσκολες, πάντα παραπονιούνται. Δεν θέλουν ν' ακούσουν τίποτα. Πάντα βιάζονται να γυρίσουν. [...] Τέσσερα χρόνια τώρα κάνουμε αυτά τα μαθήματα και αποφασίσαμε να αναδιαμορφώσουμε το είδος των μαθημάτων, το πώς δίνουμε τα φυλλάδια [...] όλα, επειδή τώρα οι κοπέλες είναι πιο δύσκολες. Δεν θέλουν να τους πει κανένας τίποτα. Νομίζουν ότι όλα τα ξέρουν. Πάντα τσακωνόμαστε».

Στο παράδειγμα με την Κάτια, γίνεται σαφές ότι η πρόκληση καβγάδων δεν μπορεί να αποδοθεί σε ένα ενοχλητικό πνεύμα αντιλογίας το οποίο θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με μια αλλαγή στη στρατηγική διαφώτισης. Μπορεί μάλλον να γίνει αντιληπτή ως μια μορφή αντίδρασης ενάντια στην άρρητη υπόνοια περί πορνείας, η οποία ενυπάρχει στην ίδια την προσπάθεια διαφώτισης.

Η προσπάθεια του Γ. Θεοδώρου να διαψεύσει ότι η κυβέρνηση θεωρεί αυτονόητα τις «καλλιτέχνιδες» πόρνες συνοδεύεται και με εξωραϊσμό της κατάστασής τους. Στο σχόλιό μου π.χ. ότι η παρακολούθηση των «καλλιτέχνιδων» από τους εργοδότες τους στηρίζεται από τις κρατικές ρυθμίσεις που αφορούν τους πράκτορες και τους ιδιοκτήτες των καμπαρέ, απαντά: «Δεν είναι υπό τον έλεγχό μας, είναι υπό τον έλεγχο των εργοδοτών τους. Δεν ξέρουμε τι κάνουν κάθε μέρα, κάθε νύχτα. Είναι ελεύθερες γυναίκες. Οφείλουν να κάνουν τη δουλειά τους και μετά είναι ελεύθερες να πάνε στην παραλία ή για ψώνια».

Δεν σχολιάζει το γεγονός ότι η ευθύνη για την επιστροφή των «καλλιτέχνιδων» με τη λήξη της άδειας διαμονής έχει ανατεθεί σε πράκτορες και μαστροπούς, γεγονός που συμβάλλει στο να παρακολουθούνται οι γυναίκες ακόμη και στον ελεύθερό τους χρόνο. Ο Γ. Θεοδώρου περιγράφει τον ελεύθερο χρόνο των «καλλιτέχνιδων» δίνοντας την εντύπωση ότι βρίσκονται σε διακοπές. Όταν μάλιστα τον ρώτησα σχετικά με τον κανονισμό ο οποίος απαγορεύει στις «καλλιτέχνιδες» να

αλλάζουν χώρο εργασίας πριν από τη συμπλήρωση δύο μηνών, γεγονός που συμβάλλει στην εξάρτηση των γυναικών από τους εργοδότες τους, ο Γ. Θεοδώρου απαντά ότι αυτό συμβάλλει στην «προστασία» των γυναικών: «Τον κανονισμό αυτό τον θέσαμε προκειμένου να προστατευθούν οι γυναίκες, για να εξασφαλίσουμε το δικαίωμά τους να εργασθούν. Εάν κάποιος εργοδότης πει: Δεν μ' αρέσεις, δεν είσαι όμορφη, δεν σε θέλω άλλο μαζί μου, και τη στείλει πίσω, αυτό δεν είναι νόμιμο. Είναι παράνομο».

Εάν όμως η γυναίκα εξαναγκαστεί να στραφεί προς την πορνεία και το αποδειξει, μπορεί χωρίς πρόβλημα να αλλάξει χώρο εργασίας, υποστηρίζει ο ίδιος. Το γεγονός ότι οι γυναίκες κατά κανόνα πριν από την λήξη του συμβολαίου τους δεν μπορούν έτσι εύκολα να αλλάξουν χώρο εργασίας και ότι σε τέτοια περίπτωση κινδυνεύουν να κατηγορηθούν για πορνεία και θα πρέπει να εγκαταλείψουν τη χώρα ο Γ. Θεοδώρου δεν το δέχεται. Ούτε δέχεται την κριτική περί ρατσισμού, η οποία ασκήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενάντια στο Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία (ECRI) προς την αστυνομία και την ΥΑΜ (2001). Αντιδρώντας έντονα στην αναφορά μου στην έκθεση της επιτροπής αυτής, επιμένει: «Δεν ξέρω. Δεν έχω τίποτε υπόψη μου ». Είναι αναμενόμενο το ότι επίσης αρνείται περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ της αστυνομίας και ιδιοκτητών νυχτερινών κέντρων και για την ερώτηση αυτή με παραπέμπει στον διευθυντή της Υπηρεσίας Αλλοδαπών της αστυνομίας.

Όταν μετά από λίγες μέρες φτάνω στο γραφείο του, μου αναφέρουν ότι ο Αντρέας Αριστείδου, διευθυντής της Υπηρεσίας Αλλοδαπών της αστυνομίας, απουσιάζει λόγω έκτακτης συνάντησης εκτός γραφείου. Η γραμματέας του ούτε καν μπορούσε να βρει το ραντεβού μας στο ημερολόγιό του. Μου υπόσχεται όμως να μου τηλεφωνήσει αργότερα για να κανονίσουμε νέα συνάντηση – όπως και έκανε. Όταν φτάνω την επομένη, χρειάζεται να περιμένω περίπου δέκα λεπτά μέχρι να με δεχτεί ο Α. Αριστείδου. Προς έκπληξή μου, στο γραφείο του βρίσκονται ακόμη δύο άντρες τους οποίους συστήνει ως βοηθό διευθυντή και επιθεωρητή γραμματείας. Ο Α. Αριστείδου προχωρεί και κάθεται στο γραφείο του. Για μένα προοριζόταν μια πολυθρόνα ακριβώς απέναντί του, η οποία ήταν πολύ πιο χαμηλά και με ανάγκαζε έτσι να βλέπω συνεχώς με το κεφάλι προς τα πάνω. Στο ίδιο ύψος στα δεξιά μου κάθεται ο βοηθός διευθυντής, αριστερά μου ο επιθεωρητής γραμματείας. Διερωτώμαι τι είναι αυτή η κατάσταση. Εάν ο Α. Αριστείδου θέλει να με φοβίσει, πρέπει να παραδεχτώ ότι κάπως το πέτυχε. Κατά τη διάρκεια της συνομιλίας συχνά απαντά επιθετικά στις ερωτήσεις μου και δεν είναι καθόλου ομιλητικός. Θα επικεντρωθώ στη συνέχεια σε μια γενική περιγραφή της συνομιλίας μας, η οποία μου φαίνεται ενδιαφέρουσα ακριβώς λόγω της επιθετικότητας και της απουσίας περιεχομένου.

Αφού συστήθηκα στους κυρίους και τους εξήγησα το σκοπό της επίσκεψής μου, άρχισε να διευθύνει τη συνομιλία ο Α. Αριστείδου. Μου διηγείται ότι έζησε λίγο καιρό στο Βισμπάντεν και γνωρίζει και τη Φραγκφούρτη. Μετά θέλει να μάθει αν μου αρέσει η Κύπρος, κάτι που εγώ απαντώ απλώς με «well» και χρησιμοποιώ την ευκαιρία να ζητήσω από τους κυρίους δεξιά και αριστερά μου να επαναλάβουν τα ονόματά τους και το βαθμό τους. Ο Α. Αριστείδου, με κατηγορηματικό τρόπο, μου λέει ότι μόλις πριν λίγο μου έχει δώσει αυτά τα στοιχεία. Αναγκάζομαι να πω ότι δεν τα κατάλαβα και θέλω να τα καταγράψω σωστά. Και οι δύο τα υπαγορεύουν.

Αρχικά ρωτώ τον Α. Αριστείδου πόσα άτομα δουλεύουν στην Υπηρεσία Αλλοδαπών της αστυνομίας. Σε όλες τις (έξι) επαρχίες του νησιού συνολικά 279, είναι η απάντηση. Στη συνέχεια ζητώ να μάθω με ποιο τρόπο έρχεται σε επαφή η αστυνομία με Ανατολικοευρωπαίες και με γυναίκες από χώρες του Τρίτου Κόσμου. Πρέπει να επαναλάβω πολλές φορές την ερώτηση μέχρι να δείξει ότι την κατάλαβε. Αμέσως χτυπά το τηλέφωνό του. Όσο μιλά στο τηλέφωνο, εγώ απευθύνομαι στον κύριο αριστερά μου, ο οποίος αρχίζει να απαντά, αλλά τον διακόπτει ο Α. Αριστείδου και εγώ επαναλαμβάνω την ερώτησή μου. Όταν αυτός αρχίζει να μου απαντά, ο Α. Αριστείδου, τελειώνοντας το τηλέφωνο, μου λέει επιθετικά ότι αυτός είναι που δίνει τη συνέντευξη. Οι δύο κύριοι είναι εκεί απλώς προς βοήθειά του. Στη συνέχεια της συνομιλίας, ο κύριος στα αριστερά μου δεν λέει πλέον σχεδόν τίποτα. Ο βοηθός διευθυντής στα δεξιά μου περιορίζεται στο να βοηθά τον προϊστάμενό του στην αναζήτηση της κατάλληλης λέξης ή όταν χρειαστεί κάποιο γραπτό υλικό.

Επιστρέφοντας στην ερώτησή μου, ο Α. Αριστείδου απαντά με μια πολύ σύντομη περιγραφή

του τρόπου εισόδου αλλοδαπών στην χώρα γενικά. «Πρέπει να ζητήσουν βίζα από το υπουργείο Εσωτερικών. Η αστυνομία ελέγχει τα ονόματά τους στο αεροδρόμιο». Στη συνέχεια ζητώ να μάθω τι γίνεται όταν αυτές είναι ήδη στη χώρα. «Αργότερα ελέγχουμε αν τους δόθηκε η δουλειά την οποία ζήτησαν», λέει και τονίζει ότι τώρα μιλά γενικά για μετανάστες. Συνεχίζω ρωτώντας με ποιο τρόπο ελέγχονται τα νυχτερινά κέντρα. «Η αστυνομία κάνει ελέγχους στα νυχτερινά κέντρα. Ελέγχους για το αν είναι στις θέσεις τις οποίες έχουν δηλώσει. Κάθε εβδομάδα κάνουμε ένα-δύο ελέγχους σε κάθε καμπαρέ», μου λέει. Τον ρωτώ πώς ακριβώς γίνεται αυτός ο έλεγχος. Μου απαντά λακωνικά: «Να, πρώτα μπαίνουμε στο καμπαρέ. Κατόπιν μετράμε τις κοπέλες και τις ρωτάμε αν έχουν καμιά καταγγελία». Πώς ρωτάτε τις γυναίκες, ομαδικά ή καθεμία ξεχωριστά, ρωτώ στη συνέχεια. «Τις ρωτάμε μία μία» απαντά ο Α. Αριστείδου. Όμως ποτέ δεν υπήρξαν παράπονα σε νυχτερινά κέντρα όπου ο ιδιοκτήτης ήταν παρών. «Δεν παραπονιούνται ποτέ στο καμπαρέ, αλλά μπορούν να πάνε στην αστυνομία».

Συνεχίζει προσθέτοντας κάτι που ξέχασε να μου αναφέρει νωρίτερα και που του φαίνεται σημαντικό. «Με το που μπαίνουν στην Κύπρο, έχουν επτά μέρες για να κάνουν μια ιατρική εξέταση σε ένα νοσοκομείο. Μετά ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους από την αστυνομία». Προθυμοποιήθηκε να με εφοδιάσει με το πληροφοριακό φυλλάδιο. «...Και για τις υποχρεώσεις τους», συμπληρώνει ο βοηθός διευθυντής. «Και για τις υποχρεώσεις τους», επαναλαμβάνει ο Α. Αριστείδου. Με αυτή τη διευκρίνιση θέλει προφανώς να μου δείξει ότι ο αστυνομικός έλεγχος δεν είναι απαραίτητος για να παραπονεθούν οι «καλλιτέχνιδες», αφού μπορούν οποιαδήποτε στιγμή να αποταθούν οι ίδιες στην αστυνομία. Ο τακτικός έλεγχος του καμπαρέ από την αστυνομία όπου θα ερωτηθεί κάθε «καλλιτέχνιδα» ξεχωριστά είναι προφανώς μια φάρσα, η οποία δεν προσφέρει τίποτα στις γυναίκες – αφού δεν τους παρέχει πραγματικά την ευκαιρία να εκφράσουν παράπονα.

Τον ρωτώ τι συμβαίνει εάν μια γυναίκα παραπονεθεί στην αστυνομία. «Ερευνούμε την υπόθεση», απαντά. Θέλω να μάθω πόσο συχνά φτάνουν σε αυτούς παράπονα. Όχι συχνά, αλλά κάπου-κάπου συμβαίνει. Στην ερώτησή μου ποια είναι τα συνήθη προβλήματα που αναφέρουν οι γυναίκες, ο Α. Αριστείδου απαντά ότι πρόκειται κυρίως για προβλήματα με την πληρωμή και τη διαμονή. Συγχρόνως η φωνή καθώς και η έκφραση του προσώπου του υπογραμμίζουν το πόσο ασήμαντα τα θεωρεί. Δεν αναφέρει καθόλου παράπονα για εξαναγκασμό στην πορνεία.

Του λέω ότι πέρσι εγκρίθηκε νόμος ενάντια στο εμπόριο γυναικών και ρωτώ εάν αυτό έχει συνέπειες στο έργο της αστυνομίας. Ο Αριστείδου πιστεύει ότι δεν υπάρχει εμπόριο γυναικών. Την προηγούμενη χρονιά μειώθηκε, λέει, ο αριθμός των «καλλιτέχνιδων» (από 1.200 σε 850 το πολύ σε όλη την Κύπρο) και από τότε δεν δίνονται άλλες άδειες σε καμπαρέ (τώρα υπάρχουν εβδομήντα). Τον ρωτώ γιατί. Δεν γνωρίζει. Είναι απόφαση του υπουργείου. Τον ξαναρωτώ για το νόμο και του δίνω το κείμενο. Υποστηρίζει ότι είναι παλιό κείμενο. Ο βοηθός διευθυντής εξηγεί και στους δυο μας ότι έγιναν ορισμένες αλλαγές. Ξαναρωτώ εάν αυτές οι αλλαγές έχουν συνέπειες στο έργο της αστυνομίας και ο Α. Αριστείδου απαντά αρνητικά, κουνώντας τους ώμους. Τους λέω ότι, σύμφωνα με το νόμο, η άσκηση πίεσης για πορνεία είναι έγκλημα και, βασιζόμενη στην προσωπική μου έρευνα, υποστηρίζω ότι αυτή η πίεση υπάρχει στα καμπαρέ. Ο Α. Αριστείδου απαντά λέγοντας ότι μέσω του πληροφοριακού φυλλαδίου το οποίο διανέμεται στις γυναίκες στην αρχή καλούνται να δηλώνουν τέτοια περιστατικά. Με τη διανομή αυτού του φυλλαδίου πιστεύει άρα η αστυνομία, όπως και η ΥΑΜ, ότι παρέχουν ικανοποιητική προστασία στις «καλλιτέχνιδες». Το τηλέφωνο χτυπά. Ο βοηθός διευθυντής μου εξηγεί ότι «Δεν είναι εύκολο να αποδείξουμε τις κατηγορίες».

Τους παρουσιάζω ένα άρθρο από την κυπριακή εφημερίδα Φιλελεύθερος της 5ης Αυγούστου 2001, με θέμα τη μεταφορά της πορνείας από τα αυστηρά ελεγχόμενα καμπαρέ σε ιδιωτικά διαμερίσματα. Στο άρθρο αναφέρονται ο υπουργός Δικαιοσύνης και ο Α. Αριστείδου. Μετά το τηλεφώνημά του, ρωτώ τον Α. Αριστείδου σχετικά με τη θέση του ότι κυπριακές ομάδες («κλίκες») δουλεύουν μαζί με ξένες ομάδες για να φέρνουν γυναίκες ως τουρίστριες στη χώρα και να τις εξαναγκάζουν μετά στην πορνεία. Ζητά να το δει και διαβάζει ολόκληρο το άρθρο στους δύο συναδέλφους του. Στο χωρίο όπου ο υπουργός αναφέρεται στα πολλά παράπονα που λαμβάνει από Κύπριες τις οποίες εγκαταλείπουν οι άντρες τους «για τα μάτια αλλοδαπών», κάνουν και οι τρεις μια γκριμάτσα.

Φτάνοντας στο σημείο του άρθρου όπου ο ίδιος μιλά για κλίκες, μου εξηγεί ότι πρόκειται για

άτομα που πάνε σε φτωχά μέρη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, συναντούν εκεί ορισμένες γυναίκες, και αυτές έρχονται εν συνεχεία στην Κύπρο ως τουρίστριες. «Τις βάζουν σε ένα διαμέρισμα και μετά...», λέει, «...και μετά βρίσκουν πελάτες», συμπληρώνει ο επιθεωρητής στα αριστερά μου και γελά. Ο Α. Αριστείδου επαναλαμβάνει ότι πρόκειται για μεμονωμένες περιπτώσεις και τονίζει ότι δεν υπάρχουν πολλές τέτοιες περιπτώσεις. Η Κύπρος είναι μια μικρή χώρα, με μόνο λίγους κατοίκους, «700.000», λένε ο Α. Αριστείδου και ο βοηθός διευθυντής του σαν σε χορωδία. Από αυτούς μόνο οι μισοί είναι άντρες. «Δεν μπορώ να πιστέψω ότι σε αυτή τη μικρή χώρα υπάρχουν τόσες πολλές περιπτώσεις. Είναι απίστευτο», λέει ο Α. Αριστείδου εξωραϊζοντας την κατάσταση και συγκρίνει την Κύπρο με την Γερμανία. Η Κύπρος, λέει, έχει μόνο τόσους κατοίκους όσο μια συνοικία της Φραγκφούρτης. Δεν είναι τόσο μεγάλη η Φραγκφούρτη, τον διορθώνω εγώ, παρά αντιστοιχεί περίπου στον πληθυσμό της Κύπρου.

Τον ρωτώ ακόμα αν πιστεύει ότι η μετανάστευση Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων» δημιουργεί πρόβλημα στην Κύπρο. «Ναι, προκαλούν κοινωνικά προβλήματα», απαντά. «Πολλοί Κύπριοι παντρεύονται αυτές τις γυναίκες». Εδώ τονίζει ότι δεν είναι όλες αυτές οι γυναίκες πόρνες. «Οι περισσότερες δεν είναι». Όταν πρόκειται για το γάμο, είναι φαίνεται βασικό να ξεχωρίζει τις «πραγματικές» πόρνες από τις γυναίκες «άξιες γάμου». Στο τέλος, ζητάω να μάθω από τον Α. Αριστείδου ποια μέτρα λήφθηκαν από την αστυνομία για την καταπολέμηση της διαφθοράς στα σώματα της αστυνομίας. «Δεν υπάρχουν καταγγελίες για διαφθορά. Στις ειδήσεις δεν υπάρχει τίποτε σχετικό. Άρα δεν υπάρχει διαφθορά», λέει και μου δίνει να καταλάβω ότι δεν θέλει να απαντήσει σε άλλες ερωτήσεις σχετικά με αυτό το θέμα. Μου φαίνεται ότι δεν υπάρχει ελπίδα να αποσπάσω πιο ουσιαστικές απαντήσεις, και έτσι αποφασίζω να μην αναφέρω παραδείγματα διαφθοράς που προκύπτουν από τα ΜΜΕ ή από προηγούμενες συνεντεύξεις.

Τους ευχαριστώ για τη συνέντευξη και ρωτώ αν οι κύριοι μπορούν να με προμηθεύσουν με στατιστικές. Ο βοηθός διευθυντής τρέχει στο διπλανό δωμάτιο και επιστρέφει με τρία φυλλάδια στα οποία αναγράφονται οι χώρες καταγωγής των «καλλιτέχνιδων» από το έτος 2001 μέχρι τώρα. Αντίγραφο δεν μπορούν να μου δώσουν. Ο Α. Αριστείδου διαβάει: έξι από τη Βουλγαρία, 135 από τη Λευκορωσία, τέσσερις από την Κούβα, οκτώ από την Αγγλία (σε αυτό το σημείο ο Αριστείδου κοιτά τον βοηθό διευθυντή του με απορία. Αυτός εξηγεί ότι στην Κύπρο έρχονται και πραγματικές τραγουδίστριες ως «καλλιτέχνιδες»), δέκα από την Ουγγαρία, τέσσερις από το Μαρόκο, 281 από τη Μολδαβία, 27 από τις Φιλιππίνες, 254 από τη Ρουμανία, 293 από τη Ρωσία, δύο από τη Σλοβενία και 492 από την Ουκρανία. Στο τέλος, ο Α. Αριστείδου συγκρίνει και πάλι την Κύπρο με τη Γερμανία. Στις αρχές της δεκαετίας του '80 πήγε σε ένα καμπαρέ στο Βισμπάντεν όπου γυναίκες περίμεναν στα δωμάτια και ασκούσαν την πορνεία για τριάντα ή πενήντα μάρκα. Εξεπλάγη που είδε κάτι τέτοιο. Προφανώς θέλει να σχετικοποιήσει την κατάσταση στην Κύπρο και να μου επισημάνει χειρότερες καταστάσεις στη χώρα μου.

Αυτή τη στρατηγική σχετικοποίησης και εξωραϊσμού ακολουθεί και ο κυβερνητικός εκπρόσωπος Μιχάλης Παπαπέτρου. Στην Cyprus Mail της 28ης Μαΐου 2002 διαβάζουμε ότι μια Ρωσίδα, η οποία δούλεψε σε καμπαρέ στην Κύπρο, μιλώντας σε ρωσικό ραδιοσταθμό χαρακτήρισε το νησί κέντρο σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Μετά την άφιξή της στην Κύπρο, της πήραν το διαβατήριό και της επιτρεπόταν να εγκαταλείψει το διαμέρισμα μόνο για να πάει στο καμπαρέ όπου εργαζόταν. Επίσης, την πλήρωναν μόνο το ένα δέκατο του ποσού που της είχαν υποσχεθεί. Η αστυνομία γνώριζε την κατάστασή της, δεν έκανε όμως τίποτα για να τη βοηθήσει. Σύμφωνα με πληροφορίες της ίδιας, οι αστυνομικοί συχνάζουν ως πελάτες στο καμπαρέ. Ο Παπαπέτρου, σύμφωνα με την Cyprus Mail, αντέδρασε έντονα νιώθοντας προσβεβλημένος και ανακοίνωσε ότι η Ρωσίδα δυσφημεί την Κύπρο. Η Κύπρος μπορεί να μην είναι παράδεισος, όμως «σε σύγκριση με άλλες χώρες, η Κύπρος έχει καλύτερες επιδόσεις στο ζήτημα αυτό». Κανένας λογικός άνθρωπος δεν θα μπορούσε, κατά τον Παπαπέτρου, να δεχτεί τέτοια κατηγορία, αφού μάλιστα έχουν ληφθεί ειδικά μέτρα για την καταπολέμηση της πορνείας. Σε άλλο άρθρο την επομένη, η Cyprus Mail σχολιάζει εύστοχα: «Αλλά ο Παπαπέτρου ποτέ δεν είπε ποιος υλοποιεί αυτά τα “ειδικά μέτρα”. Αν τα υλοποιεί η αστυνομία, τότε αυτή περιλαμβανόταν επίσης στις κατηγορίες περί διαφθοράς που έκανε η νεαρή Ρωσίδα» (Cyprus Mail [στο εξής: CyM], 29.5.2002).

Ο διαπραγματευτής για θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζει το θέμα με τον ίδιο

τρόπο. Απαντώντας στις κατηγορίες της ECRI (2001) περί ρατσισμού στην Κύπρο, δηλώνει: «Νομίζω ότι πρόκειται για υπερβολές. Στην Κύπρο δεν υπάρχει σοβαρός ρατσισμός. Μπορεί κανείς να πάρει μια συγκεκριμένη περίπτωση και να την παραφουσκώσει. Θέλω να πω, ζω στην Κύπρο και δεν βλέπω σημάδια ρατσισμού. Οι Κύπριοι δεν είναι ρατσιστές» .

Αναφερόμενη στην έκθεση της Επιτροπής για τα Δικαιώματα της Γυναίκας και για Ίσες Ευκαιρίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2000), η οποία πρότεινε στα κράτη-μέλη και στις υπό ένταξη χώρες μέτρα καταπολέμησης του εμπορίου γυναικών, θέτω το πρόβλημα του χαρακτηρισμού «καλλιτέχνιδα» στην άδεια εργασίας και διαμονής. Σε αυτό απαντά ο Βασιλείου: «Δεν μπορείς να πεις: Όχι, δεν θα είσαι καλλιτέχνιδα, θα είσαι πόρνη. Δεν έχεις το δικαίωμα να το πεις αυτό» . Επιμένω ότι αυτό ακριβώς συμβαίνει. Ο Βασιλείου δυσανεκτός απαντά: «Η λέξη καλλιτέχνιδα και η λέξη πόρνη μπορεί από πολλές απόψεις να είναι συνώνυμες. Αλλά η κυβέρνηση δεν μπορεί να κάνει τίποτα γι' αυτό» . Όταν του αναφέρω στη συνέχεια ότι έχω μιλήσει με γυναίκες που πίστευαν πως θα εργάζονταν στην Κύπρο ως επαγγελματίες τραγουδίστριες ή χορεύτριες, ο Βασιλείου απαντά: «Το πιστεύετε αυτό;» Αργότερα όμως σχολιάζει ότι υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις γυναικών που όντως δεν γνώριζαν τίποτα από πριν σχετικά με την πραγματική τους απασχόληση στην Κύπρο.

«Εάν υπάρχει ένα κορίτσι που λέει ότι θέλει να τραγουδήσει ή να χορέψει σε ένα νυχτερινό κέντρο και δεν ξέρει τι σημαίνει αυτό, Ο.Κ., ας υποθέσουμε ότι είναι αλήθεια [...] Υπάρχει κανείς που την υποχρεώνει να γίνει πόρνη; Όχι, μπορεί να έχει όση προστασία θέλει από το νόμο [...] Εάν μια γυναίκα έρθει και πει: Δεν θέλω, και θέλει να γυρίσει πίσω, η κυβέρνηση θα τη βοηθούσε να επιστρέψει».

Έτσι, ο Βασιλείου αρνείται την ανάγκη μέτρων δράσης από πλευράς κυβέρνησης και συγχρόνως θεωρεί αυτονόητο ότι όποια γυναίκα έρχεται στην Κύπρο ως «καλλιτέχνιδα» θέλει να εργαστεί ως πόρνη. Δεν προβληματίζεται καθόλου για το εάν η άνιση κατανομή δυνάμεων αναγκάζει τις γυναίκες να στραφούν προς την πορνεία και τις εμποδίζει να αντισταθούν. Ακριβώς όπως και ο Α. Αριστείδου, ο Χριστοδούλου και ο Παπαπέτρου υποβαθμίζουν την ύπαρξη ρατσισμού στην Κύπρο. Αντιπρόσωποι από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις υποστηρίζουν ακριβώς το αντίθετο, όπως θα δούμε στο επόμενο μέρος.

1.3.2 Στρατηγικές σκανδαλισμού από εκπροσώπους ΜΚΟ

Η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών (ΚΙΣΑ), σύμφωνα με πληροφορίες του προέδρου της Δώρας Μιχαήλ, ιδρύθηκε το 1997. Σκοπός της είναι η ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα ρατσισμού, ξενοφοβίας και διακρίσεων εις βάρος αλλοδαπών. Σύντομα διαπίστωσαν, σύμφωνα πάλι με τον Δ. Μιχαήλ, ότι εκτός από αυτούς στην Κύπρο κανένας δεν ενδιαφέρεται για τα προβλήματα των αλλοδαπών. Έτσι η ομάδα αποφάσισε, εκτός από την καμπάνια ενάντια στο ρατσισμό, να βοηθά και πρακτικά τους αλλοδαπούς. Για τον σκοπό αυτό ιδρύθηκε το Κέντρο Στήριξης Αλλοδαπών.

Η ΚΙΣΑ έχει ήδη εμπλακεί στον τρόπο αντιμετώπισης διαφόρων ομάδων αλλοδαπών στην Κύπρο. Έχει κατακρίνει π.χ. τον τρόπο αντιμετώπισης ανθρώπων που φτάνουν στις παραλίες της Κύπρου και ζητούν άσυλο από την κυβέρνηση, τους οποίους βοήθησε η ΚΙΣΑ. Τους απασχόλησαν και οι Ρομά, οι οποίοι έρχονται από τα κατεχόμενα μέρη του νησιού, λέει ο Δ. Μιχαήλ, όμως όχι ακριβώς ως ΚΙΣΑ γιατί κάτι τέτοιο θα μπορούσε να παρεξηγηθεί. Οι Ρομά εξάλλου δεν είναι αλλοδαποί αλλά Κύπριοι πολίτες. Βασικό μέρος των υπηρεσιών της ΚΙΣΑ είναι η στήριξη εργαζόμενων μεταναστριών, με επίκεντρο τις οικιακές βοηθούς, οι οποίες αποτελούν και την πλειοψηφία των μεταναστριών στην Κύπρο. Σε συνέντευξη στην Cyprus Review στις 5 Ιανουαρίου 2001, ο Δ. Μιχαήλ αναφέρει διάφορα παραδείγματα οικιακών βοηθών που υπέστησαν σεξουαλική εκμετάλλευση από τους εργοδότες τους. Η ΚΙΣΑ υποστήριξε προσφάτως την προσπάθεια αυτοοργάνωσης οικιακών βοηθών προς διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους και θέλει να εργαστεί στο μέλλον πιο στενά με τις συντεχνίες [τα συνδικάτα], μια και οι γυναίκες αυτές, λόγω του ασαφούς καθεστώτος διαμονής τους, μέχρι τώρα δεν δικαιούνταν να ενταχθούν σε συντεχνίες.

Ρωτώ τον Δ. Μιχαήλ –και με την ελπίδα μέσω της ομάδας αυτής να κάνω διασυνδέσεις– εάν η ΚΙΣΑ ασχολήθηκε και με τις «καλλιτέχνιδες». Η απάντησή του είναι αρνητική. Είναι, λέει, δύσκολο και επικίνδυνο να ασχοληθείς με αυτές τις γυναίκες. Και αφού δεν μπορούν να εγγυηθούν την ασφάλεια των «καλλιτέχνιδων», έτσι δεν απευθύνονται ούτε οι ίδιες σε αυτούς. Στην Cyprus

Review της 5ης Φεβρουαρίου 2001, παρατίθεται η εξής δήλωσή του:

«Εάν μπορούμε να πούμε ότι η σχέση, ειδικά για τις οικιακές βοηθούς που εργάζονται στην Κύπρο, είναι φεουδαρχική, θα τολμούσα να πω ότι η εργασιακή σχέση –εάν μπορούμε να την αποκαλέσουμε έτσι– στη βιομηχανία του σεξ μπορεί να συγκριθεί με ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ο λόγος είναι ότι, σε αυτή την περίπτωση, ο αφέντης δεν είναι απλώς φαλλοκράτης αλλά και μέρος της μαφίας. Είναι ιδιοκτήτης λεσχών, ιδιοκτήτης καμπαρέ, και ο τρόπος με τον οποίο αναγκάζει τις γυναίκες να έχουν σεξουαλική επαφή με τους πελάτες είναι ο ίδιος με εκείνον που χρησιμοποιούσαν για να “τσακίσουν” τους ανθρώπους σε ευρωπαϊκές χώρες: τις επιλέγουν, τις απομονώνουν σε ένα δωμάτιο, μερικές φορές τις κτυπούν και τις απειλούν με απέλαση μέχρι να ενδώσουν».

Στη συνέντευξη ο Μιχαήλ εξηγεί ότι η ΚΙΣΑ δυστυχώς δεν έχει τις δυνάμεις να δραστηριοποιηθεί στον τομέα αυτό, αλλά την ενδιαφέρουν τα πορίσματα της εργασίας μου. Από την άλλη όμως αμφιβάλει εάν θα καταφέρω να κάνω διασυνδέσεις στο χώρο αυτό. Στις πολύ άσχημες περιπτώσεις όπου οι γυναίκες έχουν αποξενωθεί από τον κόσμο και έχουν κλειδωθεί και βιαστεί σε διαμερίσματα ή έχουν αναγκαστεί να στραφούν προς την πορνεία, εγώ δεν θα έχω πρόσβαση.

Όπως και στη συνομιλία με τον Δ. Μιχαήλ, παρατηρώ και στα σχόλια του Λούη, ενός υπαλλήλου της ΚΙΣΑ, μια στρατηγική διαφώτισης μέσω του σκανδαλισμού. Έτσι μου λέει: «Η υπηρεσία μετανάστευσης σε αυτή τη χώρα φέρεται στον αλλοδαπό πληθυσμό, στους μετανάστες, κατά τρόπο σκανδαλώδη. Τους μεταχειρίζονται σαν ζώα επειδή έχουν διαφορετικό χρώμα, επειδή είναι από διαφορετική φυλή». Στην ερώτησή μου εάν έχουν διασυνδέσεις στην ΥΑΜ ή στην αστυνομία οι οποίες θα μπορούσαν να με βοηθήσουν, απαντά: «Όχι, δεν θέλω ούτε να τους μιλάω». Γι’ αυτόν μοναδικός τρόπος να γίνει κάτι ενάντια στον κρατικό ρατσισμό είναι να προσελκύσουμε την προσοχή της κοινής γνώμης:

«Ο μόνος τρόπος να δοκιμάσουμε να γίνει κάτι εδώ είναι η διεθνής έκθεση. Πρέπει να πούμε κάτι διεθνώς, και εάν αυτό συμβεί και οι άνθρωποι αρχίζουν να διαβάζουν και να ανακαλύπτουν τι γίνεται εδώ, νομίζω ότι η κυβέρνηση θα αναγκαστεί να κάνει κάτι».

Επιβεβαιώνει κι αυτός τη θέση του Δ. Μιχαήλ ότι η ομάδα δεν έχει σχέσεις με αλλοδαπές στη σεξουαλική βιομηχανία:

«Δεν ξέρουμε ποιες είναι και πού δουλεύουν επειδή δε μας πλησιάζουν. Δεν έρχονται εδώ να μας πουν: Έχω ένα πρόβλημα. Εδώ έρχονται κυρίως αλλοδαπές οικιακές βοηθοί ή άτομα που εργάζονται σε εστιατόρια και τέτοια. Αλλά δεν θα βρεις κοπέλες από τη βιομηχανία του σεξ».

Αφού η ΚΙΣΑ, σύμφωνα με πληροφορίες της ίδιας της οργάνωσης, είναι η μοναδική ΜΚΟ η οποία εργάζεται ενάντια στο ρατσισμό και για τα δικαιώματα των αλλοδαπών στην Κύπρο⁴, πρέπει να συμπεράνω ότι οι αλλοδαπές που εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία δεν διαθέτουν λόμπυ ούτε στον μη κυβερνητικό χώρο⁵.

1.4 Συμπεράσματα

Οι εκπρόσωποι του κράτους δεν βλέπουν καμία ανάγκη δράσης για τη στήριξη των «καλλιτέχνιδων» στην Κύπρο, ενώ οι εκπρόσωποι των ΜΚΟ ισχυρίζονται ότι δεν έχουν καμία τέτοια δυνατότητα. Η κυβέρνηση τονίζει την «ελευθέρη» απόφαση των γυναικών να δουλέψουν σε καμπαρέ στην Κύπρο και εξωραΐζει έτσι την κατάστασή τους, ενώ οι ΜΚΟ τονίζουν τις σχέσεις εξαναγκασμού και εξάρτησης και προσπαθούν να προκαλέσουν σκάνδαλο, συγκρίνοντας την κατάσταση των αλλοδαπών με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Καμιά από τις δύο αυτές προσεγγίσεις δεν ανταποκρίνεται στον αμφίσημο συσχετισμό μεταξύ ελεύθερης βούλησης και καταναγκασμού, ο οποίος χαρακτηρίζει τις εργασιακές συνθήκες των «καλλιτέχνιδων» στην Κύπρο. Η συνεχής έμφαση στην ελευθερία βούλησης των γυναικών από πλευράς εκπροσώπων του κράτους πρέπει να ερμηνευθεί ως μια στρατηγική νομιμοποίησης, ώστε να μη χρειάζεται να ενεργοποιηθούν για τη στήριξη των «καλλιτέχνιδων». Στην επιχειρηματολογία τους όμως παρουσιάζονται διαρκώς αντιφάσεις. Αφ’ ενός το κράτος υποστηρίζει ότι η απασχόληση των «καλλιτέχνιδων» στα καμπαρέ δεν έχει να κάνει με την πορνεία, αφ’ ετέρου οι «καλλιτέχνιδες» αντιμετωπίζονται σαν πόρνες όταν πρόκειται π.χ. για την προστασία του κυπριακού κοινού από αφροδίσια νοσήματα. Το γεγονός ότι λίγες μόνο γυναίκες αντιστέκονται με επιτυχία στην πίεση

που τους ασκείται για πορνεία στα καμπαρέ –εν μέρει και επειδή στα καμπαρέ συχνάζουν ως πελάτες και αστυνομικοί– κατά ειρωνικό τρόπο ερμηνεύεται από το κράτος ως απόδειξη του ότι ο εξαναγκασμός σε πορνεία συνιστά εξαίρεση. Εάν οι γυναίκες πέσουν θύμα καταναγκασμού, υποτίθεται ότι θα τεθούν υπό την «προστασία» της αστυνομίας. Τα μέτρα όμως που προσφέρει το κράτος είναι εξαιρετικά συζητήσιμα, αφού συχνά οι υπεύθυνοι για την «προστασία» των γυναικών φαίνεται πως είναι συγχρόνως πελάτες.

Σε αυτή τη βάση, η κριτική της ΚΙΣΑ σχετικά με την αντιμετώπιση των αλλοδαπών από το κράτος είναι δικαιολογημένη. Η επικοινωνία μεταξύ των δύο πλευρών μου φαίνεται σχεδόν αδύνατη, αφού η στρατηγική εξωραϊσμού των εκπροσώπων του κράτους δεν συμβιβάζεται με τη στρατηγική σκανδαλισμού της ΚΙΣΑ. Με την έμφασή της σε σκάνδαλα που φέρνουν δημοσιότητα, η ΚΙΣΑ φαίνεται όχι μόνο να δυσχεραίνει την επικοινωνία με εκπροσώπους του κράτους, αλλά και να υποβιβάζει τις γυναίκες στη σεξουαλική βιομηχανία για ακόμα μια φορά σε θύματα και να παρουσιάζει τις αλλοδαπές ως ομοιογενή ομάδα. Όπως έδειξα στο κεφάλαιο 2, είναι αναγκαίο να κάνουμε διαφοροποιήσεις κατά την προσέγγιση των γυναικών της σεξουαλικής βιομηχανίας. Μια αλλοδαπή που εργάζεται στη σεξουαλική βιομηχανία δεν πρέπει να θεωρείται αυτόματα θύμα εμπορίου γυναικών. Η απόφαση για μετανάστευση στη σεξουαλική βιομηχανία μπορεί να έχει ληφθεί εκουσίως – έστω και υπό την πίεση της ανάγκης.

Το γεγονός ότι οι «καλλιτέχνιδες» που εργάζονται στην Κύπρο δεν εργάζονται απαραίτητα ως πόρνες, αλλά και το ότι την απόφαση για απασχόληση στον τομέα αυτό την παίρνουν οι ίδιες εν γνώσει του τι κάνουν το είδαμε στο παράδειγμα της Κάτιας και της Αλεξάνδρας. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες αυτές καθορίζονται από κρατικά νομιμοποιημένες ρατσιστικές και σεξιστικές πρακτικές οι οποίες παράγουν σχέσεις εξάρτησης. Τα συγκεκριμένα μέτρα που απαιτούνται για τη στήριξη των μεταναστριών στη σεξουαλική βιομηχανία κατά τη γνώμη μου δεν έχουν καμία σχέση με κάποια θεαματική «απελευθέρωση από στρατόπεδα συγκέντρωσης». Η Κάτια και η Αλεξάνδρα δεν θεωρούν τον εαυτό τους καθόλου θύμα και, ακόμα περισσότερο, δεν θέλουν να «απελευθερωθούν». Στην περίπτωση τους δεν πρόκειται για θύματα εμπορίου γυναικών, παρά για ενήλικες γυναίκες που πήραν συνειδητά μια απόφαση, πράγμα όμως που φυσικά δεν τις προστατεύει από διακρίσεις και εκμετάλλευση. Γι' αυτό δεν φτάνει να πούμε ότι δεν έχουμε πρόσβαση στις «πραγματικά άσχημες περιπτώσεις», παρά θα έπρεπε μάλλον να συμπεράνουμε ότι η καταπολέμηση του εμπορίου γυναικών και η προστασία των μεταναστριών από την εκμετάλλευση στη σεξουαλική βιομηχανία επιβάλλουν άλλου τύπου μέτρα.

Σε αντίθεση με την προσέγγιση ότι η καταπολέμηση του εμπορίου γυναικών χρειάζεται κυρίως ποινικά μέτρα και οδηγεί συνήθως στην επιστροφή των γυναικών στη χώρα τους, όσες που συνειδητά αποφάσισαν να εργαστούν στη σεξουαλική βιομηχανία πρέπει να αναγνωριστούν ως εργαζόμενες μετανάστριες. Για να ενδυναμωθεί η θέση τους έναντι των εργοδοτών τους, αλλά και έναντι των εκπροσώπων του κράτους δεν χρειάζονται ποινικές διώξεις, παρά βελτίωση των συνθηκών εργασίας και διαμονής τους. Σκοπός θα έπρεπε να είναι όχι η καταπολέμηση της μετανάστευσης στη σεξουαλική βιομηχανία, αλλά η καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, στις οποίες να μπορούν να εισέρχονται οι μετανάστριες μετά από στάθμιση πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων.

Οι γυναίκες στην ελληνοκυπριακή σεξουαλική βιομηχανία χρειάζεται να κατέχουν τέτοιο είδος άδειας εργασίας που να τους επιτρέπει να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Όταν οι γυναίκες αυτές αναγνωριστούν ως άτομα με νομικά δικαιώματα τα οποία λαμβάνουν υπεύθυνα αποφάσεις στη ζωή τους και δεν υποχρεώνονται είτε να επαφένται στην «προστασία» κρατικών και Μη Κυβερνητικών Οργανισμών είτε να θεωρούνται θύματα, τότε ίσως θα μπορούσαν να αντισταθούν στην εκμετάλλευση. Οι γυναίκες όμως θα μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους μόνο εάν η άδεια εργασίας τους ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και η πορνεία πάψει να κρύβεται πίσω από τον ευφημισμό «καλλιτέχνιδα». Μόνο με την άδεια διαμονής ως «πόρνη» μπορεί μια αλλοδαπή να διεκδικήσει το δικαίωμά της να μην χρειάζεται να δίνει τα χρήματα που κέρδισε με την πορνεία στον μαστροπό. Για να μη θεωρούνται οι γυναίκες σε τέτοιες περιπτώσεις ένοχες και να απειλούνται με απέλαση, δεν βλέπω άλλη λύση από το να εκδίδονται διαφορετικά είδη βίζας για «καλλιτέχνιδες» και για «πόρνες». Έτσι θα ήταν ξεκάθαρο από την αρχή τι είδους απασχόληση

αποδέχονται οι γυναίκες όταν έρχονται στην Κύπρο και για πρώτη φορά η απόφαση των γυναικών για μετανάστευση θα λαμβανόταν σοβαρά. Για να τονίσω την πολιτική σημασία της διαφοροποίησης μεταξύ σωματεμπορίας/εμπορίου γυναικών από τη μια και εργασιακής μετανάστευσης στη σεξουαλική βιομηχανία από την άλλη, θα ήθελα να τελειώσω με τα λόγια της Ελβίρα Νίσνεν (Elvira Niesner), τα οποία αναφέρονται μεν στην κατάσταση στη Γερμανία, αλλά κατά τη γνώμη μου ισχύουν εξίσου και για την Κύπρο:

«Για τις γυναίκες αυτές που υφίστανται υλική εκμετάλλευση και νομική ανισότητα είναι σήμερα πιο δύσκολο [παρά για τα θύματα του εμπορίου γυναικών/σωματεμπορίας, σ.σ.], να διεκδικήσουν κάτι. Διότι εδώ δεν υπάρχει κάποιο σταθερό μοντέλο θυματοποίησης, δεν υπάρχει ηθική αγανάκτηση. Η αναγνώριση των διαφορετικών πραγματικοτήτων των μεταναστριών θα μας βοηθούσε να καταλάβουμε ότι οι κοινωνικές δομές έχουν σπρώξει έναν όλο και αυξανόμενο αριθμό γυναικών σε απάνθρωπες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης. Με την αποκάλυψη της κατάστασής τους, έρχεται στην επιφάνεια το ζήτημα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης μέσα στην κοινωνία. Άμεσα συνδεδεμένο όμως με αυτό είναι και το θέμα της άνισης κατανομής αγαθών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, καθώς και κατά φύλα. Η λύση δεν θα έπρεπε να αναζητηθεί στην καταπολέμηση του εγκλήματος, αλλά στην πρόσβαση των γυναικών στα κοινωνικά αγαθά και οφέλη. Η προσέγγιση της σωματεμπορίας/εμπορίας γυναικών βλέπει τη λύση του προβλήματος κυρίως στη σύγκρουση μεταξύ του δράστη και του θύματος. Η σωματεμπορία είναι έγκλημα, εδώ το κράτος βρίσκεται ήδη από τη σωστή πλευρά. Η δομικά προγραμματισμένη εκμετάλλευση γυναικών σε ειδικά γυναικείες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης θέτει μια κοινωνία ακόμη περισσότερο προ των ευθυνών της. Εδώ όμως θα πρέπει να τεθούν υπό αμφισβήτηση οι παγιωμένες καταστάσεις» (Niesner 2001b: 121 κ.ε.).

2. Η ξένη γυναίκα και το εθνικό πρόταγμα

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου είδαμε ότι η ενδυνάμωση εθνικιστικών κινημάτων στην Ευρώπη συνδέεται στενά με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και ότι τα εθνικά κράτη εξακολουθούν να κατέχουν σημαντική θέση για το παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο. Στο επόμενο κεφάλαιο δείξαμε ότι η ελευθερία των εθνικών κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε θέματα μεταναστευτικού ελέγχου διατηρείται. Η υλοποίηση του συστήματος στεγανοποίησης της Ε.Ε. στο επίπεδο του εθνικού κράτους στοχεύει συχνά στην αναγνώριση της εθνικής στάσης έναντι των μεταναστών. Έτσι, τα κράτη της Νότιας Ευρώπης από τη μια λειτουργούν ως φύλακες των εξωτερικών συνόρων της Ε.Ε., από την άλλη όμως επιδιώκουν τη στεγανοποίηση των συνόρων για τα συμφέροντα των δικών τους εθνικών σχεδίων. (Βλ. κεφ. 2 και 3).

Μετανάστες θηλυκού γένους θεωρούνται κίνδυνος για το εθνικό πρόταγμα, κάτι που συνήθως συνδέεται με ρατσισμό και εκμετάλλευση. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για μια χώρα όπως η Κύπρος, όπου στον δημόσιο λόγο κυριαρχούν συζητήσεις περί του εθνικού ανήκειν. Εδώ πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την ξεχωριστή θέση του εθνικού στοιχείου στην Κύπρο λόγω του πολιτικού προβλήματος του νησιού, που είναι χωρισμένο από το 1974. Το πόσο η προώθηση του εθνικού προτάγματος στην Κύπρο συνδέεται με αποκλεισμό των μεταναστριών θα το δείξω στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την αντιμετώπιση και τις πρακτικές Ελληνοκυπρίων έναντι Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων». Για αυτό χρειάζεται πρώτα να σκιαγραφήσουμε τις ειδικά έμφυλες επιπτώσεις του εθνικιστικού λόγου.

2.1 Έθνος και φύλο

Οι γυναίκες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία ως θεματοφύλακες της εθνοτικής και εθνικής ομάδας. Η Νίρα Γιουβάλ Ντέιβις (Nira Yuval-Davis 1997) μιλά για τρεις βασικές διαστάσεις του εθνικιστικού προτάγματος, που η καθεμία έχει διαφορετικές επιπτώσεις για τη θέση της γυναίκας: το λαϊκό έθνος, το πολιτισμικό έθνος και το κρατικό έθνος. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι τρεις αυτές διαστάσεις καθορίζουν και επηρεάζουν η μια την άλλη και ότι ανάλογα με τις ανάγκες ενεργοποιείται μία από τις τρεις. Το λαϊκό έθνος, που βασίζεται στη μυθική κοινή καταγωγή και τη γενετική συγγένεια όλων των μελών του, παρουσιάζεται σύμφωνα με την Γιουβάλ-Ντέιβις ως η πιο αποκλειστική και ομογενοποιητική διάσταση. Αντιθέτως, το πολιτισμικό έθνος κατασκευάζει μια ουσία του έθνους βασισμένη στη γλώσσα, τη θρησκεία και/ή άλλα ήθη και παραδόσεις. Σε

αντίθεση με τον πρώτο άξονα, αυτός επιτρέπει κάποιο βαθμό αφομοίωσης. Η διάσταση του κρατικού έθνους, από την άλλη, εστιάζεται στα δικαιώματα των πολιτών ως οριοθέτηση του έθνους και βασίζεται έτσι στις αρχές της κυριαρχίας και της εδαφικότητας. Τη θεωρεί σε κάποιο βαθμό την πιο περιεκτική διάσταση, με βάση την οποία ο καθένας μπορεί κατ' αρχήν να γίνει μέλος του κρατικού έθνους, αν και στην πράξη υπάρχουν διάφοροι περιορισμοί οι οποίοι κάνουν την απόκτηση της υπηκοότητας για ορισμένους πιο δύσκολη απ' ό,τι για άλλους.

Με τον άξονα του λαϊκού έθνους συνδέεται η ιδέα ότι μόνο όποιος είναι απόγονος μητέρας που ανήκει η ίδια στο έθνος μπορεί να γίνει νέο μέλος του. Ως αποτέλεσμα ο έλεγχος των γάμων, της αναπαραγωγής και της σεξουαλικότητας κατέχουν υψηλή θέση στο σύστημα αυτό. Οι γυναίκες θεωρούνται κυρίως ως μητέρες νέων μελών του έθνους και η αναπαραγωγή ελέγχεται. Και στον άξονα του πολιτισμικού έθνους η γυναίκα κατέχει κεντρική θέση – ως φορέας που μεταφέρει την πολιτιστική κληρονομιά στην επόμενη γενιά και ως σύμβολο του έθνους. Όσον αφορά το κρατικό έθνος, η Γιουβάλ-Ντέιβις παρατηρεί επίσης διαφοροποίηση του φύλου, κατά την οποία στις γυναίκες επιτρέπονται ή απαγορεύονται με ιδιαίτερο τρόπο συγκεκριμένα πολιτικά δικαιώματα (βλ. Yuval-Davis, Anthias 1989: 7).

Αυτή η κατασκευή των γυναικών μέσα στον εθνικιστικό λόγο έχει ως αποτέλεσμα οι γυναίκες που ανήκουν στην κοινότητα της πλειοψηφίας να τυγχάνουν διαφορετικής αναγνώρισης από αυτές που είναι μέλη «εθνικών μειονοτήτων» ή μετανάστριες. Οι τελευταίες τοποθετούνται εκτός της εθνικής κοινότητας και έτσι δεν είναι σε θέση να αναπαράγουν το έθνος ή να αναγνωριστούν ως σύμβολό του. Έτσι γίνονται αποδέκτες ιδιαίτερων μορφών ρατσισμού και σεξισμού. Διαφορετικές εθνικές και κοινωνικές ομάδες μεταναστριών αντιμετωπίζουν διαφορετικές μορφές αποκλεισμού. Π.χ. οι Ανατολικοευρωπαίες «καλλιτέχνιδες», στο εθνικιστικό και ρατσιστικό πλαίσιο της Κύπρου, αντιμετωπίζονται διαφορετικά από τις Δυτικοευρωπαίες τουρίστριες ή τις Ρωσίδες υπαλλήλους των υπεράκτιων εταιρειών.

2.2 Οι Ανατολικοευρωπαίες «καλλιτέχνιδες» και το εθνικό πρόταγμα στην Κύπρο

Θα σχολιάσω στα επόμενα τον τρόπο με τον οποίο οι Ανατολικοευρωπαίες «καλλιτέχνιδες» αποκλείονται από το εθνικό πρόταγμα στην Κύπρο, βασισμένη κυρίως σε συνέντευξη με τον Ελληνοκύπριο δικηγόρο διαζυγίων Χρήστο, η οποία έλαβε χώρα παρουσία της Ισπανίδας συζύγου του Μάρθας. Ο Χρήστος στο δικηγορικό γραφείο ασχολείται συχνά με διαζύγια γάμων ζευγαριών με διαφορετικές εθνικότητες, οι οποίοι έγιναν απλώς για να βοηθήσουν τη γυναίκα να πάρει την υπηκοότητα. Ο Χρήστος είναι γύρω στα τριάντα και κάτι, η Μάρθα κοντεύει τα τριάντα. Παντρεύτηκαν πρόσφατα. Ο Χρήστος σπούδαζε νομικά στην Αγγλία και η Μάρθα στο ίδιο πανεπιστήμιο ιστορία. Έτσι γνωρίστηκαν. Όταν τελειώνοντας τις σπουδές ο Χρήστος αποφάσισε να επιστρέψει και να εργαστεί στο δικηγορικό γραφείο του πατέρα του, η Μάρθα τον ακολούθησε. Εγώ τη γνώρισα στο μάθημα ελληνικών. Για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στην κυπριακή αγορά εργασίας, προσπαθεί να μάθει όσο γίνεται πιο γρήγορα ελληνικά. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ο Χρήστος και η Μάρθα μάλωναν συνέχεια. Η Μάρθα προσπαθούσε να του εξηγήσει ότι οι θέσεις του είναι αβάσιμες και εθνικιστικές, και μου διηγήθηκε διάφορες εμπειρίες άνισης συμπεριφοράς που βίωσε ως ξένη. Ο Χρήστος επιβεβαίωνε ότι καταλάβαινε τα επιχειρήματά της, στην επιχειρηματολογία του όμως δεν άλλαζε τίποτα.

2.2.1 Η καταπολέμηση των λεγόμενων «εικονικών γάμων»

Στις συνεντεύξεις μου και στις άτυπες συνομιλίες, το φαινόμενο του γάμου Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων» με Κύπριους άντρες παρουσιάζεται συνεχώς ως κοινωνικό πρόβλημα και εκφράζεται η κατηγορία ότι με τους γάμους αυτούς «απλώς» επιδιώκεται μόνιμη άδεια διαμονής για τη γυναίκα. Ο Τάσος Κωστέας, υπάλληλος του Τμήματος Ανθρώπινων Δικαιωμάτων στο γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως (βλ. προηγούμενα), διηγείται στη συνέντευξη μια υπόθεση «εικονικού γάμου», την οποία επεξεργάζεται τώρα. Μια αλλοδαπή παραπονέθηκε στο γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως για το γεγονός ότι η άδεια διαμονής της δεν ανανεώθηκε, παρ' όλο που είναι παντρεμένη με Κύπριο. Το γραφείο της επιτρόπου, όμως, δεν θα τη βοηθήσει γιατί πρόκειται προφανώς για «εικονικό γάμο», λέει ο Τ. Κωστέας. Στην ερώτησή μου πώς μπορεί κάποιος να το γνωρίζει αυτό με βεβαιότητα απαντά ότι, σύμφωνα με πληροφορίες μαρτύρων, εδώ και έξι μήνες δεν έχουν συναντηθεί ούτε μία φορά. Αμέσως μετά το γάμο σε κάποιο μικρό μέρος ο

κουμπάρος οδήγησε τη νύφη στη Λευκωσία. Από τότε δεν είχε επαφή με τον σύζυγό της.

Στην ελληνοκυπριακή κοινωνία φαίνεται να κυριαρχεί ευρεία συμφωνία ότι οι λεγόμενοι «εικονικοί γάμοι» πρέπει να τιμωρούνται. Οι Ανατολικοευρωπαίες γεννούν αυτόματα υποψίες για «εικονικό γάμο», ποτέ όμως οι Δυτικοευρωπαίες, και γι' αυτό η Κίνηση Στήριξης Αλλοδαπών κατηγορήσε την κυβέρνηση για ρατσιστική προκατάληψη κατά τη δίωξη των γάμων αυτών (βλ. CyM, 20.10.2000). Η κυβέρνηση απάντησε ότι ακολουθεί τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι όντως γεγονός ότι η ρατσιστική νομοθεσία της Ε.Ε. συνάδει με τη ρατσιστική συμπεριφορά της ελληνοκυπριακής κοινωνίας έναντι των Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων».

Ενώ ο θεσμός του γάμου στην ελληνοκυπριακή κοινωνία αποτελεί κατά τα λοιπά διαφιλονικούμενο έδαφος, κατά τη δίωξη των «εικονικών γάμων» δεν φαίνεται να γεννάται καμία αμφιβολία για το ποια κριτήρια διακρίνουν έναν «εικονικό γάμο» από έναν «πραγματικό». Ο Στέφαν Μπεκ μας δείχνει ότι το μοντέλο ρομαντικής αγάπης που συναντούμε πολύ συχνά σε Κύπριους και Κύπριες κάτω των είκοσι «θεωρείται από τους γονείς τους επικίνδυνο, ή πάντως εκνευριστική εισαγωγή δυτικής ανορθολογικότητας » (Beck 2001, 44). Μέχρι και τη δεκαετία του '70, οι παραδοσιακοί ελληνοκυπριακοί γάμοι ως επί το πλείστον κανονίζονταν από τους γονείς, χωρίς τη γνώση και τη συγκατάθεση των συζύγων. Κεντρικό ρόλο έπαιζαν ορθολογικά οικονομικά κριτήρια. Στην περίπτωση, όμως, των γάμων μεταξύ Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων» και Κυπρίων, αυτή η ορθολογικότητα, που στο παρελθόν προκαλούσε σύγκρουση γενεών, θεωρείται απορριπτέα. Ορθολογικοί υπολογισμοί όπως η απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη μέσω του γάμου θεωρούνται απορριπτέοι και ζητείται το πειστήριο της ρομαντικής αγάπης ως απόδειξη για τη «γνησιότητα» του γάμου.

2.2.2 Η σημασία της οικογένειας για το εθνικό πρόταγμα

Η μεγάλη σημασία που δίνεται στην καταπολέμηση των «εικονικών γάμων» συνδέεται με μια εθνικιστική στάση, κατά την οποία η κυπριακή οικογένεια εμφανίζεται ως συμβολικό προπύργιο του έθνους που κινδυνεύει από (ορισμένες) ομάδες μεταναστριών. Κατά την Άννι ΜακΚλίντοκ, ο συμβολισμός της οικογένειας είναι διπλός για τον εθνικισμό (βλ. McClintock 1997: 90 κ.ε.). Από τη μια, η οικογένεια παρουσιάζει το «φυσικό» πρότυπο για εθνική ιεραρχία μέσα σε μια κοινωνία. Η μεταφορική εμφάνιση της κοινωνικής ιεραρχίας στο εσωτερικό του έθνους ως «φυσικής» και «οικείας» βασίζεται στην προηγούμενη απλούστευση της κοινωνικής υπόταξης της γυναίκας στον άντρα και των παιδιών στους γονείς στο πλαίσιο της οικογένειας. Από την άλλη, η οικογένεια προσφέρει μια ιδανική παρομοίωση για την ερμηνεία του παράδοξου «Nation-Time», που παρουσιάζει τον εθνικισμό ως μοντέρνο πρόγραμμα, αλλά ταυτόχρονα επικαλείται και μυθική καταγωγή από τα αρχαία χρόνια. Αυτή η αντίθεση, κατά τη συγγραφέα, λύνεται όταν ο εθνικός χρόνος αποκτά φύλο: οι γυναίκες εμφανίζονται ως εκπρόσωποι της εθνικής παράδοσης, ενώ οι άντρες ως προοδευτικοί φορείς του εθνικού εκσυγχρονισμού.

Στη συνέντευξη με τον Χρήστο, η μεγάλη σημασία της οικογένειας για το εθνικό πρόταγμα φαίνεται ξεκάθαρα. Για γάμους μεταξύ Κυπρίων και Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων» λέει: «Ωραία, αυτές οι κοπέλες έρχονται και θέλουν μόνο να μείνουν στη χώρα, τίποτε άλλο. Σύμφωνα. Αλλά γιατί να το κάνουν αυτό θίγοντας εμένα ως χώρα και καταστρέφοντας μια οικογένεια που έχω ήδη και λειτουργεί για μένα;» Ο άμεσος συσχετισμός τον οποίο βλέπει ο Χρήστος μεταξύ του κινδύνου για την οικογένεια και του κινδύνου για το έθνος γίνεται ακόμη πιο ξεκάθαρος όταν τονίζει ότι δεν τον προβληματίζει όταν ένας γάμος διαλύεται επειδή ο Κύπριος άντρας ερωτεύτηκε μια νεαρή Κύπρια: «Δεν με ενοχλεί όταν οι Κύπριοι ερωτεύονται μια Κύπρια κοπέλα, εφόσον είναι και οι δύο Κύπριοι και θα κάνουν ένα παιδί που θα μεγαλώσει και θα γίνει χρήσιμος πολίτης». Αυτή η παράδοξη διαφοροποίηση μπορεί να ερμηνευτεί μόνο με την εθνικιστικά φορτισμένη σημασία της οικογένειας ως χώρου αναπαραγωγής του έθνους. Ως «χρήσιμο πολίτη» ο Χρήστος εννοεί κάποιον/ κάποια που είναι έτοιμος να υπερασπιστεί τον τόπο σε περίπτωση επίθεσης από την Τουρκία. Εξηγεί:

«Θέλουμε η κοινωνία να είναι ισχυρή επειδή δεν μπορούμε να πάρουμε τα όπλα και να πολεμήσουμε την Τουρκία. Ποια είναι τα όπλα μας; Η οικονομία και οι οικογένειές μας. Είναι σαν τους Εβραίους τώρα που πολεμάν με τους Παλαιστίνιους. Είναι εκεί και υπερασπίζονται τα σπίτια τους. Αυτό θέλουμε εμείς. Μια Ρωσίδα που είναι παντρεμένη με έναν Κύπριο σε περίπτωση

σύγκρουσης θα φύγει».

Όταν όμως του αντιτείνω ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, και η δική του σύζυγος, που είναι Ισπανίδα, θα άρχιζε να μαζεύει τα πράγματά της, δεν μπορεί να το αρνηθεί. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι ο λόγος περί απειλής του έθνους από τους γάμους Κύπριων ανδρών με ξένες γυναίκες δεν αφορά στον ίδιο βαθμό όλες τις αλλοδαπές, αλλά αναδεικνύει ως ιδιαίτερο κίνδυνο τις Ανατολικοευρωπαϊκές «καλλιτέχνιδες». Εδώ δεν παίζει ρόλο μόνο η χώρα καταγωγής τους, αλλά και η κοινωνική τους θέση. Με τις Ρωσίδες γυναίκες που εργάζονται σε υπεράκτιες εταιρείες ο Χρήστος δεν βλέπει κανένα πρόβλημα:

«Έχουμε πολλές ρωσικές υπεράκτιες επιχειρήσεις που έχουν πολλούς υπαλλήλους από τις χώρες αυτές. Αρχίζουν να γίνονται μια νέα μικρή κοινωνία μέσα στην Κύπρο. Αλλά οι άνθρωποι αυτοί που έρχονται από αυτές τις χώρες –τουλάχιστον οι διευθυντές – τις περισσότερες φορές είναι αρκετά πλούσιοι. Οι κοπέλες που δουλεύουν εκεί ήταν οι τυχερές που είχαν τις διασυνδέσεις. Και τότε από εκεί συναντούν αυτόν που θα παντρευτούν. Τους γάμους αυτούς ακόμη και η κυβέρνηση, για παράδειγμα, θα τους προωθούσε. Η κυπριακή κυβέρνηση δεν θα ήταν ενάντια σε ένα γάμο που θα της έδινε την ευκαιρία να έχει έναν νέο πολίτη εδώ, ας πούμε μια μορφωμένη κοπέλα από τη Ρωσία, ένα άτομο μορφωμένο που είναι εδώ για να προσφέρει στην κοινωνία, που θα εργαστεί και θα είναι παραγωγικό. Η Κύπρος δεν θέλει τους γάμους που γίνονται επειδή ένας Κύπριος είδε μια κοπέλα στο δρόμο, τρελάθηκε μαζί της και της έδωσε τα πάντα. Αυτός κατέστρεψε την υπάρχουσα κυπριακή οικογένεια. Γι' αυτό προσπαθούν να ελέγξουν τα καμπαρέ».

Κοινωνικά προνομιούχες Ρωσίδες υπάλληλοι στις υπεράκτιες εταιρείες είναι ευπρόσδεκτες ως Κύπριοι πολίτες. Εδώ δεν γίνεται λόγος για καταστροφή της οικογένειας ή κίνδυνο για το έθνος.

Ούτε και οι γυναίκες τουρίστες θεωρούνται κίνδυνος για την οικογένεια, όπως πληροφορήθηκα σε συνομιλία με κάποιο Κύπριο κοινωνιολόγο. Μου διηγήθηκε για την έρευνά του σε μεγάλο τουριστικό κέντρο στα νότια του νησιού, όπου οι Ελληνοκύπριοι κάτοικοι του χωριού συνεχώς μιλούσαν για τις ξένες που έβαλαν στο μάτι τους Κύπριους άντρες τους. Αυτός υπέθετε ότι επρόκειτο για τις τουρίστριες, μέχρι που κατάλαβε ότι εννοούσαν τις Ανατολικοευρωπαϊκές, οι οποίες δουλεύουν σε καμπαρέ στην περιοχή. Για τις τουρίστριες κανένας δεν μιλούσε. Αυτό είναι παράξενο, αφού οι τουρίστριες είναι πολύ περισσότερες και τις βλέπει κάποιος πολύ περισσότερο να κινούνται στο χωριό.

2.2.3 Το επιχείρημα «προστασία»

Οι Ανατολικοευρωπαϊκές «καλλιτέχνιδες» λοιπόν δεν έχουν το απαιτούμενο κεφάλαιο ώστε να εξυψώσουν τη θέση τους ως αλλοδαπών στην Κύπρο, με αποτέλεσμα ο κίνδυνος για το έθνος να φορτώνεται κυρίως σε αυτές. Αυτό συνδέεται και με το επισφαλές καθεστώς εργασίας και διαμονής τους, που τις σπρώχνει στην εξάρτηση και επιτρέπει στους εργοδότες και τους εκπροσώπους της κυβέρνησης να τις εκμεταλλεύονται και μάλιστα να παρουσιάζονται συγχρόνως σαν προστάτες. Τόσο από τους εργοδότες, όσο και από την κυβέρνηση χρησιμοποιείται το επιχείρημα της «προστασίας» για να δικαιολογηθεί η εκτεταμένη παρακολούθηση αλλοδαπών «καλλιτεχνίδων». Η παρακολούθηση από τη μια παρουσιάζεται ως απαραίτητο μέτρο προστασίας των ιδίων, από την άλλη συνδέεται με την «προστασία» της κυπριακής οικογένειας. Πρέπει να δούμε πιστεύω αυτή την αντίθεση σε συσχετισμό με την εθνικιστική τοποθέτηση, η οποία δεν ενδιαφέρεται τόσο για την «προστασία» των γυναικών όσο για τον έλεγχο της γυναικείας σεξουαλικότητας για την «προστασία» του έθνους. Η Πέτμαν (Jan Jindy Pettman) γράφει:

«Το σεξ θεωρείται συχνά ο αδύναμος κρίκος κατά τη διατήρηση φυλετικά και εθνικά καθορισμένων ορίων. Έτσι γίνεται ιδιαίτερα σημαντικό για τους άνδρες εθνικιστές να ελέγχουν τη σεξουαλική συμπεριφορά και την οικογενειακή ζωή των γυναικών της ομάδας τους. Το σεξ, το φύλο και τα σώματα των γυναικών γίνονται μέρος του υλικού για κατασκευή των ορίων της ομάδας» (Pettman 1996: 192).

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν περιορίζεται μόνο η σεξουαλικότητα των γυναικών του έθνους, αλλά και αυτή των μεταναστριών στη σεξουαλική βιομηχανία. Ενώ η σεξουαλικότητα της γυναίκας τους έθνους περιορίζεται στο γάμο, η σεξουαλικότητα των μεταναστριών δεν επιτρέπεται να επεκταθεί πέρα από τα καμπαρέ, τομέα που ελέγχεται από το κράτος. Για τη γυναίκα του έθνους αποκλείεται σεξουαλικότητα εκτός γάμου ενώ για τις

μετανάστριες δεν προβλέπεται γάμος (εξαιτίας της επαγγελματικής απασχόλησής τους ως πορνών). Έτσι διαχωρίζονται καθαρά η σεξουαλικότητα προς αναπαραγωγή του έθνους από τη σεξουαλικότητα που δεν συνδέεται με αναπαραγωγή. Παραβάσεις από πλευράς των γυναικών του έθνους ή από τις μετανάστριες δεν συνάδουν με τον πατριαρχικό έλεγχο και βάζουν σε κίνδυνο την αναπαραγωγή του έθνους. Ως εκ τούτου, αποδοκιμάζονται ηθικά. Έτσι, από την πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων γίνεται μεν αποδεκτή η σεξουαλικότητα πριν από το γάμο για τον άντρα, δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τη γυναίκα⁶.

Μετανάστριες στη σεξουαλική βιομηχανία κατηγορούνται για ανήθικη συμπεριφορά εάν προσπαθήσουν να παντρευτούν. Αφού η σεξουαλικότητά τους δεν μπορεί να υπηρετήσει την αναπαραγωγή του έθνους, δεν πρέπει να μεταφερθεί στο χώρο που προβλέπεται για το σκοπό αυτό. Εκφράζονται κατηγορίες ότι με το γάμο μεταξύ Κυπρίου και «καλλιτέχνιδας» συνδέεται και η καταστροφή μιας υπάρχουσας οικογένειας και ότι έτσι δικαιολογείται ο έλεγχος των «καλλιτέχνιδων» για την «προστασία» της οικογένειας. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί ο έλεγχος να ερμηνευτεί και ως μέσο να αποσιωπήσουμε τις αλλαγές που άρχισαν στο νησί σχετικά με τις σχέσεις των δύο φύλων. Η ερμηνεία που πήρα συχνά σε συνεντεύξεις και σε άτυπες συνομιλίες ότι η παρουσία μεταναστριών στο νησί φταίει για το αυξανόμενο ποσοστό διαζυγίων⁷ μπορεί να συμβάλει και στην αποφυγή συζήτησης σχετικά με τις αλλαγές των ρόλων των δύο φύλων. Ένα ανάλογο σχόλιο διατυπώνει η Τζούλι Σκοτ (Julie Scott) όσον αφορά τις Ρωσίδες και τις Ρουμάνεςγκρουπιέρισσες στην κατεχόμενη Κύπρο, στο βόρειο μέρος του νησιού (Scott 1995: 400).

Για σταθερή διαφοροποίηση των ρόλων των δύο φύλων ενδιαφέρεται και ο εθνικισμός, ο οποίος έχει σαν πρότυπο την οικογένεια, ιεραρχικά δομημένη και με διαχωρισμό των ρόλων μεταξύ των δύο φύλων. Το επιχείρημα δηλαδή περί προστασίας των γυναικών δεν διευκολύνει μόνο τον έλεγχο της γυναικείας σεξουαλικότητας, αλλά δημιουργεί και γυναίκες που χρειάζονται προστασία από τη μια και άντρες φύλακες από την άλλη.

Λόγω του επισφαλούς καθεστώτος εργασίας και διαμονής τους, οι γυναίκες της σεξουαλικής βιομηχανίας στην Κύπρο μπορούν να χρησιμοποιηθούν τέλεια για την αναπαραγωγή των προτύπων του ανδρισμού και της θηλυκότητας. Η κατηγορία «καλλιτέχνιδα», η οποία κρύβει την πραγματική τους απασχόληση, τις εμποδίζει να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Είναι εύκολο έτσι να κρατηθούν σε μια παθητική θέση, η οποία μπορεί να εμφανίζει ως απαραίτητη την «προστασία» από τους εργοδότες και τους εκπροσώπους του κράτους. Το ότι όμως οι «καλλιτέχνιδες» συγχρόνως θεωρούνται και κίνδυνος για το έθνος δείχνει ότι η «προστασία» τους χρειάζεται μόνο για να δημιουργήσει τους άντρες-φύλακες, οι οποίοι έχουν την ευθύνη να «προστατεύσουν» το έθνος.

Λόγω της κυπριακής ιστορίας, η οποία μας εξιστορείται ως μια αφήγηση γεμάτη από ξένους κατακτητές, το έθνος στην Κύπρο παρουσιάζεται σαν μια γυναίκα η οποία διατρέχει συνεχώς τον κίνδυνο να βιαστεί και να κατακτηθεί (βλ. Anthias 1989). Θεωρείται έτσι χρέος των αντρών να υπερασπιστούν το έθνος, διακινδυνεύοντας τη ζωή τους. Έτσι εξηγεί και ο Χρήστος κατά τη διάρκεια της συνέντευξης στην Ισπανίδα γυναίκα του: «Ξέρεις ότι είμαι άνδρας [...] Σύμφωνα με το νόμο, το στρατιωτικό νόμο, υποτίθεται ότι σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης πρέπει να πάω στη μονάδα μας».

Αυτή η έμφυλη παρουσίαση του έθνους και του εθνικισμού συνεπάγεται κίνδυνο για τις γυναίκες, κυρίως σε καιρό ανόδου του εθνικισμού ή σε καιρό πολέμου. Ο συμβολισμός όμως του έθνους με ένα γυναικείο σώμα που κινδυνεύει να βιαστεί δεν έχει μόνο συμβολική αξία, αφού μπορεί να έχει και υλικές συνέπειες για το σώμα των γυναικείων μελών του έθνους – καθώς και για το σώμα των γυναικών που δεν θεωρούνται μέλη του έθνους. Έτσι, οι γυναίκες στα εθνικιστικά πλαίσια θεωρούνται έκφραση της τιμής του άντρα, ενώ τα σώματά τους θεωρούνται το πεδίο στο οποίο γίνεται αγώνας για να κρατήσει ο άντρας την τιμή του, μας εξηγεί και η Αβτάρ Μπραχ (Avtar Brah 1996: 34). Ως αποτέλεσμα, ο βιασμός θεωρείται ένας τρόπος πολέμου. Είναι σκοπός του άντρα που τραβά στον πόλεμο να υπερασπιστεί τις δικές του γυναίκες και τα δικά του παιδιά, ενώ οι γυναίκες του εχθρικού στρατεύματος συχνά γίνονται θύματα βιασμού⁸. Και κατά τη διάρκεια του πολέμου στην Κύπρο, που οδήγησε στο διαχωρισμό του νησιού, χρησιμοποιήθηκε σεξουαλική βία σε γυναίκες ως μέτρο ταπείνωσης της αντίστοιχης εχθρικής ομάδας (βλ.

Hadjipavlou-Trigeorgis 1994: 103). Ο συμβολισμός με το βιασμό ενός γυναικείου σώματος παίζει μεγάλο ρόλο και στις εθνικιστικές συζητήσεις για τις μετανάστριες στη σεξουαλική βιομηχανία. Ο Χρήστος εξηγεί:

«Πρέπει πάντα να έχεις στο μυαλό σου ότι σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, μας γαμούσανε. Συγγνώμη για την έκφραση αλλά αυτή είναι η πραγματικότητα. Όποιο μεγάλο έθνος δεν ήξερε τι να κάνει το Σάββατο το βράδυ, έπαιρνε τα πλοία του και ερχόταν εδώ [...] Ναι, φυσικά, κοίτα τώρα τι κάνουν οι Κύπριοι. Τώρα απέκτησαν δική τους χώρα και εκμεταλλεύονται τις putas. Ναι, αλλά κοίτα, έτσι είναι η νοοτροπία μας. Με αυτήν γεννηθήκαμε. Το 1974 δεχθήκαμε εισβολή!»

Μια στρατιωτική εισβολή μοιάζει στην περιγραφή αυτή με διείσδυση σε γυναικείο σώμα, και η σεξουαλική εκμετάλλευση των Ανατολικοευρωπαίων «καλλιτέχνιδων», πιστεύει ο Χρήστος, είναι μια εκδίκηση για την εισβολή στην Κύπρο διαφόρων ξένων δυνάμεων. Συχνά τονίζει ο Χρήστος ότι λόγω της ιστορίας τους οι Κύπριοι δεν μπορούν να κατηγορηθούν για ξενοφοβία και για ρατσισμό:

«Δεν μας κατηγορώ που μερικές φορές φοβόμαστε τόσο πολύ αυτούς τους ανθρώπους. Όχι ότι πρόκειται να μας βλάψουν, αλλά είμαστε μικρή χώρα [...] Πρέπει να συνειδητοποιήσεις σε ποια κατάσταση είμαστε. Ως έθνος έχουμε ένα πρόβλημα, τον κίνδυνο της εξάλειψης. Εννοώ, να εξαλειφθούμε, να μας καταλάβουν εντελώς και να γίνουμε Τούρκοι [...]. Υπάρχει μια συνεχής απειλή ενάντια στην ίδια μας την ύπαρξη. Δεν μας κατηγορώ. Θα μας κατηγορούσα αν ήμασταν Γερμανία ή Ισπανία».

2.3 Σύνοψη

Στην ελληνοκυπριακή κοινότητα φαίνεται ότι η κυπριακή ιστορία και το κυπριακό πρόβλημα χρησιμοποιούνται στη δημόσια συζήτηση για τη νομιμοποίηση ρατσιστικών και σεξουαλικών αποκλεισμών. Η παρομοίωση του έθνους με ένα γυναικείο σώμα μεταφέρει κυρίως τον εθνικιστικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι Ανατολικοευρωπαίες «καλλιτέχνιδες». Ως σεξουαλικά εργαζόμενες, οι Ανατολικοευρωπαίες ταιριάζουν στην εθνικιστική ρητορική, αφού η σεξουαλικότητά τους δεν αποβλέπει στην αναπαραγωγή και επίσης μπορεί να ελέγχεται. Ως «καλλιτέχνιδες» με επισφαλές καθεστώς εργασίας και διαμονής, μπορούν από τη μια να τύχουν εκμετάλλευσης και από την άλλη να παρουσιαστούν ως άτομα που χρειάζονται προστασία. Εκμετάλλευση και «προστασία» αποτελούν έτσι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος και δημιουργούν τον άντρα-φύλακα.

Ακόμη και η θεώρηση των μεταναστριών ως πιθανών συζύγων Κυπρίων, και μαζί ο κίνδυνος μη αναπαραγωγής του έθνους, βολεύει τον εθνικιστικό λόγο, ο οποίος από τη μια χρειάζεται γυναίκες και παράλληλα ένα έθνος, που αναμένουν προστασία, ενώ από την άλλη άντρες-φύλακες. Στην περίπτωση όμως αυτή είναι οι γυναίκες του έθνους που χρειάζονται την προστασία αφού κινδυνεύουν να χάσουν τον άντρα τους από μια αλλοδαπή. Έτσι σχηματίζεται συγχρόνως μια «υγιής» οικογένεια, η οποία κινδυνεύει από εξωτερικές επιρροές. Οι Ανατολικοευρωπαίες «καλλιτέχνιδες» ως σεξουαλικά εργαζόμενες, αλλά και ως πιθανές σύζυγοι, αποτελούν βασικό στοιχείο της εθνικιστικής ρητορικής με καθορισμένους ρόλους για τα φύλα στην ελληνοκυπριακή κοινωνία. Γι' αυτό, το εθνικό πρόταγμα δεν ενδιαφέρεται για τη βελτίωση του επισφαλούς καθεστώτος εργασίας και διαμονής.

Περίληψη της εργασίας

Η κατάσταση των σεξουαλικά εργαζομένων μεταναστριών στην Κυπριακή Δημοκρατία συνειδητά εξετάστηκε στην παρούσα εργασία ως στοιχείο των νεοφιλελεύθερων διαδικασιών παγκοσμιοποίησης. Πιστεύοντας ότι οι διαδικασίες αυτές δεν ακολουθούν τη λογική «αντικειμενικών» καθορισμών, αλλά δημιουργούνται ενεργά, επιδίωξα να τις κάνω ορατές στο επίπεδο δράσης. Με τη θεωρία της κυβερνητικότητας [gouvernementalite] του Μισέλ Φουκώ (Michel Foucault), χρησιμοποίησα ένα μοντέλο δράσης υπό νεοφιλελεύθερες συνθήκες το οποίο θεωρεί την «ελευθερία» των ατόμων όχι σύνορο αλλά βάση της «κυβερνησιμότητάς» τους. Σε αντίθεση με μια ομογενοποιητική και εξαντικειμενευτική παρουσίαση των μεταναστριών στη σεξουαλική βιομηχανία, έκφραση της οποίας αποτελεί και ο όρος «εμπόριο γυναικών», θέλησα περισσότερο να εξετάσω την αμφίσημη σχέση μεταξύ ελευθερίας δράσης και καταναγκασμού, η οποία χαρακτηρίζει τις αποφάσεις περί μετανάστευσης και τις εργασιακές συνθήκες των γυναικών

στη σεξουαλική βιομηχανία της Κύπρου.

Πριν παρουσιάσω τα αποτελέσματα της δικής μου έρευνας, περιέγραψα συγκεκριμένα παραδείγματα διαδικασιών της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που συμβάλλουν στην απόφαση των γυναικών να μεταναστεύσουν και ενέταξα την Κύπρο στο πλαίσιο της στεγανοποίησης της Ε.Ε. έναντι των μεταναστών. Σε αντίθεση με την ιδέα στατικών σχέσεων μεταξύ των φύλων, όπως εκφράζονται στο μοντέλο «τιμή και ντροπή» της παλαιότερης εθνολογίας της Μεσογείου, επικέντρωσα στην έννοια της επιτέλεσης [Performanz] ως αποφασιστικό κριτήριο διερεύνησης των έμφυλων σχέσεων.

Αφού περιέγραψα τις διατυπώσεις εισόδου για «καλλιτέχνιδες» καθώς και τον τρόπο λειτουργίας των καμπαρέ στην Κύπρο, για να δείξω το εξαρτημένο καθεστώς των γυναικών, παρουσίασα τις συνεντεύξεις με εμπόρους και με πελάτες της σεξουαλικής βιομηχανίας στην Κυπριακή Δημοκρατία. Ως στρατηγική νομιμοποίησης της εκμετάλλευσης των «καλλιτέχνιδων» αποκρυσταλλώνεται η επισήμανση της «ελευθερίας» που έχουν να εγκαταλείψουν το χώρο εργασίας τους και να φύγουν από τη χώρα. Τη στιγμή που περιορίζουν τις επιλογές δράσης των γυναικών στο ελάχιστο με μέτρα παρακολούθησης, αυτό το ελάχιστο είναι αρκετό για τους ιδιοκτήτες καμπαρέ και τους πράκτορες ώστε να αρνούνται την ύπαρξη δομών εξαναγκασμού.

Η επιλογή είτε να εκπορνευτούν υπό τις συνθήκες που έχουν ήδη ορίσει οι κυβερνητικές υπηρεσίες, οι εργοδότες και οι πράκτορες, είτε να εγκαταλείψουν τη χώρα, περιγράφει κατ' ουσίαν τα περιθώρια δράσης των «καλλιτέχνιδων». Στο πλαίσιο της εν λόγω δυνατότητας επιλογής, η απόφαση για την πορνεία ερμηνεύεται από τους εργοδότες και τους μεσολαβητές ως «εθελούσια» πορνεία.

Αυτή η ερμηνεία των εμπόρων και των πελατών της βιομηχανίας του σεξ είναι σύμφωνη με εκείνη που δίνεται από κρατικούς φορείς. Έτσι π.χ. ο διευθυντής της Υπηρεσίας Αλλοδαπών της αστυνομίας, καθώς και ο διευθυντής της ΥΑΜ τονίζουν την «ελευθερία» των «καλλιτέχνιδων» να κάνουν μήνυση σε περίπτωση εξαναγκασμού σε πορνεία. Αντίθετα, υποθέτουν ότι γυναίκες που δεν χρησιμοποιούν αυτή την ευκαιρία που τους παρέχεται εισέρχονται εκουσίως στην πορνεία. Ως δομικοί καταναγκασμοί που περιορίζουν την «ελευθερία» των «καλλιτέχνιδων» νοούνται μόνο οι οικονομικοί όροι στη χώρα καταγωγής τους, που τις οδήγησαν στην απόφαση να μεταναστεύσουν. Τα μέτρα παρακολούθησης από εργοδότες στην Κύπρο, αλλά και η εμπλοκή αστυνομικών που πηγαίνουν ως πελάτες στα καμπαρέ και δέχονται δώρα ή που φροντίζουν να διωχτούν αμέσως από τη χώρα «καλλιτέχνιδες» που μίλησαν εναντίον του εργοδότη τους δεν αναφέρονται καθόλου ως περιορισμοί.

Σε αντιδιαστολή με τη στρατηγική εξωραϊσμού της κατάστασης των μεταναστριών από πλευράς κυβερνητικών εκπροσώπων, οι εκπρόσωποι των ΜΚΟ ακολουθούν μια στρατηγική σκανδαλισμού, η οποία ποντάρει στην αποτελεσματικότητα των σκανδάλων προς ενημέρωση της κοινής γνώμης. Σε αντίθεση με την επιχειρηματολογία των κυβερνητικών εκπροσώπων, των εμπόρων και των πελατών στη σεξουαλική βιομηχανία, οι οποίοι τονίζουν την «ελευθερία» των γυναικών, αυτοί παρουσιάζουν τη θέση των μεταναστριών της σεξουαλικής βιομηχανίας σαν «σχέση δουλείας». Κατά τη γνώμη μου, ούτε η αναγωγή των μεταναστευτικών επιλογών και των εργασιακών συνθηκών των «καλλιτέχνιδων» στην «ελευθερία της βούλησης», ούτε η αδιαφοροποίητη επιμονή στον «εξαναγκασμό» μπορούν να συνοψίσουν ικανοποιητικά την κατάσταση των γυναικών.

Οι «καλλιτέχνιδες» Αλεξάνδρα και Κάτια, π.χ., δεν θεωρούν τον εαυτό τους «σκλάβες» ή θύματα του εμπορίου γυναικών, παρά ενήλικους ανθρώπους που πήραν μια αυτόβουλη απόφαση, αλλά έχουν παρασυρθεί σε εκμεταλλευτικές εργασιακές σχέσεις. Άρα οι μετανάστριες στη σεξουαλική βιομηχανία δεν μπορούν να εξισωθούν με γυναίκες που έπεσαν θύμα «εμπορίου γυναικών». Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι μια αυτόβουλη απόφαση δεν προστατεύει από εκμεταλλευτικές σχέσεις εργασίας και διαμονής. Τα μέτρα που χρειάζονται για την καταπολέμηση του «εμπορίου γυναικών» διαφέρουν από την προστασία των σεξουαλικά εργαζομένων από εκμεταλλευτικές συνθήκες εργασίας. Ενώ το «εμπόριο γυναικών» θα πρέπει να τυγχάνει ποινικής δίωξης και κατά κανόνα να οδηγεί σε απέλαση των γυναικών, θα έπρεπε οι γυναίκες οι οποίες έχουν λάβει αυτόβουλη απόφαση να μεταναστεύσουν στη σεξουαλική βιομηχανία να

αναγνωριστούν ως εργαζόμενες μετανάστριες και να βοηθηθούν στην αντιμετώπιση της εκμετάλλευσης από εργοδότες, πράκτορες, ακόμη και κυβερνητικά γραφεία. Δεν θα πρέπει να καταπολεμηθεί η μετανάστευση των σεξουαλικά εργαζομένων ως τέτοια, αλλά η εκμετάλλευση των εργαζομένων μεταναστριών στη διεθνή σεξουαλική βιομηχανία.

Για το σκοπό αυτό δεν χρειάζονται πάνω απ' όλα μέτρα ποινικού δικαίου, αλλά μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας των μεταναστριών εργαζομένων του σεξ. Για να μη χρειάζονται την «προστασία» εργοδοτών, πρακτόρων και κυβερνητικών γραφείων, οι γυναίκες χρειάζονται ένα καθεστώς εργασίας και διαμονής το οποίο θα τους επιτρέπει να μπορούν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Το καθεστώς αυτό πρέπει να ανταποκρίνεται στην πραγματική τους απασχόληση και να μην αποκρύπτεται από τον ευφημισμό «καλλιτέχνιδα». Θεωρώ σημαντικό να δικαιούνται οι εργαζόμενες μετανάστριες να έρχονται στην Κύπρο και να εργάζονται στην ελληνοκυπριακή σεξουαλική βιομηχανία ως «πόρνες». Έτσι θα ήταν ξεκάθαρο από την αρχή σε τι απασχόληση εμπλέκονται και η απόφασή τους υπέρ ή κατά της μετανάστευσης στη σεξουαλική βιομηχανία θα λαμβανόταν σοβαρά υπόψη. Αυτό φυσικά θα έπρεπε να θεωρηθεί μόνο ένα πρώτο βήμα για την καταπολέμηση των δομών εξάρτησης των μεταναστριών εργαζομένων του σεξ. Η όλο και πιο μεγάλη κοινωνική ανισότητα, που δημιουργείται από τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας και επηρεάζει τις αποφάσεις των γυναικών αυτών, δεν αλλάζει φυσικά καθόλου.

Μέτρα βελτίωσης των συνθηκών ζωής και εργασίας είναι ίσως πιο δύσκολο να υλοποιηθούν απ' ό,τι τα μέτρα για καταπολέμηση του «εμπορίου γυναικών». Ενώ στο «εμπόριο γυναικών» έχουμε ένα σαφές σχήμα δράστη-θύματος και έτσι υπάρχει κοινωνική συναίνεση, στη βάση μιας ηθικής αγανάκτησης, για την ανάγκη ποινικών μέτρων, η κατάσταση των μεταναστριών εργαζομένων στη σεξουαλική βιομηχανία είναι πιο πολύπλοκη. Ως εργαζόμενες μετανάστριες που αποφασίζουν να μεταναστεύσουν στην πορνεία δεν μπορούν να χαρακτηριστούν μονομερώς «θύματα» που χρειάζονται βοήθεια, παρά πρέπει να αναγνωριστούν ως «υποκείμενα» που εάν χρειαστεί θα μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Με την προσέγγιση αυτή φυσικά αμφισβητούνται ηγεμονικές ηθικές αξίες που ανέχονται μεν την πορνεία μεταναστριών ως αναπόφευκτη, αλλά την εξωθούν σε ειδικούς χώρους και την κατατάσσουν στα ταμπού. Αυτή η δημιουργία ταμπού γύρω από το θέμα έχει ως συνέπεια την εξώθηση των μεταναστριών σεξουαλικά εργαζομένων σε μη ρυθμισμένες, επισφαλείς συνθήκες εργασίας και θα μπορούσε να περιοριστεί μέσω της βελτίωσης του καθεστώτος διαμονής και εργασίας τους.

Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη η σημασία του εξαρτώμενου καθεστώτος των «καλλιτέχνιδων» για τη δημιουργία προτύπων θηλυκότητας και ανδρισμού. Όσο εξαρτώνται οι γυναίκες, με τη βοήθεια των κανονισμών εργασίας και διαμονής, από τους εργοδότες, τους διαμεσολαβητές και τα κυβερνητικά γραφεία, θα μπορούν να παρουσιάζονται σαν άτομα που χρειάζονται «προστασία». Εκμετάλλευση και «προστασία» αποτελούν εδώ δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος που στηρίζουν το ηγεμονικό μοντέλο φύλων με τον άντρα-φύλακα και τη γυναίκα-αδύνατη. Η σημασία του μοντέλου αυτού πρέπει να ληφθεί υπόψη με φόντο το εθνικό πρόταγμα στην Κύπρο, το οποίο αποδίδει στους άντρες το ρόλο του φύλακα του έθνους, ενώ οι γυναίκες συμβολίζουν και αναπαράγουν το έθνος που χρειάζεται προστασία. Λαμβάνοντας υπόψη την ιστορία της Κύπρου, η σημασία του συμβολισμού αυτού στον δημόσιο διάλογο είναι μεγάλη.

Οι Ανατολικοευρωπαίες «καλλιτέχνιδες» χρησιμοποιούνται επίσης στην εθνικιστική ρητορική για την κατασκευή του άντρα-φύλακα. Λόγω του επισφαλούς καθεστώτος διαμονής και εργασίας τους, παρουσιάζονται σαν άτομα που χρειάζονται προστασία και έτσι πιστοποιούν την ανάγκη ύπαρξης «προστασίας» από άντρες εργοδότες, πράκτορες, πελάτες ή ακόμη και κυβερνητικούς εκπροσώπους. Σε περίπτωση που επιδιώξουν να εγκαταλείψουν τον προσδιορισμένο γι' αυτές χώρο της ελεγχόμενης πορνείας, π.χ. μέσω γάμου με Κύπριο, θεωρούνται κίνδυνος για την κυπριακή οικογένεια και συνακόλουθα κίνδυνος για το έθνος. Με την «προστασία» της κυπριακής οικογένειας και του έθνους, δικαιολογείται ο έλεγχος της σεξουαλικότητας και, έτσι, και της ελευθερίας διακίνησης των «καλλιτέχνιδων», αλλά επίσης πιστοποιείται η ανάγκη κάποιου άντρα-φύλακα, αυτή τη φορά όμως για την «προστασία» όχι των σεξουαλικά εργαζομένων αλλά της οικογένειας και του έθνους.

Τα ενδιαφέροντα και τα νοήματα που σκιαγράφησα στην παρούσα εργασία, και που

συνδέονται με τη μετανάστευση γυναικών στην ελληνοκυπριακή σεξουαλική βιομηχανία, είναι πολλαπλά. Η εξάλειψη ρατσιστικών και σεξιστικών διακρίσεων των μεταναστριών στην Κυπριακή Δημοκρατία, όπως και η βελτίωση του επισφαλούς καθεστώτος εργασίας και διαμονής των «καλλιτέχνιδων» δεν είναι ορατές στο προβλέψιμο μέλλον. Οι θιγόμενες γυναίκες δεν κατέχουν ούτε την κατάλληλη νομική θέση, αλλά κυρίως ούτε και κάποιο φορέα επιρροής που θα νοιαζόταν για το ρόλο και τη θέση των σεξουαλικά εργαζομένων. Εκτός της Κίνησης Στήριξης Αλλοδαπών (ΚΙΣΑ) και μεμονωμένων εκπροσώπων αριστερών συντεχνιών και κομμάτων, οι εργαζόμενες μετανάστριες δεν έχουν καμία εκπροσώπηση. Παρ' όλο που τον τελευταίο καιρό η ΚΙΣΑ και εκπρόσωποι συντεχνιών προσπαθούν όλο και περισσότερο να συμβάλουν στη βελτίωση της θέσης των μεταναστών εργαζομένων στην Κύπρο, από αυτές τις προσπάθειες εξαιρούνται οι μετανάστριες της σεξουαλικής βιομηχανίας. Έτσι μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι σεξουαλικά εργαζόμενες στην Κύπρο αφήνονται στην «προστασία» των εκμεταλλευτών τους. Επαφίεται στη δική τους πρωτοβουλία να «απελευθερωθούν» από αυτούς.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Anthias Floya (1989), «Women and nationalism in Cyprus», στο Nira Yuval-Davis and Floya Anthias (eds), *Women – Nation – State*, London.

Beck Stefan (2001), «Reflexible Körper. Anmerkungen zur Transformation von Gesundheitsverständnis und Verwandtschaftsverhältnissen durch humangenetisches Wissen», στο Rolf Wilhelm Brednich, Annette Schneider, Ute Werner (Hg.), *Natur – Kultur. Volkskundliche Perspektiven auf Mensch und Umwelt*, Munster et al.: 31-46.

Brah Avtar (1996), «Die Neugestaltung Europas. Geschlechtsspezifisch konstruierte Rassismen, Ethnizitäten und Nationalismen in Westeuropa heute», στο Brigitte Fuchs, Gabriele Habinger (Hg.), *Rassismen & Feminismen. Differenzen, Machtverhältnisse und Solidarität zwischen Frauen*, Wien: 24-50.

ECRI (2001), *European Commission against Racism and Intolerance, Second Report on Cyprus*, Strasbourg, July.

European Committee on Women's Rights and Equal Opportunities (2000), *Report on the communication from the Commission to the council and the European Parliament «For further actions in fight against trafficking in women»*, May.

Hadjipavlou-Trigeorgis Maria (1994), «Der Mensch im Zypern-Konflikt», στο Klaus Liebe (Hg.), *Zypern – Der «vergessene» europäische Konflikt*, Köln: 90-111.

McClintock Anne (1989), «“No Longer in a Future Heaven”. Gender, Race and Nationalism», στο Anne McClintock, Aamir Mufti, Ella Shohat (eds), *Dangerous liaisons: gender, nation, and postcolonial perspectives*, Minneapolis: 89-112.

Niesner Elvira (2001), «Zur veränderten Rolle von NGOs im Kontext von Frauenhandel. Entwicklung – selbstkritische Anmerkungen und Überlegungen – Ausblick», στο Agisra e.V. (Hg.), *Migration von Frauen. Ausbeutung, Illegalisierung und Frauenhandel*, Frankfurt am Main: 113-124.

Ombudsman (Γραφείο Επιτρόπου Διοικήσεως) (2003), *Αυτεπάγγελτη έρευνα της Επιτρόπου Διοικήσεως ως προς το καθεστώς εισόδου και εργασίας αλλοδαπών γυναικών με την ιδιότητα της καλλιτέχνιδας*, Λευκωσία, Νοέμβριος.

Pettman Jan Jindy (1996), «Boundary Politics. Women, Nationalism and Danger», στο Mary Maynard, June Purvis (eds), *New Frontiers in Women's Studies. Knowledge, Identity and Nationalism*, London/Bristol: 187-202.

Yuval-Davis Nira, Floya Anthias (eds) (1989), *Women – Nation – State*, London.

1 Το όνομα αυτό, όπως και όλα τα υπόλοιπα που αναφέρονται στο άρθρο, είναι ψευδώνυμα.

2 Το γραφείο της επιτρόπου Διοικήσεως είναι υπεύθυνο για τον έλεγχο των κυβερνητικών υπηρεσιών στην Κύπρο [είναι το αντίστοιχο με τον «Συνήγορο του Πολίτη» στην Ελλάδα –σ.τ.επιμ.]. Σύμφωνα με την έκθεση της επιτρόπου Διοίκησης, το έτος 2000 ο αριθμός αιτήσεων προς εξέταση λόγω παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων αυξήθηκε σε 146 έναντι 40 το 1998. Το μεγαλύτερο μέρος των αιτήσεων (70%) αφορά αλλοδαπές (βλ. CyW [Cyprus Mail], 9.11.2001).

3 Η αναφορά έχει δημοσιευτεί (βλέπε Ombudsman 2003).

4 Ο Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Βίας στην Οικογένεια, που ιδρύθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80 και προσφέρει ολόκληρο το εικοσιτετράωρο τηλεφωνικώς ψυχολογική στήριξη στα θύματα βίας στην οικογένεια, μπορεί να προσφέρει μόνο πολύ περιορισμένα βοήθεια σε αλλοδαπούς.

5 Όσον αφορά τις ΜΚΟ, τα πράγματα έχουν αρχίσει να αλλάζουν έκτοτε.

6 Τον Μάρτιο του 2000, σε μελέτη που διεξήγαγε το Intercollege στη Λευκωσία, μόνο 14% των ερωτηθέντων αποδοκίμασε σεξουαλικές σχέσεις πριν από το γάμο για τους άντρες. Το ποσοστό όσον αφορά τις γυναίκες ήταν 50% (CyW, 24.3.2000).

7 Στη μελέτη που προανέφερα, το ένα τρίτο των ερωτηθέντων αποδίδει το αυξανόμενο ποσοστό διαζυγίων στον αυξανόμενο αριθμό μεταναστριών.

8 Βλ. Pettman 1996: 189 κ.ε. για παραδείγματα βιασμών σε καταστάσεις πολέμου.